

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN RUSYA İLE OLAN SİYASİ İLİŞKİSİNİN TİCARİ
İLİŞKİSİNE ETKİSİ

Murad MAMMAD

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi İsmail METİN

MANİSA–2020

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN RUSYA İLE OLAN SİYASİ İLİŞKİSİNİN TİCARİ
İLİŞKİSİNE ETKİSİ

Murad MAMMAD

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi İsmail METİN

MANİSA–2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Rusya İle Olan Siyasi İlişkisinin Ticari İlişkisine Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Murad MAMMAD

ÖZET

TÜRKİYE’NİN RUSYA İLE OLAN SİYASİ İLİŞKİSİNİN TİCARİ İLİŞKİSİNE ETKİSİ

Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin, iki ülke arasındaki ticari ilişkilere etkisi, Türk ve Rus devletleri arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasına kadar uzanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, 1991 yılından günümüze Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında gerçekleşen siyasi ilişkilere bağlı olarak, bu siyasi ilişkilerin iki ülke arasındaki ticari ilişkilere, özellikle de Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkilerini incelemektir.

1991 yılında SSCB’nin dağılmasının ardından Türkiye ve Rusya arasında yıllardır süregelen ilişkiler, günümüzde yeni bir boyuta taşınmıştır. Özellikle son yıllarda meydana gelen uçak krizi sonrası yaşanan sorunlar Türkiye’nin dış ticaretini doğrudan etkilemekte olduğundan, akademik anlamda da incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada son yılların siyasi gelişmeleri (olumlu/olumsuz) incelenmiş ve bu gelişmeler sonrası iki ülke arasındaki ticari ilişkiler rakamlarla ortaya konmuştur. Ortaya konan bu rakamsal verilerden yola çıkarak iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkiler üzerinde önemli etkileri olduğu saptanmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler istikrarlı ve olumlu bir şekilde geliştiğinde, bu durum ticari ilişkilere de olumlu yansımakta ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi artmaktadır. Ancak, ülkeler arasında bir siyasi kriz yaşandığında, bu durum ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ve Rusya arasında yıllar boyunca süregelen inişli çıkışlı ilişkiler sebebiyle iki ülke arasında güven sorununu oluşturmuştur. Ayrıca birkaç önemli siyasi konuda fikir ayrılığı da mevcuttur. Bu nedenlerle iki ülke arasında siyasi sorun çıkma olasılığı her zaman yüksektir. Bu sorunların da ülke ekonomilerine olumsuz etkileri göz önünde bulundurularak iki ülke liderleri son yıllarda hassas bir dış politika yürüterek yaşanabilecek krizleri önlemeyi başarmaktadırlar.

ABSTRACT

THE EFFECT OF TURKEY'S POLITICAL RELATIONS WITH RUSSIA ON ITS TRADE RELATIONS

The effects of political relations between Turkey and Russia on their trade relations can be traced back to the establishment of formal diplomatic relations between the two countries.

The purpose of this study is to examine the effects of political relations on their trade relations and especially Turkey's foreign trade depending on the political relations between Russia and Turkey from the collapse of Soviet Union up to the present.

In 1991, after the collapse of the Soviet Union, centuries of relations between Turkey and Russia has been reached a new dimension. Especially in recent years, since the problems occurred after an air attack affected Turkey's foreign trade is directly, it emerges as an issue that should be studied in the academic sense.

In this study, the political developments (positive / negative) in recent years have been examined and after these developments, the trade relations between the two countries have been presented in figures. Based on these numerical data, it has been determined that political relations between the two countries have important effects on trade relations. When the political relations between the two countries develop steadily and positively, this situation positively reflects on the trade relations and the trade volume between the two countries increases. However, when there is a political crisis between countries, this affects the trade relations in a negative way.

Due to the ongoing ups and downs between Turkey and Russia, the problem of trust was formed between the two countries. Moreover, there are also disagreements on several important political issues. For these reasons, there is always a high probability of political problems between the two countries. Considering the negative effects of these problems on the economies of both countries, the leaders of the two countries have managed to prevent crises that may occur by implementing a sensitive foreign policy in recent years.

Keywords: Turkey, Russia, trade relations, political relations, foreign trade.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi İsmail METİN'e, bilgi ve tecrübesi ile lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aşamalarında her yönden yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Gülmira KURUOĞLU'na, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini hiç eksik etmeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KURUOĞLU'na, çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim Sayın Öğr. Gör. Esmiralda SADIYEVA'ya, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Murad MAMMAD

Manisa, 2020

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK SAYFASI	i
İÇ KAPAK SAYFASI.....	ii
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN VE RUSYA’NIN ANA GÖSTERGELERİ

1.1. Türkiye’nin Temel Göstergeleri	4
1.1.1. Türkiye’nin Coğrafi ve Jeopolitik Konumu	5
1.1.2. Türkiye’nin Siyasi Görünümü	6
1.2. Rusya’nın Temel Göstergeleri	7
1.2.1. Rusya’nın Coğrafi ve Jeopolitik Konumu	8
1.2.2. Rusya’nın Siyasi Görünümü	9

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA İLİŞKİLERİ

2.1. Türkiye – Rusya İlişkilerinin Tarihçesi	10
2.2. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri ve Yaşanan Siyasi Fikir Ayrılıkları	11
2.2.1. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri	11
2.2.2. Türkiye – Rusya Arasında Yaşanan Siyasi Fikir Ayrılıkları	13
2.2.2.1. Karabağ Sorunu	13
2.2.2.2. Güney Osetya ve Abhazya Sorunu	15
2.2.2.3. Kırım Sorunu	16
2.2.2.4. Kosova ve Sırbistan Sorunu	19
2.2.2.5. Libya Sorunu	21
2.2.2.6. Suriye Sorunu	23
2.2.2.7. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Sorunu	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

3.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri	26
3.1.1. Merkantinizm	27
3.1.2. Fیزیokrasi	28
3.2. Mutlak Üstünlük Teorisi	29
3.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi	29
3.4. Faktör Donanımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi	31
3.4.1. Faktör Fiyatlarının Eşitlemesi Teorisi	31
3.4.2. Stolper-Samuelson Teorisi	32
3.4.3. Rybczynski Teorisi	32

3.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	32
3.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	33
3.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi.....	34
3.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	35
3.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	36
3.5.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	36
3.5.6. Endüstri İçi Ticaret Teorisi	37
3.5.7. Monopolcü Rekabet Teorisi	37
3.5.8. Ürün Farklılaştırması Teorisi	38
3.5.9. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi	38

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA SİYASİ İLİŞKİLERİNİN TİCARİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

4.1. Türkiye’nin ve Rusya’nın Güncel Ekonomik Göstergeleri.....	39
4.1.1. Türkiye Ekonomisi	39
4.1.2. Türkiye Ekonomisinin Sektörel Yapısı	43
4.1.2.1. Sanayi Sektörü	46
4.1.2.2. Tarım Ormancılık ve Balıkçılık Sektörleri	49
4.1.2.3. Hizmet Sektörleri.....	52
4.1.2.3.1. Turizm Sektörü	56
4.1.2.3.2. İnşaat Sektörü	58
4.1.3. Rusya Ekonomisi	62
4.1.4. Rusya Ekonomisinin Sektörel Yapısı	67
4.2. Türkiye – Rusya Ticari İlişkileri	68
4.2.1. Soğuk Savaş Öncesi Ticari İlişkiler	69
4.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Ticari İlişkiler	69

4.2.3. Türkiye ile Rusya'nın Mevcut Ticari ve Ekonomik İlişkileri	72
4.3. Türkiye – Rusya Arasında Siyasi Durumun Ticari İlişkilere Etkisi	76
4.3.1. Uçak Krizi Örneği Üzerinde Türkiye – Rusya İlişkileri	77
4.3.1.1. Uçak Krizinin İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkilere Etkisi	78
4.3.1.2. Uçak Krizinin İki Ülke Arasındaki Turizm Sektörüne Etkisi	79
4.3.2. Türkiye – Rusya Arasında S-400 Hava Savunma Sistemi Anlaşması	80
4.3.3. İdlib Askeri Gerilimi (28 Şubat 2020)	81
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	89

KISALTMALAR DİZİNİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİD	: Asya İşbirliği Diyalogu
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİK	: Basın İlan Kurumu
BM	: Birleşmiş Milletler
BRICS	: Brazil, Russia, India, China, South Africa
BSEC	: Black Sea Economic Cooperation Organization
CoE	: Council of Europe
çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
der.	: Derleyen
DKİB	: Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Economic Cooperation Organization
ed.	: Editör
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
G20	: Group of 20
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

HTŞ	: Hay'at Tahrîr al-Shām
IMF	: International Monetary Fund
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
Md.	: Madde
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
RC	: Russian Council
RF	: Rusya Federasyonu
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SCO	: Shanghai Cooperation Organisation
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCCB	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
TL	: Türk Lirası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UOK	: Uluslararası Olimpiyat Komitesi
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1	: GSYİH'nın Sektörel Dağılımı	44
TABLO 2	: Sektörlerin Büyüme Hızları	45
TABLO 3	: Yıllara Göre Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	47
TABLO 4	: Yıllara Göre Sanayi Sektörünün Büyüme Hızı	48
TABLO 5	: Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin GSYİH İçindeki Miktarı	50
TABLO 6	: Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin Büyüme Hızı	51
TABLO 7	: Yıllara Göre Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	53
TABLO 8	: Yıllara Göre Hizmet Sektörünün Büyüme Hızı	55
TABLO 9	: Yıllara Göre Türkiye'den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı	57
TABLO 10	: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	58
TABLO 11	: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün Büyüme Hızı	60
TABLO 12	: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Payı	61

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1	: Türkiye ve Komşu Ülkeleri Siyasi Haritası	5
ŞEKİL 2	: Rusya ve Komşu Ülkeleri Siyasi Haritası	8
ŞEKİL 3	: Dağlık Karabağ Haritası	14
ŞEKİL 4	: Abhazya ve Güney Osetya Haritası.....	15
ŞEKİL 5	: Kırım Haritası	17
ŞEKİL 6	: Sırbistan ve Kosova Haritası.....	20
ŞEKİL 7	: Libya Haritası.....	21
ŞEKİL 8	: Türkiye-Libya Deniz Sınırları Haritası	22
ŞEKİL 9	: İdlib Eyaleti Haritası.....	24
ŞEKİL 10	: Akdeniz Haritası.....	26
ŞEKİL 11	: Türkiye 2019/2020 İhracat Grafiği	40
ŞEKİL 12	: Türkiye'nin İhracatında Önde Gelen Ülkeler Grafiği (2019)....	41
ŞEKİL 13	: Türkiye 2019/2020 İthalat Grafiği	42
ŞEKİL 14	: Türkiye'nin İthalatında Önde Gelen Ülkeler Grafiği (2019)	43
ŞEKİL 15	: Rusya 2019/2020 İhracat Grafiği	63
ŞEKİL 16	: Rusya'nın İhracatında Önde Gelen Ülkeler Grafiği (Şubat 2019-Şubat 2020)	64
ŞEKİL 17	: Rusya 2019/2020 İthalat Grafiği	65
ŞEKİL 18	: Rusya'nın İthalatında Önde Gelen Ülkeler Grafiği (Şubat 2019-Şubat 2020)	66
ŞEKİL 19	: Rusya'nın GSYİH'sının sektörel yapısı	67
ŞEKİL 20	: Rusya'da imalat sanayinin üretim yönünden yapısı.....	68
ŞEKİL 21	: Türkiye-Rusya yıllara göre Dış Ticaret verileri (1992-2008).....	70

ŞEKİL 22	: Türkiye-Rusya yıllara göre Dış Ticaret verileri (2009-2016).....	71
ŞEKİL 23	: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Grafiği (2013-2020/1)	73
ŞEKİL 24	: Türkiye’den Rusya’ya en çok ihraç edilen ürünler (2017-2020)	74
ŞEKİL 25	: Rusya’dan Türkiye’ye en çok ithal edilen ürünler (2017-2020)	76
ŞEKİL 26	: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Verileri 2013-2019	78
ŞEKİL 27	: Rusya’dan Türkiye’ye gelen turist sayısı grafiği (yıllara göre) .	80

GİRİŞ

Türkiye ile Rusya arasındaki ilk resmi diplomatik ilişkilerin başlangıç tarihi, İstanbul’da Rus Büyükelçiliğinin açıldığı 1701 yılı olarak kabul edilmektedir. Lakin iki ülke arasındaki devlet seviyesinde ilişkiler ise çok daha eskiye, 15. yüzyılda Rus Prens (Knyaz) III. İvan ile Osmanlı Sultanı II. Beyazıt arasında deniz ticareti ile ilgili yazışmaya dayanmaktadır.

Devletler seviyesinde ilk ilişkiler XVI. yüzyıla gelindiğinde Rus-Osmanlı ilişkileri daha da yükselişe geçmiştir. Özellikle Sultan Selim döneminde Türk-Rus ticari ve siyasi ilişkileri çok üst seviyelere çıkmış, ilk siyasi yakınlaşmalar gerçekleşmiş ve ticari ortaklıklar kurulmuştur.

SSCB kuruluşundan hemen sonra Mustafa Kemal Atatürk ve Vladimir Lenin döneminde iki ülke arasında siyasi ve ticari ilişkiler kurulmuştur. Türkiye ile SSCB arasındaki ekonomik ilişkilerin temelleri 8 Ekim 1937 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması”na dayanmaktadır. Sonraki yıllarda ise iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler genel olarak durağan döneme geçmiştir.

SSCB’nin dağılmasının ardından, 25 Mayıs 1992 tarihinde Türkiye ve Rusya arasında imzalanan anlaşma ile resmi ilişkiler başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu’nu resmen tanımıştır. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönem Türkiye ve Rusya arasında siyasi konularda ortak görüşler olsa da, uluslararası arenada belirli olaylar nezdinde fikir ayrılıkları da yer almaktadır.

Günümüzde iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere önemli etkileri gözlemlenmektedir. Bir siyasi kriz yaşandığında ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Ama siyasi ilişkiler istikrarlı ve dengeli bir şekilde seyir ettiğinde bu stabil durum ticari ilişkilere de pozitif bir hava getirmekte ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi değerleri sorunsuz siyasi ilişkiler ile doğru orantılı olarak yükselmektedir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ilişkiler, sorunsuz dış siyasi ilişkiler zemininde her yıl bir önceki yıla nazaran istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki yaklaşık 27 milyar dolarlık 2019 yılı toplam dış ticaret hacmi göz önüne alındığında, bu rakamın potansiyelinin çok altında olduğu gözlemlenmektedir. Potansiyelinin çok altında seyir eden ikili ticaret hacmini gerçek potansiyeline ulaştırmak için her iki ülke tarafından karşılıklı olarak bir dizi önlemler alınması gerekmektedir. Arzu edilen hedefe ulaşmak adına öncelikli olarak iki ülke arasındaki

ticarete en çok etki eden ikili siyasi ilişkiler sağlam bir zemine oturtulmalıdır. Siyasi alanda yaşanan inişli çıkışlı ilişkiler iki ülke arasındaki ticari ilişkileri derinden etkilemektedir. Bunun dışında, ithal edilen petrol ve doğalgaz gibi ürünlerin karşılığında otomotiv, tekstil, yaş meyve ve sebze gibi ürünlerde yaşanan kota, kısıtlama ve gümrük kapısından geri gönderilme gibi sıkıntıların yaşanmadan ihraç edilmesi, ikili dış ticaret hacmi rakamlarının pozitif yönde etkileyecektir. Ayrıca iki ülke karşılıklı olarak Ticaret Odaları heyetleri göndermesi ve sanal fuarlar gibi çeşitli alanlarda iki ülke arasındaki ticareti teşvik edecek etkinlikler düzenlemesi, dış ticaret rakamlarının gerçek potansiyeline ulaşması yolundaki önemli yapı taşlarına örnek teşkil etmektedir.

Tezin içeriğini açıklayacak olursak, **“Türkiye’nin ve Rusya’nın Ana Göstergeleri ve Jeopolitik Konumları”** başlıklı birinci bölümünde, Türkiye’nin ve Rusya’nın ana göstergeleri, jeopolitik konumları ve siyasi görünümleri gibi altı çizilmesi gereken konular incelenerek, ülkelerin genel tanıtımları yapılmıştır.

“Türkiye – Rusya İlişkileri” başlıklı ikinci bölümde ilk olarak Türkiye ile Rusya’nın ilişkilerinin tarihi arka planı incelenecek, ardından iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler değerlendirilerek uluslararası arenada zaman içerisinde belirli olaylar karşısında ortaya çıkan farklı çıkar ve fikir ayrılıkları ele alınmıştır.

Tezin **“Türkiye – Rusya Siyasi İlişkilerinin Ticari İlişkilerine Etkileri”** başlıklı üçüncü bölümünde öncelikle Türkiye’nin ve Rusya’nın güncel ekonomik göstergeleri incelenmiş, ardından iki ülke arasındaki ticari ilişkiler değerlendirilecektir. Sonrasında iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere olumlu ve olumsuz etkileri anlatılmıştır.

Tezde nihai değerlendirmeler **“Sonuç”** kısmında aktarılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 1991 yılından günümüze Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında gerçekleşen siyasi ilişkilere bağlı olarak, bu siyasi ilişkilerin iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, özellikle de Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini incelemektir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye ve Rusya arasında yüzyıllardır süregelen ilişkiler, yeni bir boyuta taşınmıştır. Özellikle son yıllarda meydana gelen uçak krizi ve yaş-sebze meyve ticaretinde yaşanan sorunlar Türkiye'nin dış ticaretini doğrudan etkilemekte olduğundan, akademik anlamda da incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın yöntemi olarak Nitel Araştırma Yöntemleri kullanılmıştır. Sosyal bilimlerin incelenmesi için genellikle Nitel Araştırma Yöntemleri tercih edilmektedir. Nitel araştırma, disiplinler arasında öznel ve bütünsel bir bakış açısına dayanan, yorumlayıcı bir yaklaşım kullanarak araştırma problemini incelemek için uygulanan bir yöntemdir (Karataş, 2015: 63). Çalışmada doküman analizi ile veri toplama metotları kullanılmıştır. Konu ile ilgili yerli ve yabancı literatürden yararlanılmıştır. Araştırmada ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun resmi kurum ve kuruluşlarının istatistiki verilerinden yararlanılmış ve her iki ülkenin yazılı basınında yayınlanan veriler kullanılmıştır. Çalışmada ticari ilişkiler siyasi bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi, Rusya Merkez Bankası, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlar tarafından yayınlanan belgelerden faydalanılmıştır. Çalışmada betimleme, karşılaştırma ve doküman analizi gibi metotlardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN VE RUSYA’NIN ANA GÖSTERGELERİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’nin ve Rusya’nın temel göstergeleri, coğrafi ve jeopolitik konumları, siyasi görünümleri gibi altı çizilmesi gereken konular incelenerek, ülkelerin genel tanıtları yapılacaktır.

1.1. Türkiye’nin Temel Göstergeleri

• Resmi Bayrağı:	
• Resmi Adı:	Türkiye Cumhuriyeti
• Başkenti:	Ankara
• Nüfusu:	83.155.000
• Yüzölçümü:	783.562 km ²
• Yönetim Şekli:	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
• Cumhurbaşkanı:	Recep Tayyip Erdoğan
• Dışişleri Bakanı:	Mevlüt Çavuşoğlu
• Resmi Dil:	Türkçe
• Para Birimi:	Türk Lirası (TL)
• GSYİH:	740 milyar dolar

Nüfus bakımından en kalabalık şehir 15,5 milyon nüfusu ile İstanbul’dur. İstanbul’u, 5,6 milyon nüfusu ile Ankara ve 4,3 milyon nüfusu ile İzmir takip etmektedir. Nüfusun ortanca yaşı 32,4 olarak kayıtlara geçmiştir (Çakır ve Palabıyık, 2020).

Türkiye nüfusunun okuryazarlık oranı yaklaşık %97 civarındadır. Erkek nüfusu için bu oran yaklaşık % 99, kadın nüfusu için ise yaklaşık %94 olarak hesaplanmıştır (CIA, 2018).

2019 verilerine göre Türkiye’de ortalama yaşam süresi 78,3 yıl olarak kayda geçmiştir. Kadınlarda bu süre 81 yıl, erkeklerde ise 75,6 yıldır (Sağlam, 2019).

1.1.1. Türkiye'nin Coğrafi ve Jeopolitik Konumu

Türkiye; kuzeydoğuda Gürcistan; doğuda Azerbaycan ve Ermenistan; güneydoğuda İran ve Irak; güneyde Suriye; batıda Yunanistan; kuzeybatıda ise Bulgaristan ile kara sınır komşusudur.

Şekil 1: Türkiye ve Komşu Ülkeleri Siyasi Haritası

Kaynak: CoğrafyaHarita

Şekil 1’de Türkiye sınırları ve komşu ülkeleri gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin yukarıda belirtilen kara sınır komşularının yanı sıra, kara sınırının bulunmadığı fakat deniz sınırı komşusu olduğu ülkeler de vardır. Bu ülkeler Rusya, Ukrayna, Romanya, Libya, Mısır ve GKRY’dir. Kuzeyinde Karadeniz; kuzeybatıda Marmara Denizi; batıda Ege Denizi; güneyde ise Akdeniz denizleri ile çevrelenmiştir.

1.1.2. Türkiye'nin Siyasi Görünümü

Türkiye Cumhuriyeti yapısı kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı yetkilerinden oluşan üçlü kuvvet ayrılığı ilkesi esas alınır. Bu üç kuvvet, Türkiye Büyük Millet Meclisi (yasama organı), Cumhurbaşkanı (yürütme organı) ve Mahkemelerden (yargı organı) oluşmaktadır.

Yasama yetkisi TBMM'nin yetkisindedir ve bu yetki anayasa kanunları gereği devredilemez. Yürütme yetkisi ve görevi, Anayasaya ve kanunlara uygun şekilde Cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilir. Yargı yetkisi ise, tarafsız ve bağımsız Mahkemeler tarafından icra edilir (T.C. Anayasası, 1982: Md. 7, Md. 8, Md. 9).

Anayasa kanunları ile belirlenen yasalar çerçevesinde ülkeyi yönetecek olan Cumhurbaşkanı her 5 yılda bir halkın oyları ile doğrudan halk tarafından seçilmektedir (TCCB, 2020).

28 Ağustos 2014 tarihinden bu yana, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı görevini Recep Tayyip Erdoğan yürütmektedir. 24 Haziran 2018 tarihinde ülkede gerçekleştirilen son seçimler sonucunda mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan oyların %52,59'luk kısmını toplayarak Cumhurbaşkanlığı görevinde yeni bir döneme başlamıştır.

Türkiye, uluslararası arenada; Birleşmiş Milletler (BM), NATO, G20, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi (CoE), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Asya İşbirliği Diyalogu (AİD), İslam Kalkınma Bankası (İKB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türk Konseyi gibi bir dizi uluslararası organizasyonun üyesidir.

1.2. Rusya'nın Ana Göstergeleri

Resmi Bayrağı:

Resmi Devlet Arması:

- Resmi Adı: Rusya Federasyonu
- Başkenti: Moskova
- Nüfusu: 144.500.000
- Yüzölçümü: 17.075.000 km²
- Yönetim Şekli: Başkanlık Tipi Cumhuriyet – Federasyon
- Devlet Başkanı: Vladimir Putin
- Başbakan: Mihail Mişustin
- Dışişleri Bakanı: Sergey Lavrov
- Konuşulan Diller: Rusça (Federal birimlerde 27 diğer dil de resmi statüdedir.) (T.C. Dışişleri Bakanlığı).
- Para Birimi: Ruble
- GSYİH: 1.750 milyar dolar
- Etnik Yapı: Rus (%77,7), Tatar (%3,8), Ukraynalı (%1,4), Başkurt (%1,1), Çeçen (%1), Çuvaş (%1), diğer (%14)

Başkent Moskova aynı zamanda 12,7 milyon nüfusu ile ülkenin en kalabalık şehri konumundadır. Moskova'yı 5,4 milyon nüfusla St. Petersburg takip etmektedir. Ayrıca bu iki şehir diğer şehirlere oranla büyüklüğüne göre ülkede federal statüye sahip iki şehirdir. (Ülkede toplam 3 federal statüye sahip şehir vardır, bahsi geçmeyen üçüncü şehir Sivastopol'dür, sebebi ise T.C.'nin Sivastopol'ün Rusya Federasyonu tarafından ilhakını tanımamasıdır.)

Rusya Federasyonu dâhilinde yaşayan halklar; Hint-Avrupa, Altay, Ural dil aileleri, Kafkas ve Paleo-Asya dil gruplarına ait 100'den fazla dil ve lehçe konuşmaktadır. Ülkedeki en yaygın diller Rusça, Tatarca, Çeçence, Başkurtca, Ukraynaca ve Çuvaşça'dır.

2009 yılında, UNESCO tarafından Rusya halkları tarafından konuşulan 136 dilin yok olma tehlikesi altında olduğu rapor edilmiştir (UNESCO, 2009).

Rusya Federasyonu dâhilindeki özerk devletler kendi dillerini resmi olarak kullanmaktadır lakin anayasa kanunları gereği tüm resmi dillerin alfabesinin Kiril alfabesi olması zorunluluğu getirilmiştir (RF Anayasası, 1993: Md. 3).

Rusya Federasyonu nüfusunun okuryazarlık oranı yaklaşık %99,7'dir (Efimova ve Dolgikh, 2016: 77-84). Erkek nüfusu için bu oran % 99,7, kadın nüfusu için ise %99,6 olarak hesaplanmıştır.

2019 verilerine göre Rusya'da ortalama yaşam süresi 73,4 yıl olarak kayda geçmiştir (Mentyukova, 2020). Kadınlarda bu süre 77,9 yıl, erkeklerde ise 67,7 yıldır (Falyakhov, 2019).

1.2.1. Rusya'nın Coğrafi ve Jeopolitik Konumu

Rusya; kuzeybatıda Norveç, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya; batıda Belarus ve Polonya; güneybatıda Ukrayna; güneyde Gürcistan, Azerbaycan ve Kazakistan; güneydoğuda ise Çin, Moğolistan ve Kuzey Kore ile kara sınır komşusudur.

Şekil 2: Rusya ve Komşu Ülkeleri Siyasi Haritası

Kaynak: MapsRussia

Şekil 2’de Rusya sınırları ve komşu ülkeleri gösterilmiştir. Ayrıca Rusya’nın yukarıda belirtilen kara sınır komşularının yanı sıra, kara sınırının bulunmadığı fakat deniz sınırı komşusu olduğu ülkeler de vardır. Bu ülkeler Romanya, Türkiye, Bulgaristan, İran, Türkmenistan, ABD ve Japonya’dır. Kuzeyinde Kuzey Buz Okyanusu, Barents, Beyaz, Kara, Laptev, Doğu Sibirya ve Çukçi denizleri; kuzeybatıda Baltık Denizi; güneybatıda Karadeniz, Azak ve Hazar denizleri; doğuda ise Bering, Okhotsk ve Japon denizleri ile çevrelenmiştir. Yüzölçümüne göre dünyanın en büyük ülkesi konumundadır. Rusya toprakları, Çukotka bölgesinden Kaliningrad bölgesine kadar toplamda 11 zaman dilimine ayrılmıştır.

1.2.2. Rusya’nın Siyasi Görünümü

Siyasi sistem, federal bir yapıya sahip başkanlık tipi cumhuriyettir. Kendi anayasaları ile yasama ve yürütme organlarına sahip olan 21 cumhuriyet, 9 eyalet, 46 bölge, 2 federal statüye sahip şehir (Moskova ve St. Petersburg) ve 5 özerk bölgeden oluşan, toplam 83 idari birimli bir federasyondur (Türkiye Cumhuriyeti, Sivastopol ve Kırım’ın Rusya Federasyonu tarafından ilhakını tanımamaktadır) (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020). Anayasa kanunları ile belirlenen yasalar çerçevesinde ülkeyi yönetecek olan Devlet Başkanı her 6 yılda bir halkın oyları ile halk tarafından seçilmektedir.

31 Aralık 1999 tarihinden bu yana, Rusya Federasyonu Başkanlığı görevini Vladimir Vladimiroviç Putin yürütmektedir. 18 Mart 2018 tarihinde ülkede gerçekleştirilen son seçimler sonucunda mevcut Devlet Başkanı Vladimir Vladimiroviç Putin oyların %76 gibi büyük bir çoğunluğunu toplayarak Devlet Başkanlığı görevinde yeni bir döneme başlamıştır. Mikhail Mishustin 16 Ocak 2020 tarihinden itibaren Rusya Federasyonu Başbakanı olarak görev yapmaktadır.

Rusya, uluslararası arenada; Birleşmiş Milletler (BM), G20, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Uluslararası Para Fonu (IMF), BRICS, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO), Avrupa Konseyi (CoE), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), gibi bir dizi uluslararası organizasyonun üyesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde ilk olarak Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinin tarihi arka planı incelenecek, ardından iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler değerlendirilerek uluslararası arenada zaman içerisinde belirli olaylar karşısında ortaya çıkan farklı çıkar ve fikir ayrılıkları ele alınacaktır.

2.1. Türkiye – Rusya İlişkilerinin Tarihçesi

Türkiye ile Rusya arasındaki resmi diplomatik ilişkiler, İstanbul'da Rus büyükelçiliğinin açıldığı 1701 yılına kadar dayanmaktadır. Lakin iki ülke arasındaki gayri resmi devlet seviyesinde ilişkiler ise çok daha eskiye dayanmaktadır. Tarihçilerin raporlarına göre; devlet seviyesinde ilk ilişkiler 30 Ağustos 1492 tarihinde, Rus Prens (Knyaz) III. İvan'ın deniz ticareti ile ilgili olarak Osmanlı İmparatorluğu Sultanı II. Beyazıt'a göndermiş olduğu mektup olarak kabul edilmektedir (RF İstanbul Başkonsolosluğu).

Bu ilişkilerin başlamasının nedeni Azak Şehri ve Kafa bölgelerindeki Rus ve Türk tüccar faaliyetleriydi (Bashkistrova ve Kuznetsova, 2016: 81-83). Bahsi geçen şehirlerde Türk tüccarlarının ticari başarısı üzerine Rusya'nın bu şehirlerde çok aktif ve kârlı ticareti durma noktasına gelmişti. 30 Ağustos 1492 tarihinde III. İvan, Kırım Hanı Mengli Giray aracılığıyla Rus tüccarları adına kaleme almış olduğu şikâyet mektubunu Sultan II. Beyazıt'a gönderdi. Buna karşılık, Osmanlı Sultanı Sultan II. Beyazıt büyükelçisini Moskova Çarına gönderdi, ancak büyükelçi Litvanya sınırlarında gözaltına alınmış ve Litvanya Prensi Aleksandr Yagellonchik'in emriyle Osmanlı'ya geri dönmüştü. Bu yaşanan olaydan sonra III. İvan 1497'de büyükelçisi Mikhail Pleshcheyev'i Osmanlı'ya göndermiş, ancak yine de istenilen düzeyde kalıcı bir ilişki oluşturulamamıştı. Buna sebep Pleshcheyev'in geleneksel Türk törenini yapmayı reddetmesiydi. Sultan II. Beyazıt bu nedenle büyükelçisini III. İvan'a göndermeyi reddetmiş, ancak yine de Pleshcheyev'e, Rus tüccarlarının Osmanlı sınırları içinde ticaretinin tüm haklarını ve avantajlarını koruyan ve temin eden yazılı bir mektup vermiştir. Böylece bu bölgelerde Rus ticareti yeniden canlanmıştır (Jukov, 2009: 10-13).

XVI. yüzyıla gelindiğinde Rus-Osmanlı ilişkileri daha da yükselişe geçti. Özellikle III. Vasili'nin Türkler ile ikili ilişkilerde göstermiş olduğu özel ilgi ve verdiği önem sonucunda onun döneminde Türk-Rus ticari ve siyasi ilişkileri çok üst seviyelere çıkmıştı. III. Vasili Sultan Selim ile dostane ilişkiler kurmak ve bu ilişkilerin kalıcı olması adına 1513 yılında büyükelçisi Alekseyev'i İstanbul'a gönderdi. Sultan Selim bu davranışı hoş karşılayarak, Rus tüccarların tüm haklarını doğrulayıp temin eden bir mektupla yanıtladı ve büyükelçi Kaman'ı Moskova'ya göndererek bu dostluk çağrısına olumlu yaklaştığını ve hazır olduğunu ifade etti. Böylece iki ülke arasında tarihte kayıtlara geçen ilk siyasi yakınlaşmalar gerçekleşmiş ve ticari ortaklıklar kurulmuş oldu (Jukov, 2009: 14-20).

Türkiye tarihinin son yüzyıllardaki döneminin, siyasi, ticari, diplomatik ve askeri açılardan, en önemli kısmını, Rusya ile olan ilişkiler oluşturmıştır. Türkiye'nin jeopolitik durumu ve Rusya tarihinin Büyük Petro'dan itibaren güttüğü genişleme politikası sebebiyle, bu iki ülke çok kez, askeri olmak üzere birçok alanda karşı karşıya kalmıştır. Bunun bir sonucu olarak I. Petro'dan itibaren Türkiye ile Rusya arasında, süregelen tarih boyunca, Birinci Dünya Harbi de dâhil olmak üzere, dokuz farklı büyük savaş yaşanmıştır (Kurat, 2011: 1).

2.2. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri ve Yaşanan Siyasi Fikir Ayrılıkları

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi ilişkiler incelenecek, ardından ise iki ülke arasında siyasi arenada yaşanan fikir ayrılıklarına değinilecektir.

2.2.1. Türkiye – Rusya Siyasi İlişkileri

SSCB'nin dağılmasının ardından, 25 Mayıs 1992 tarihinde Türkiye ve Rusya arasında “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma” metni imzalanarak resmi ilişkiler başlamış (Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 467) ve Türkiye Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'nu resmen tanımıştır.

Anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu ilişkileri işbirliğine dönüştüren tarih boyunca süregelen

birçok neden vardır. Bu nedenler; Rusya'nın Avrasya'da Türkiye gibi güçlü bir kökene sahip olmasının yanı sıra tarih, kültür ve ortak coğrafyanın paylaşıyor olması, ayrıca her iki ülke de hem Asya'nın hem de Avrupa'nın ortak özelliklerini taşıyan ülkeler olması ve imparatorluktan devlete geçme süreçlerindeki ortaklıkları gibi nedenler şeklinde sıralanmaktadır. Aynı zamanda her iki devletin de hem batıda hem de doğuda topraklara sahip olması ve her iki ülkenin ilişkilerinin ilerlemesi için istikrarlı olması gibi nedenler de ilişkileri işbirliğine nedenler arasında gösterilmektedir. Fakat bunun yanı sıra ilişkileri istenilen düzeyde gelişmesini engelleyen bazı etmenler de mevcuttur. Bu etmenlerin başında; Rusya'nın 'yakın çevre' politikası izlemesi ve Türkiye'nin Orta Asya'daki diğer Türki devletlerle ortak kökene ve kültüre sahip olması gösterilmektedir. Bu etmenlerin yanı sıra, Rusya'nın eski SSCB bölgesindeki hâkimiyetini devam ettirme isteği de ilişkilerin istenilen düzeyde gelişmesini engelleyen önemli faktörlerden birisidir (Ezgin, 2010: 3-4).

ABD kökenli uluslararası ilişkiler uzmanı Fiona Hill, Türkiye'yi Çin ile birlikte Rusya Federasyonu'yla özel ilişkileri olan ülkeler arasında göstermiştir. Hill, Türkiye'nin önemli bir bölgesel aktör olduğunu ve NATO gibi Avrupa-Atlantik örgütlerine üye olmasına rağmen kendisini Batı'dan bağımsız olarak gördüğünü kaydetmiştir (Hill, 2014).

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkileri, SSCB ve Çarlık dönemindeki ilişkilerden ayıran en önemli faktörlerin başında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte her iki ülkenin halkları arasında doğrudan etkileşimlerin artmasıdır (Özbay, 2011: 37).

Türkiye ve Rusya, Arap Baharı'na kadar; Irak'taki kriz durumu, İran nükleer programı ve Arap-İsrail çatışmasının çözümü gibi Orta Doğu'daki kilit sorunların doğası hakkında benzer fikirlere sahipti. Fikir ayrılıkları, Arap baharının başlangıcı ve bunun sonucunda meydana gelen Suriye'deki silahlı çatışmalar ile ortaya çıkmıştır. Türkiye ve Rusya kriz durumunun çözüm yollarını farklı şekillerde görmüşlerdir.

Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren bölgesel lider güç olma yolunda ilerlemektedir. Ancak, bölgedeki artan çatışma ve bölgesel olmayan güçlerin varlığı göz önüne alındığında, bu dış politika stratejisinin uygulanması sürekli zorluklarla ve risklerle karşılaşmaktadır.

Suriye'deki kriz durumuna ilişkin Moskova, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı desteklemiştir. Bu nedenle Rusya, 2011-2012 yıllarında defalarca BM Güvenlik

Konseyi'nde veto hakkını kullanmıştır. Rusya'nın Suriye'deki mevcut rejim yanlısı politikası, Türkiye dâhil dünya genelinde birçok ülkede yalnızca Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını sürdürme arzusu olarak algılanmıştır.

24 Kasım 2015 tarihinde düşen Rus SU-24 uçağı ve ardından yaşanan olaylar, bu konuda anlaşmazlığın doruğuna işaret etti. Bu olayların hemen ardından, Türkiye-Rusya ilişkilerinin bozulması hem ikili ilişkilerde hem de bir bütün olarak bölgede çok sayıda yeni anlaşılmaz sorun yarattı. İkili ilişkilerin normalleşmesi süreci yaşanan olaydan 7 ay sonra başlamıştır.

2.2.2. Türkiye – Rusya Arasında Yaşanan Siyasi Fikir Ayrılıkları

Türkiye ve Rusya hemfikir oldukları meselelerin yanı sıra, zaman zaman uluslararası arenada belirli olaylar nezdinde fikir ayrılıklarına da düşmüşlerdir. Bu olayları incelediğimizde aralarında en belirgin fikir ayrılıkları olan sorunlar; Ermenistan'ın Azerbaycan toprağı olan Karabağ bölgesini işgali, Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde ortaya çıkan savaş, Ukrayna'da yaşanan Kırım meselesi, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi, Libya ve Suriye'de çıkan iç çatışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde iki ülke arasında yaşanan ve hali hazırda devam etmekte olan bu sorunlu meselelerden kronolojik olarak sırasıyla bahsedilecektir.

2.2.2.1. Karabağ Sorunu

Türkiye ile Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ anlaşmazlığında farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Dağlık Karabağ bölgesinde iki ülke arasında çatışmalar yaşanmıştır.

Şekil 3: Dağlık Karabağ Haritası

Kaynak: Aslanlı, 2019.

Şekil 3'te Azerbaycan ile Ermenistan arasında çatışmaların yaşandığı sorunlu Dağlık Karabağ bölgesi gösterilmiştir. Rusya bu çatışmalarda iki ülkeyi de silahlandırmış ama Ermenistan'a ek mali yardım ve silah desteği sağlamıştır. Bu sırada Türkiye, Azerbaycan'ı desteklemiştir (Chernyavskiy, 2002: 230-231). Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın bir bölgesini işgali sonucunda 1993 yılında Ermenistan ile diplomatik ilişkileri sona erdirmiş ve doğrudan ticareti durdurmuştur (Suleymanov ve Evoyan, 2012: 15-17).

Öte yandan Rusya, 1994 yılında ateşkes anlaşmasını uygulamak için büyük çaba sarf etmiştir. Ayrıca günümüzde de mevcut ateşkes düzenini koruyarak devam ettirmek istemektedir. Bunun sebebi ise hem Azerbaycan'a hem de Ermenistan'a silah satmak, bu iki ülkeyi Dağlık Karabağ sorununa bağımlı kılarak sorunun çözümünü tekeline almaktır. İşgal edilmiş bölgede sadece Ermeni orduları değil, Rus orduları da ortak devriyeler gezmektedir. Ermenistan'da binlerce Rus askeri yer almakta, Rus hava ve kara savunma sistemleri, füzeleri ve tankları da bulunmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'a askeri destek sağlayarak bölgedeki durumu dengelemeye çalışmaktadır (Göksedef, 2020).

2.2.2.2. Güney Osetya ve Abhazya Sorunu

Gürcistan 1991 yılında SSCB'nin çöküşüyle birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bu süreçte Gürcistan sınırları içindeki Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinde ayrılıkçı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu olaylardan sonra Gürcü ordusu her iki bölgeye de müdahalede bulunmuştur. 1994 yılında, Rusya'nın da talebi üzerine Gürcistan hükümeti ile ayrılıkçılar arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Güney Osetya ve Abhazya için geniş özerklik tanınırken, her iki bölgede de “barış gücü” olarak adlandırılan Rus birlikleri konuşlandırılmıştır. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar devam etmesine rağmen, bu duruma 2008 yılına kadar “dondurulmuş sorun” adı verilmiştir. 2003 yılında Gürcistan'daki yaşanan “Gül Devrimi”nden sonra Batılı ülkelerin de desteği ile Mikhail Saakaşvili iktidara gelmiştir. NATO ve AB üyeliğini Gürcistan'ın ana hedefi olarak tanımlayan Saakaşvili, izleyeceği bu politikanın sonucu olarak bir anlamda Moskova'dan uzaklaşmak istediğini vurgulamıştır. Böyle bir durumun her fırsatta kabul edilemez olduğunu ifade eden Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'ya desteğini güçlendirmiştir. 2006 yılında Tiflis otoritesi göz ardı edilerek, Güney Osetya'da bir başka bağımsızlık referandumu yapılmıştır (Çalışkan, 2018).

Şekil 4: Abhazya ve Güney Osetya Haritası

Kaynak: İNSAMER, 2018.

Şekil 4'te Gürcistan ile Rusya arasında çatışmaların yaşandığı sorunlu Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri gösterilmiştir. Gürcistan ordusu, 8 Ağustos 2008 tarihinde kendi içinde referandum düzenleyerek bağımsızlık ilan eden Güney Osetya'ya askeri operasyon düzenlemiştir. Bu aynı zamanda 1994 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasını ihlal etmek anlamına geliyordu. Bütün bu olaylar yaşanırken Rusya, uzun zamandır beklemekte olduğu fırsatı yakalamış oldu. Güney Osetya'ya büyük bir askeri birlikle giren Rusya, Gürcistan ordusuyla savaşmıştır. Savaşın önce Gürcistan'a sözlü desteklerini aktaran Batılı devletler savaş sırasında gerçek anlamda hiçbir destek sağlamamışlardır. Durum böyle olunca, Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş sekiz gün sürdü ve savaşın sonucunda iki ülke arasında bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Rusya, 26 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Türkiye en başından beri Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunduğunu ve Rusya'nın her fırsatta bu ülkenin toprak bütünlüğüne müdahale etmesine karşı olduğunu vurgulamıştır. Ermenistan ile yaşanan problemlerden dolayı Türkiye'nin hem Azerbaycan ile olan transit güzergâhını hem de enerji hatlarının geçişini sağlayan Gürcistan, Ankara'nın Kafkasya politikasında kilit bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin Gürcistan ekonomisi ve turizmi için en üst sırada yer alması, ikili ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi adına önemli bir ölçüttür (Çalışkan, 2018).

2.2.2.3. Kırım Sorunu

1700'lü yıllardan itibaren Rus çarlığının kontrolü altında olan, daha sonraları ise SSCB'nin bir parçası olan Ukrayna'da, Rusya'nın etkisi SSCB'nin çöküşünden sonra da devam etmiştir. Bir yandan, AB'ye üye olmaya çalışan Ukrayna'da hükümet, 2013 yılının Kasım ayında AB ile anlaşma imzalamayıp, onun yerine Rusya ile ilişkileri daha da sağlamlaştıran bir anlaşma imza atması üzerine ülkede büyük protestolar baş göstermiştir. Bu protestolar sonucunda 2014 yılının Şubat ayında Rus yanlısı hükümet devrilmiştir. Yaşanan bu devrimin ardından Rusya, Rus nüfusunun baskın olduğu doğu ve güneydeki Rus yanlısı gruplara silah ve maddi destek sağlamaya başladı. Bunun sonucunda bölgede çatışmaların başlaması kaçınılmaz olmuştur. Türkiye bu süreçte Ukrayna hükümetini desteklemiş ve Kırım'ın Rusya

tarafından ilhakını tanımadığını beyan etmiştir. Lakin Türkiye ile Rusya arasındaki gerginliğin tırmanmasının asıl sebebi Kırım'da yaşanan olaylar olmuştur. Şubat 2014'te, Rus bayrağı, nüfusunun %60'ının Rus olduğu Kırım parlamentosunda asılmıştır. Bu duruma karşı çıkan Tatarlar gözaltına alınmıştır. 16 Mart 2014'te yaklaşık 250.000 Kırım Tatarının boykot ettiği referanduma dayanan Rusya, Kırım'ı ilhak etmiştir. Bu olay başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeden çok sert tepkiler almış ve Kırım'ın ilhakı dünya ülkelerinin büyük bir çoğunluğu tarafından tanınmamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Kırım Türkleri ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmasının yanı sıra, Türkiye ile Ukrayna arasındaki ikili ticaret hacmi de ilişkilerin en önemli yapı taşlarından birisidir. 2018 yılında yaklaşık 4 milyar dolar olarak kayda geçen ikili ticaret hacminin 2020'de 10 milyar dolar seviyelerine ulaşması hedeflenmektedir (Göksedef, 2020).

Şekil 5: Kırım Haritası

Kaynak: Yenigün, 2020.

Şekil 5'te Ukrayna ile Rusya arasında çatışmaların yaşandığı sorunlu Kırım bölgesi gösterilmiştir.

Kırım'da yaşanan olayların sonucunda, 15 yılı aşkın bir süredir, özellikle başta ticaret olmak üzere birçok alanda büyük bir ivme kazanan Türkiye ile Rusya arasındaki pozitif ilişkiler olumsuz bir şekilde etkilenmiştir (Özdemir, Çalışkan ve Öztürk, 2017: 34-35).

İlerleyen süreçlerde Ukrayna'daki durum ve Kırım'ın statüsü ile ilgili çelişkiler periyodik olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinin doğasına da etki etmeye devam etmiştir.

Kırım yarımadasının Rusya'ya bağlanmasından sonra Türkiye en üst düzeyde Kırım'ın Rusya'nın bir parçası olarak kabul edilmediğini ve Kırım Tatarlarının durumuyla ilgili endişelerini dile getirdiğini açıklamıştır. 9 Mart 2016 tarihinde Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroshenko ile görüşmelerin ardından gerçekleştirilen basın toplantısı sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan şunları söylemiştir: *“Şunu burada açık ve net bir şekilde tekrar ifade etmek isterim: Türkiye, Kırım'ın gayrimeşru ilhakını tanımamıştır ve bundan sonra da tanımayacaktır. Rusya'nın Kırım'da yaptığı uluslararası hukuku ayaklar altına alması hiçe sayılmıştır. Biz Sayın Poroşenko liderliğinde yürütülen Ukrayna'daki kapsamlı reform ve ekonomik yenilenme sürecini önemsiyoruz. Bu süreci desteklemeye devam edeceğiz. Bu çerçevede geçen yıl sözünü verdiğimiz 50 milyon dolarlık tavizli kredi anlaşması geçen ay Sayın Başbakanımızın huzurunda Kiev'de imzalandı. Yine sözünü vermiş olduğumuz 10 milyon dolarlık insani yardım çalışmalarımızı nihayete erdireceğiz. Muhtelif yardım projelerimiz devam ediyor. Ukrayna'ya desteğimiz her alanda sürecektir. Siyasi istikrarını tahkim etmiş olan güçlü bir Ukrayna, aynı zamanda bölgesel barış ve düzenin de garantisidir. Bu noktada tüm ülkelerin Ukrayna'ya destek olması, mevcut katkılarını daha da artırması gerekir.”* (TCCB, 2016).

Ayrıca Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin en önemli unsurlarından biri olan Kırım Tatarları ile ilgili olarak da önemli açıklamalarda bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan konu ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır: *“Kırım Tatarları yaşamlarını işgal altında ve güç şartlarda sürdürmek zorunda kaldılar. Kırım'da benzer problemlerle yüzleşen tüm kesimlerin hak ihlallerini uluslararası toplumun gündeminde tutmamız gerekiyor. Bu konuda Sayın Başkanla hemfikiriz. Kırım'daki yasa dışı durumun aşılması için diplomasi ve hukuk çerçevesinde atılacak adımlarda eş güdümlü içerisinde hareket edeceğiz. Ukrayna'nın doğusundaki krizin de ancak barışçıl ve diplomatik yöntemlerle çözüme kavuşturulabileceğine inanıyoruz. Bu çerçevede Minsk Sürecini destekliyoruz.”* (TCCB, 2016).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, tüm taraflara ateşkese uyulması, ağır silahların temas hattından çekilmesi, Ukrayna topraklarının yabancı askeri unsurlardan arındırılması ve Ukrayna-Rusya sınırının tekrar kontrol altına alınması için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye ile Ukrayna arasındaki ticari ilişkilere de değinen Cumhurbaşkanı

Recep Tayyip Erdoğan, iki ülke arasındaki ticaret hacmini 2023 yılında 20 milyar dolara çıkarmayı hedeflediklerini hatırlatarak Türkiye ile Ukrayna'nın toplam nüfusunun yaklaşık 125 milyon olduğuna dikkat çekmiş ve *“Bu ciddi bir pazar. Demek ki biz bu rakama ulaşabiliriz. Arzuladığımız sıçramayı yapabilmek için serbest ticaret anlaşmasını daha fazla zaman kaybetmeden sonuçlandırmalıyız”* ifadelerini kullandı (TCCB, 2016).

Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının altıncı yılında, T.C. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yazılı açıklama yapıldı. Açıklamadaki ifadeler aşağıdaki şekildedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı):

“Ukrayna Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin altı yıl önce bugün (16 Mart) düzenlenen gayrimeşru bir referanduma dayanarak Rusya Federasyonu tarafından hukuka aykırı şekilde ilhak edilmesi, ülkemiz ve uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır.

Kırım'ın asli unsurlarından olan Kırım Tatar Türkleri'nin tarihi vatanlarında esenlik ve güven içinde yaşamaları, kültürel kimliklerini korumaları ve ilhaktan kaynaklanan mağduriyetlerinin giderilmesi Türkiye bakımından öncelikli olmayı sürdürecektir.

Türkiye, stratejik ortağı Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine olan desteğini bu vesileyle bir kez daha teyit eder.”

Bu açıklama ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti, Kırım'ın ilhakının yasadışı olduğunun altını tekrar çizerek, Ukrayna'nın haklı mücadelesine olan tam desteğini yinelemiştir.

2.2.2.4. Kosova ve Sırbistan Sorunu

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı ve takibinde 1998-1999 yılları arasında çıkan Kosova Savaşı sırasında Sırbistan'ı destekleyen Rusya, Kosova'nın bağımsızlık ilanını kabul etmemektedir. Gerçekleşen son savaşta Türkiye, NATO bünyesinde barışın sağlanması amacıyla Kosova'ya asker göndermiştir. Türk ordusu günümüzde de NATO'nun Barış Gücü Görevi kapsamında Kosova'da görevini sürdürmektedir.

Şekil 6: Sırbistan ve Kosova Haritası

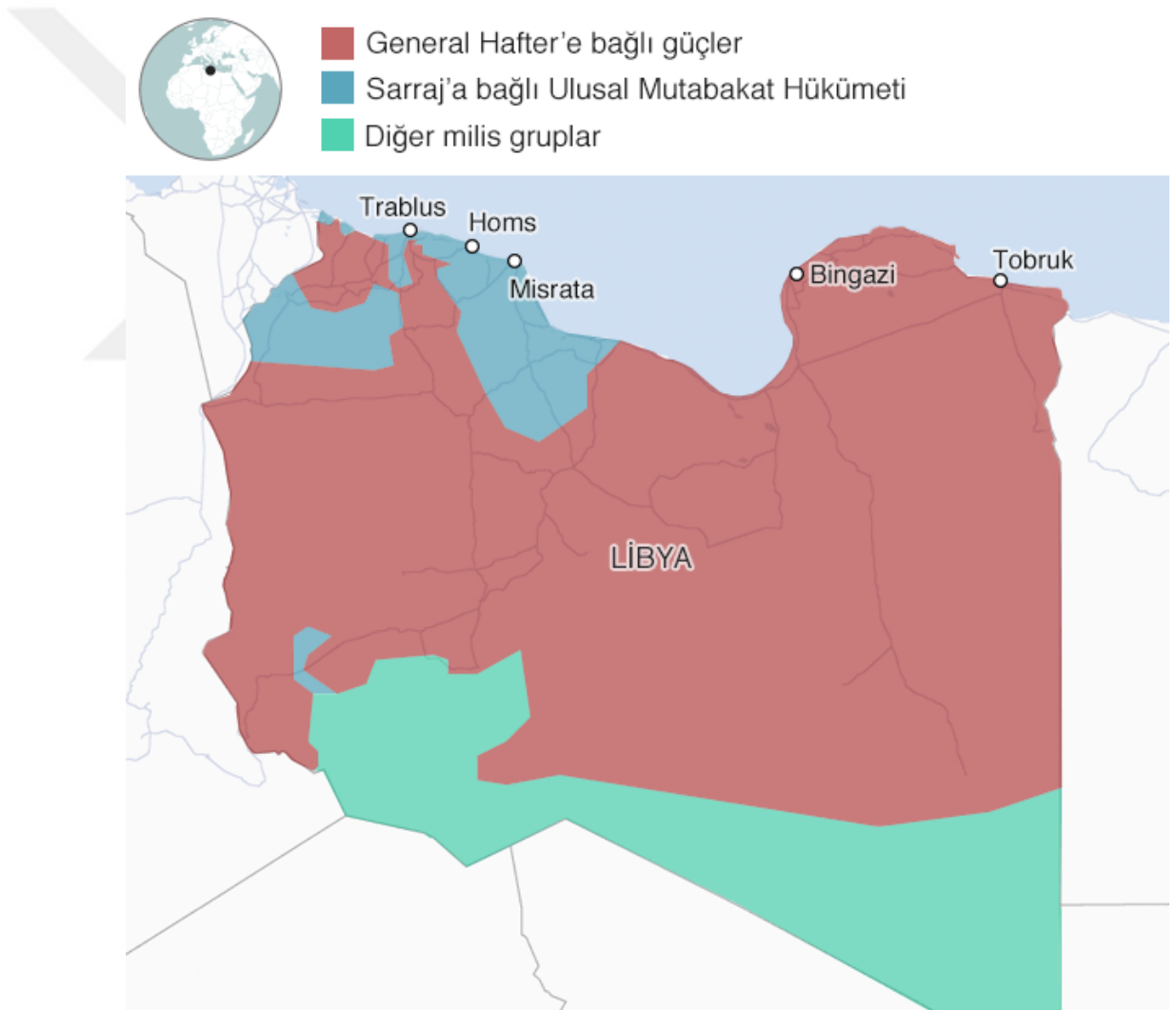
Kaynak: Al Jazeera, 2020.

Şekil 6’da Sırbistan-Kosova sınırları gösterilmiştir. 2008 yılına gelindiğinde Kosova tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu ilanın ardından bir takım Sırp silahlı gruplar ülkede eylemler gerçekleştirmiştir. Ama bu yaşanan olayların ardından Sırbistan, Avrupa Birliği’ne katılmak maksadı ile önce savaş suçlularını uluslararası mahkemelere sevk etmiş, daha sonra da 2013 yılında Kosova ile normalleşme müzakerelerine başlamıştır. Ancak zaman zaman bölgedeki gerginlikler devam etmektedir. Bağımsızlık ilanını hukuk dışı olarak nitelendiren ve bu sebeple tanımayan Rusya’nın aksine Türkiye, Kosova’nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin yanı sıra AB ülkeleri de Kosova’nın bağımsızlığını resmi olarak tanımaktadır (Göksedef, 2020).

2.2.2.5. Libya Sorunu

Libya’da, 2011 yılında başlayan iç çatışmalar Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra da devam etmiş ve ülkede yaşanan kargaşaların ardından zaman içinde iki farklı yönetim ortaya çıkmıştır (Bağ, 2020).

Libya'daki iç savaş, 16 Mayıs 2014 tarihinde Libya Ulusal Ordusu Generali Khalifa Haftar'ın Bingazi bölgesinde kontrol ettiği silahlı kuvvetlerin geniş çaplı hava ve kara operasyonlarının başladığını duyurduğu ve “devrim” olarak nitelendirmesi ile başlamıştır. Silahlı çatışmalar esas olarak Libya'nın kuzeyinde gerçekleşmektedir (Lyons ve White, 2014).

Şekil 7: Libya Haritası

Kaynak: BBC, 2020.

Şekil 7’de Libya sınırları ve bu sınırlar içerisindeki bölgelerin hangi güçlerin kontrolü altında olduğu gösterilmiştir. Türkiye, Libya’da ortaya çıkan iç savaşta, başkent Trablus’ta Birleşmiş Milletler’in meşru olarak kabul ettiği Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni (UMH) desteklemektedir. UMH ile askeri ve güvenlik işbirliği anlaşması imzalayan Türkiye, eğitim ve danışmanlık için Libya’ya bir grup Türk askeri göndermiştir. Öte yandan Rusya, ülkenin doğusunda başlatılan operasyonlarla bölgenin neredeyse %70’ten fazlasını kontrol eden General Khalifa Hafter’i desteklemektedir. Rusya’nın bölgede birincil hedefi, petrol zengini Libya’nın Kaddafi döneminde imzalanan enerji anlaşmalarını sürdürecektir sabit bir rejim oluşturulması yönündedir. Türkiye’nin de Libya ile Kaddafi döneminde iyi işleyen birçok ikili ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmaların devamı UMH ve lideri Fayeze el-Sarraj’ın istikrarlı yönetimine bağlıdır. Kanıtlanmış 49 milyon varile yakın petrol rezervini elinde bulunduran Libya, en fazla petrol rezervi olan OPEC ülkeleri arasında 7. sırada yer almaktadır. Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, Suriye’deki gibi Libya’da da bir ateşkes anlaşmasına varılması için birkaç kez ikili görüşmeler yapsa da henüz kalıcı bir ateşkes anlaşmasına varılamamıştır. Her iki ülke bölgeye doğrudan maddi yardım ve askeri destek sağlamaya devam etmektedir (Göksedef, 2020).

Şekil 8: Türkiye-Libya Deniz Sınırları Haritası

Kaynak: CNN, 2019.

Şekil 8’de Türkiye-Libya deniz sınırları gösterilmiştir. Türkiye, Sarraj hükümeti ile Doğu Akdeniz’deki doğal kaynakların paylaşılması konusunda deniz yetki alanları anlaşması da imzalamış durumdadır.

2.2.2.6. Suriye Sorunu

Suriye’deki iç savaş, 2011 yılının bahar aylarında yerel bir iç çatışma olarak başlayan ve zamanla olayların büyümesi ile sadece bölgenin ana devletlerinin değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerin ve büyük dünya güçlerinin de savaşa müsterek olması ile yerel bir iç savaş olmaktan çıkmış, çok taraflı bir silahlı çatışmaya ve küresel bir sorun haline dönüşmüş durumdadır.

Çatışmanın tarafları diğer devletlerden askeri ve maddi yardımlar almaktadır. Esad rejimine destek Rusya ve İran tarafından sağlanırken, Suriye muhalefeti, Batı güçleri ve Türkiye’den yardım almaktadır. Yabancı devletlerin ve örgütlerin de çatışmaya önemli ölçüde dâhil olması göz önüne alındığında, bir dizi uzman bunu bölgesel güçler arasında dolaylı bir savaş olarak nitelendirmiştir (Rogers, 2013).

İdlib Eyaleti

Şekil 9: İdlib Eyaleti Haritası

Kaynak: BBC, 2020.

Şekil 9’da Suriye’nin İdlib kenti ve etraf bölgelerinin hangi güçlerin kontrolü altında olduğu gösterilmiştir. 9 Ekim 2019 tarihinde Türkiye, Suriye topraklarında konuşlanan terör örgütü YPG’ye karşı planladığı Barış Pınarı Harekâtı’nı hayata geçirmiştir. Bu gelişmelerin ardından, 22 Ekim 2019 tarihinde Rusya’nın Soçi kentinde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin 6 saati aşkın süren bir toplantı gerçekleştirmiştir. Yapılan bu görüşmelerin sonucunda Türkiye – Rusya Federasyonu Arasında Soçi Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Bu muhtıranın sonucuna göre her iki ülke, bölgede ortak ve koordineli bir şekilde hareket edecektir (BİK, 2019).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ve Rusya Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyeceklerini açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan imzalanan mutabakat muhtırası ile ilgili olarak; *“Sayın Putin’le terörle mücadele, Suriye’nin toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin sağlanması ile mültecilerin geri dönüşü noktasında tarihi bir mutabakata imza attık. Tel Rıfat ve Münbiç’teki tüm YPG’li teröristler, silahlarıyla beraber bu bölgenin dışına çıkarılacaktır. 23 Ekim öğlen 12.00’den itibaren 150 saat içinde YPG’li teröristler ve silahları, 30 kilometrenin dışına çıkarılacak. 150 saatin sonunda Barış Pınarı Harekâtı alanı sınırlarının batısı ve doğusunda, 10 kilometre derinlikte Türk-Rus devriyeleri başlayacak. Terörist sızmalara karşı her iki ülke gereken önlemleri alacak. Muhtıranın gözetimi ve koordinasyonu için ortak bir mekanizma kurulacaktır.”* ifadelerini kullanmıştır (TCCB, 2019).

2.2.2.7. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Sorunu

Türkiye, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs sorununda, doğalgaz kaynaklarının tüm ada halkı arasında bölüştürülmesinden ve daimi siyasi çözümden yanayken, Rusya, GKRY üzerinde özellikle ekonomik alanda büyük bir etkisi olması sebebiyle mevcut durumun devamından yana tutum sergilemiştir.

Şekil 10: Akdeniz Haritası

Kaynak: Kandemir, 2013.

Şekil 10'da Akdeniz haritası ve Akdeniz'e kıyıdaş olan ülkeler haritası gösterilmiştir. Türkiye'nin 2019 yılının Temmuz ayında Doğu Akdeniz'e gönderdiği "Yavuz" isimli ikinci sondaj gemisi Kuzey Kıbrıs'ın doğusuna ulaşmasının ardından Rusya, "Kıbrıs'ın egemenliğinin ihlâl edilmemesi" çağrısı yapmış ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki adımlarını desteklemediğini dile getirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı, konu ile ilgili olarak şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur (Göksedef, 2020):

"Doğu Akdeniz'deki krizin kapasitesini artıracak adımlardan kaçınılması; sorunlu konuların çözümü için diyalog ve karşılıklı çıkarlar dikkate alınarak çaba gösterilmesi çağrısı yapıyoruz."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Küresel ölçekte çok farklı özelliklerde birçok ülke ve sayısız ürün çeşidi olduğundan, tüm bu karmaşık ticareti tek bir teori üzerinden açıklamanın imkânsız olduğu bilinen bir gerçektir. Aslında birbirini tamamlayan uluslararası ticaret teorilerine bakıldığında bu durum daha da göze çarpmaktadır. 1970'lerin ortalarına kadar, uluslararası ticaret ya arz tarafındaki teknoloji ve fiyat farklılıklarına ya da talep tarafındaki tercihlerdeki benzerlik ve farklılıklara dayanmaktaydı. Ricardo'nun üretkenlik farklılıkları ve Heckscher-Ohlin'in donanım faktörü farklılıkları, bu anlamda, uluslararası ticaretin altında yatan temel teorilerdir. Genel olarak, bu teoriler, farklı üretim ekipmanlarına sahip gelişmiş sanayi ülkeleri ile tarım ve hammaddelede yer alan az gelişmiş ülkeler arasındaki sektörler arası ticaretin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, günümüzde uluslararası ticaretin büyük bir kısmı benzer teknolojilere, tercihlere ve maliyet yapılarına sahip gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 199-200).

3.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Tarihte ilk kez uluslararası ticaretin bilimsel bir yöntemle incelenmesi, 1776 yılında Adam Smith'in ünlü “The Wealth of Nations” eserinin yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu eser aynı zamanda Klasik İktisat Ekolü'nün de kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ancak bu dönem aralığında Uluslararası İktisat bilimi de içinde bulunduğu döneme adapte olmuş ve hem teoride hem de politika alanında çok hızlı bir gelişme göstermiştir. Pek çok iktisatçı bu bilimsel gelişmelere katkıda bulunmuşlardır (Seyidoğlu, 2003: 13-14).

Bu bölümde Merkantinizm, Fizyokrasi, Mutlak Üstünlük Teorisi ve Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi gibi klasik dış ticaret teorilerine değinilecektir.

3.1.1. Merkantinizm

Genel olarak ekonomik olayların tutarlı ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde yorumlanması merkantilizm ile başlamıştır. Merkantilizm, "arz yanlı" bir ekonomi teorisidir (Savaş, 1986: 5). Merkantilizm, iktisadın bir bilim dalı olarak oluşumuna önemli katkı sağlamıştır. Merkantilizmin yanı sıra, ekonomik olaylar hakkında yeni fikirler gelişmiş, para, faiz, dış ticaret, iktisadi faaliyetlere devlet müdahalesi ve korumacılık konularında yeni görüşler ortaya atılmıştır. Merkantilizm geleneksel olarak ele alındığında, Avrupa ekonomik düşüncesinde 1500 ile 1800 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Ortaçağı takip eden ve yaklaşık 300 yıl süren bu dönemde, Ortaçağ'ın temel özelliklerini yansıtan "doğal" iktisat anlayışı, feodalizm ve skolastisizm tamamen ortadan kalkmamış, bazı ülkeler üzerinde etkisini çok gösterirken, bazı ülkeler özelinde ise az etkili olmayı dönemin sonuna kadar sürdürmüştür. Merkantilistler, ortaçağ düşüncesini reddedip bunun yerine daha rasyonel ilkeler oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu sebeple de daha sonra meydana gelecek ve reel politik ekonominin kurucuları olarak kabul edilen Fیزیokratların öncüleri olarak kabul edilmektedirler. Bu döneme Merkantilizm adını veren şahıs Adam Smith olmuştur. Ünlü eseri "The Wealth of Nations"da bu dönemin fikrini eleştirirken kullandığı bu kelime daha sonra da bu dönemin resmi adı olarak anılmıştır. Merkantilizm, pratik ekonomi politikasına daha fazla önem veren bir doktrindir. Etkili olduğu dönemlerde Avrupa'da büyük zenginliklerin oluşumuna yol açmıştır. Kimi uzmanlar tarafından merkantilizmin, feodalizm ile kapitalizm arasında bir ara aşama olduğu düşünülmektedir (Güngör, 1998: 3-4).

Merkantilizmin özü devlet yönetimine dayanmaktadır. Ekonomik politikası, ekonomi ile devletin birlikte büyümesine ve güçlenmesine imkân tanıyacak temel bir araç olarak görülmektedir (Savaş, 1997: 138).

Merkantilizm doktrini üç ana faktör üzerinden açıklanmaktadır. İlki, güçlü ve milli bir devlet ilkesi; ikincisi, para kazanma ve değerli madenlere sahip olmak arzusu; üçüncüsü ise, dış ticarete duyulan ihtiyaçtır. Lakin bu üç ilke birbirilerinden bağımsız değildirler. Hatta birbirleri ile ilişkili olarak dikkate alınması gereken ilkelerdir. Bu, güçlü bir ordu ve donanma, güçlü ve büyük bir ticaret filosu gerektiriyordu. Bunu

başarabilen ülkeler, daha fazla koloniye sahip olabilecek, deniz ticaret yollarını koruyabilecek ve rakiplerine göre üstünlük elde edebileceklerdir (Tekeoğlu, 1993: 18).

3.1.2. Fizyokrasi

Fizyokrasinin kurucusu ve aynı zamanda da en ünlü temsilcisi François Quesnay'dır. Fizyokrasi kelimesinin kökü, Fransızca olan "Phyiocrate" kelimesinden gelmektedir. Yunanca kökenli olan bu kelimenin anlamı "doğa kanunu"dur. Fizyokratlar, ilahi gücün evrensel ve gerçekten mükemmel bir "doğal düzen" yarattığı fikrini savunmuşlardır. Fizyokratlara göre dünyadaki mevcut fiziksel düzenin yanı sıra bir de sosyal düzen var olmaktadır. Bu doğal düzenin kanunlarına uymak en büyük mutluluğu getirecektir. Merkantilizmin aksine Fizyokrasi, Fransa'da gelişmiş bir düşüncedir. Bu dönemde Colbertizm'in beklenen etkiyi yaratmaması nedeniyle Fransa'da huzursuzluk ortaya çıkmış ve yaşanan bu huzursuzluğun üstesinden gelebilmek adına Fizyokrasi teorisi geliştirilmiştir (Güngör, 1998: 4-5).

John Locke, fizyokrat felsefesinin babası olarak kabul edilmektedir. Fizyokratlar ayrıca Locke'un "doğal düzen" ve "rasyonalizm"e verdiği değeri de benimsemişlerdir. Fizyokratlara göre, ekonomik sistem kişisel çıkar ilkesine dayanmaktadır ve insanlar her davranışın yararlı ve zararlı yönlerini göz önüne alarak hesaplar ve diğer insanlarla işbirliği yapmanın mühim olduğunu farkındadırlar. Ünlü sloganları "bıraksınlar ve geçsinler" bu temel fikri özlü bir şekilde ifade etmektedir (Savaş, 1997: 226-228). Fizyokratlar, ekonomideki doğal düzenin ilahi olduğunu savunmuşlardır (Alkin, 1975: 26).

Ekonomide arz ve talep arasındaki dengesizliğin geçici olduğunu ve bu dengesizliklerin piyasa mekanizması tarafından otomatik olarak düzeltileceğini, dolayısıyla herhangi bir müdahaleye gerek olmadığını savunmuşlardır. Bu açıdan fizyokratların ekonomi tarihindeki ilk liberaller oldukları tartışılmaktadır. Bununla birlikte, benimsedikleri liberalizm, serbest piyasa mekanizmasına değil, doğal düzen anlayışına dayanmaktadır. Fizyokratlar tarımı tek üretken faaliyet alanı olarak görmüş ve ülkenin zenginliğini bu alandaki üretim artışı ile ilişkilendirmişlerdir. Merkantilist düşüncenin aksine fizyokrasi, tarımsal üreticiyi ön plana çıkaran, özgürlükten yana bir

ekonomik bakış açısıdır. Bunun temel nedeni, Fransa'nın o zamanın koşullarında, yüksek tarım vergileri ve tarımsal üretimde kademeli bir azalma olan bir tarım ülkesi olmasıydı. Tarımsal alana devlet müdahalesi o kadar yoğundu ki, özgürlüğü savunan fizyokratik düşünce kolayca kendine bir temel bulabilmiştir. Hatta bazı düşünürler, Fizyokrasinin Fransız Devrimi'nin başlangıcı olduğunu da iddia etmektedirler (Güngör, 1998: 4-5).

3.2. Mutlak Üstünlük Teorisi

Adam Smith, mutlak üstünlük teorisini kullanarak serbest ticaretin ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını açıklamaktadır. Buna göre bir ülke, başka bir ülkeden daha düşük fiyatlarla ürettiği malların üretiminde uzmanlaşmalı ve diğer ülkelere ihraç etmelidir. Daha pahalıya üretebildiklerini ise yabancı bir ülkeden ithal etmelidir. Mutlak üstünlük teorisi, uluslararası ticaretin nedenlerinin bilimsel açıdan açıklamasında önemli bir ilerleme göstermiştir. Bununla birlikte, bu teori, uluslararası ticaretin yalnızca sınırlı bir bölümünü, örneğin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ticari ilişkileri açıklayabilmektedir. Ancak bu, gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamak için yeterli olmamıştır (Seyidoğlu, 2003: 17-18).

3.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

Tarihte ilk defa 19. yüzyılın başlarında Robert Torrens tarafından ileriye sürülmüş olan karşılaştırmalı üstünlük teorisi, ilerleyen dönemlerde David Ricardo, E. Hecksher ve B. Ohlin tarafından geliştirilmiştir (Karluk, 1973: 221-222).

Adam Smith'ten sonra David Ricardo, Mutlak Üstünlük Teorisi ile ilgili analizler geliştirmiş ve Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisini geliştirerek ileriye sürmüştür. Ricardo, 1817 yılında kaleme aldığı “The Principles of Political Economy and Taxation” adlı eserinde Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’ni değerlendirmiştir.

Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nde, ticaretin nedenlerini ve faydalarını, karşılaştırmalı maliyetlere göre ele alarak açıklamıştır (Ricardo, 1817: 85).

Bu teori çok sağlam temelleri olan güçlü bir yapıya sahiptir. Ricardo'ya göre, uluslararası ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmaya gerek yoktur. Bu şekilde bir yaklaşım aynı zamanda teorinin kapsamını da daraltmaktadır. Çünkü mutlak üstünlük, karşılaştırmalı üstünlüğün özel bir durumu gibidir. Karşılaştırmalı üstünlüğün gerçekleştiği durumlarda mutlak bir avantaj da vardır, ancak bunun tersi doğru değildir, yani karşılaştırmalı üstünlüğün elde edildiği her durumda mutlak bir üstünlük bulunmayabilmektedir. Ricardo'nun katkılarına göre, uluslararası ticarete, bir ülkenin bazı malları diğer ülkelerden daha ucuza ürettiğini, yani bu mallarda mutlak bir üstünlüğü olduğunu hesaba katmak gerekli değildir. Aksine, üretim mükemmelliği seviyesi önemlidir. Ülke, diğer ürünlere göre hangi ürünlerin üretiminde daha büyük üretim üstünlüğüne sahip ise o ürünlerde bazında uzmanlaşmalıdır. Diğer bir deyişle, Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin temelleri mutlak üstünlüklere değil, karşılaştırmalı üstünlüklere dayanmaktadır. Bir ülke bazı ürünlerin üretimini diğer ürünlerin üretiminden daha düşük maliyetli ve daha verimli ise, o zaman daha az verimli olduğu alanlarda üretim yapması o ülke için kaynak israfı anlamına gelmektedir. Bunun için en iyi politika, söz konusu ülkenin nispeten daha verimli olduğu alanlarda imalat konusunda uzmanlaşmak ve diğer ülkelerden üretebileceklerini ihraç ederek nispeten pahalı bir şekilde ithal etmektir. Ülkeler, bu kurala uygun hareket ederek, sınırlı kaynaklarını en ekonomik şekilde kullanır ve ekonomik refahlarını maksimize ederler (Seyidoğlu, 2003: 18-19).

Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi, her ülkenin işgücünde uzmanlaştığı alana odaklanması gerektiğini savunduğu için, tüm ülkelerin aktif olarak katıldığı daha canlı bir ticari ve ekonomik ortamının oluşacağını savunmaktadır. Teoride, gelişmiş ülkeler nispeten daha ucuza üretebildikleri ürünlere eğilimli olduklarından dolayı, daha az gelişmiş ülkeler de pazarda kendilerine yer bulabilir ve ticari ilişkilere aktif olarak katılabilirler. Bu özelliği sayesinde model, en az bir ülkenin kazandığı ve ticari ilişkiler sonucunda hiçbir ülkenin kaybetmediği bir ticari ortamın temelini hazırlamaktadır (Topuz ve Coşkun, 2018: 674-675).

3.4. Faktör Donanımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi

Klasik teorinin uluslararası ticareti açıklamada eksik kaldığı bir diğer önemli nokta da, işgücü verimliliğindeki farklılıklara karşılaştırmalı üstünlükler atfederken, dünyada emek üretkenliğinde farklılık yaratan nedenlere yeterince dikkat etmemesidir. E. Heckscher ve B. Ohlin tarafından geliştirilen Faktör Donanımı Teorisi, yukarıda bahsedilen karşılaştırmalı üstünlüklerin eksikliğini kapattı. Faktör Donanımı Teorisi veya diğer bir adıyla Heckscher-Ohlin Teorisi, bir ürünün üretiminde ülkenin ekonomik avantajını belirleyen faktörün, ülkenin faktör donanımı olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, bir ülke üretim faktörü ne olursa olsun, bu faktörün daha yoğun kullanıldığı mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedir. Diğer bir deyişle, o ürünleri daha ucuz şekilde üretmekte ve bu yüzden bu alanlarda uzmanlaşması gerekmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200-201).

Heckscher-Ohlin teorisinden üç farklı teori ortaya çıkmıştır. Bu üç teori; Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi, StolperSamuelson Teorisi ve Rybczynski Teorisi'dir.

3.4.1. Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi

Faktör Fiyatlarının Eşitlenmesi Teorisi ülkeler arasında faktör fiyatları arasındaki farkın azalacağını varsayan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teoriye göre, üretim faktörlerinin fiyatlarının ülkeler arasında eşitlenmesine izin veren, üretim faktörlerinin ulus ötesi hareketleri değil, serbest ticarettir. Uluslararası uzmanlaşmaya dayalı serbest dış ticaret nedeniyle ülkeler, bol miktarda sahip oldukları faktörlerin yaygın olarak kullanıldığı alanlarda üretimlerini artırdıkça, bu faktörlerin fiyatları artarken, kıt faktöre olan talep azalacağından bu faktörlerin fiyatları düşecektir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

3.4.2. Stolper-Samuelson Teorisi

Heckscher-Ohlin teorisine dayanan bir başka yaklaşım da Stolper-Samuelson Teorisi'dir. Stolper ve Samuelson'a göre, dış ticarete serbest ticaret ilkesi tüm ülkeler için yararlı iken, dış ticarete korumacılık ise tam aksine olarak tüm ülkelerin zararına olmaktadır (Stolper ve Samuelson, 1941: 59).

Stolper-Samuelson Teorisi, ülkelerin faktör yoğunluğu ve dış ticaret politikalarının gelir dağılımını ve ülkenin refahını etkileyeceğini savunmuştur. Buna göre, serbest dış ticaret, ülkedeki bol faktör sahiplerine fayda sağlarken, korumacılığın ise kıt faktör sahipleri lehine sonuçları vardır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200-201).

3.4.3. Rybczynski Teorisi

Heckscher-Ohlin teorisini izleyen son yaklaşım, Rybczynski tarafından öne sürülen Rybczynski Teorisi'dir. Rybczynski'nin teorisine göre, bir faktörün arzı arttığı takdirde, onu kullanan ürünün üretimi büyük ölçüde genişlemekte, başka bir ürünün üretimi ise küçültülmektedir (Rybczynski, 1955: 336).

3.5. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Klasik ticaret teorilerinin ülkeyi ve ülkeler arasındaki farklılıkları bir çalışma konusu haline getirmesi ve sanayiler arası değişimin uluslararası ticaretin başlangıç noktası olarak kabul edilmesi, 1960'larda başlayan küreselleşme sürecini ve yeni ticaret biçimini açıklamada yetersizdir. Yeni ticaret teorileri firmaya odaklanmakta ve firma verimliliğindeki farklılıklara dayalı olarak dış ticaret oluşumunu açıklamaktadırlar. Böylece teorilere dayalı bir mikroekonomik yaklaşım sergilenmektedir. Teoriler, Krugman'ın firma farklılıklarını vurgulayan yeni ticaret teorilerine dayanarak geliştirilmiştir. Küreselleşme süreci, liberalleşme politikaları çerçevesinde dışa açık ülke ekonomilerini etkilemiştir. Yeni ticaret teorileri, büyüyen

endüstri içi ticareti ve küreselleşme sürecinde firma düzeyindeki değişiklikleri açıklamaktadır. Son yıllarda, yeni ticaret teorileri makroekonomik parametreleri mikroekonomik temelde açıklamaya eğilim göstermişlerdir. Makroekonomik alanda özellikle liberal politikalar, istihdam piyasaları ve gelir dağılımındaki dengesizlikler incelenmiştir. Krugman, Melitz ve Bernard tarafından yapılan araştırmalar, ülkelerin makroekonomik performansını şirket performansı temelinde açıklamak için literatürdeki çalışmaların eksikliklerini gidermeye çalışmışlardır. Genellikle mikroekonomik bir yaklaşım benimseyen bu çalışmalar, son yıllarda istihdam piyasaları, büyüme ve dış ticaret politikası gibi makroekonomik açıklamalarla desteklenmiştir (Bakkalcı, 2013: 70-74).

Yeni uluslararası ticaret teorileri, farklı yapı ve büyüklükteki ülkeler ve farklı nitelikteki ürünler arasındaki ticaretin nedenlerini ortaya çıkardıkları için bu alanda önemli ilerleme kaydetmiştir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 199-200).

3.5.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Kenen ve Keesing'in Nitelikli İşgücü Teorisi, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin nedenini nitelikli işgücü farklılıklarına bağlamıştır. Nitelikli işgücüne sahip ülkeler dış ticarete katılır ve bu faktörün yoğun olarak gerekli olduğu malların üretiminde uzmanlaşırlar (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200-201).

Donald B. Keesing, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan sanayi ürünleri ticaretinin nitelikli işgücü teorisi ile açıklanabileceğini savunmuştur. Bu yaklaşıma göre, profesyonel veya kaliteli işgücüne sahip ülkeler nitelikli işgücü yoğun malların üretimi ve ihracatında uzmanlaşırken, niteliksiz işgücü bol olan ülkeler vasıfsız işgücü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve bu malları ihraç edeceklerdir. İşgücünü eğitmek ve fiziki sermaye yaratmak tasarruf gerektirmektedir. Bu nedenle nitelikli işgücü yoğun ürünlerle sermaye yoğun ürünlerin genellikle aynı olma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle, bazı iktisatçılar bu iki tür malın "türetilmiş kaynaklar" çerçevesinde birleştirilmesini uygun görmektedirler. Keesing; 1965-1969 yılları arasında analitik ve ampirik araştırmalarıyla beşeri sermayenin uluslararası ticaret

üzerindeki etki gücünü keşfetmeye çalışmıştır. Keesing, nitelikli işgücünün iki nedenden dolayı ayrı bir üretim faktörü olarak görüldüğünü savunmaktadır. İlki, nitelikli işgücünün endüstrinin ve ticaretin gelişiminde etkili olmasıdır. İkincisi ise, ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir rol oynamasıdır. Bu nedenle, dış ticaret ve ekonomik büyüme birbiriyle iç içe olduğundan, ekonomik büyümeyi etkileyen nitelikli işgücü ticareti de etkileyebilmektedir (Deviren, 2004: 3).

3.5.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner'ın Teknoloji Açığı Teorisi, gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin nedenini, yenilikçi firmaların geliştirdiği yeni ürün ve üretim yöntemlerine dayandırmıştır (Posner, 1961: 323).

Bu teoriye göre, fikri mülkiyet hakları, patent ve yenilikler gibi yasalarla korunduğu için, yeni bir ürün veya üretim yöntemi bulan gelişmiş sanayi ülkeleri bu tür ürünlerin ilk ihracatçıları oluyorlar. Ancak kanunların kaldırılması, taklit veya serbest ticaret yolu ile ürünlerin edinimi ile görece ucuz işgücü veya doğal kaynaklara sahip ülkeler bu malları çok daha ucuza üretmektedirler. Böylelikle yenilikçi ve ilk ihracat yapan bir ülke giderek ithalatçı konumuna gelmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

Teknoloji açığı teorisine göre sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir kısmı, yeni ürünlerin ve üretim süreçlerinin geliştirilmesi ile ilişkilidir. Sanayileşmiş ülkelerdeki yenilikçi şirketler, söz konusu ürünler ve üretim süreçleri ile dünya pazarlarında geçici tekel gücü elde etmekte ve bu geçici tekel durumu, telif hakları ve patentlerin sona ermesine kadar devam etmektedir. Dolayısıyla, teknoloji açığı teorisi bağlamında, sanayileşmiş ülkeler başlangıçta bu ürünlerin ihracatçılarıdır. Daha sonra tekel güçlerin ortadan kalkmasına ve teknolojinin taklit edilmesine bağlı olarak bu ürünler, emek ve doğal kaynaklar açısından üstünlük sahibi gelişmekte olan ülkeler tarafından üretilmeye başlanır. Böylelikle rekabet avantajı gelişmekte olan ülkelere kayarken, bu ülkeler yeni ürün ve üretim süreçlerini ihraç etmeye ve sanayileşmiş ülkeler ise bu ürünleri ithal etmeye başlamaktadırlar. Teknoloji Açığı Teorisi, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişim de dâhil olmak üzere dış ticaret

teorisini dinamikleştirse de, teknoloji kılığının nedenlerini ve kapsamını yeterince açıklayamamaktadır. İlerleyen dönemlerde Raymond Vernon, Ürün Dönemleri Teorisi'ni geliştirerek teknoloji açığı teorisinin eksikliklerini gidermeye çalışmıştır (Deviren, 2004: 4).

3.5.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün Dönemleri Teorisi, Raymond Vernon tarafından 1966 yılında Teknoloji Açığı Teorisi'nin geliştirilmiş bir versiyonu ileri sürülmüştür (Seyidoğlu, 2009: 101-102).

Teknoloji Açığı Teorisi'nin geliştirilmiş bir versiyonu olan "Ürün Dönemleri Teorisi"ne göre, bazı ülkelerin mevcut ürünlerde, bazı ülkelerin ise yeni ürünler üzerinde uzmanlaşması, ürünün yeni ürün konumundan üründen eski ürün konumuna geçerken, coğrafi açıdan yer değiştirmesiyle, icatçı ülkeden, taklitçi ülkeye kaymasıyla ilgilidir. Ürünün yaşam döngüsü ile açıklanan bu süreç, bir yandan yeniliğin sürekli ortaya çıkışını açıklarken, diğer yandan ise uluslararası ticaretin nedenini nitelikli işgücü ve araştırma-geliştirme maliyetleriyle geliştirilen teknolojilere dayandırmaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201-202).

Teknolojik gelişmelerin hızlanması, üretimin çok uluslu şirketler aracılığıyla uluslararasılaşması ve küresel pazarların öne çıkması gibi gelişmelere paralel olarak, Ürün Dönemleri Teorisi'nin geçerliliğini incelemek için araştırmalar hız kazanmaktadır. Ürün Dönemleri Teorisi, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerle sanayi ürünleri üzerindeki ticaretini açıklamaya çalışmasına karşın, üretim ve teknolojinin küreselleşmesine paralel olarak geçerliliği giderek daha fazla tartışılmaktadır (Deviren, 2004: 5).

3.5.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

İsveçli ekonomist Brunstam Linder tarafından 1961 yılında geliştirilen “Tercihlerde Benzerlik Teorisi”, homojen olmayan endüstriyel ürünlerin ticaretini talep koşullarına bağlamaktadır. Linder'e göre, tercihleri, zevkleri ve gelir seviyeleri benzer olan sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaret hacmi artacaktır. Kendi iç pazarları için ürünler üreten sanayileşmiş ülkelerdeki firmalar, kendi ülkelerindekine benzer pazarlara etkin bir şekilde ihracat yapabilmektedirler. Bununla birlikte, Linder'in hipotezi, doğrudan dış pazarlar için üretilen ürünlerin ticaretini açıklamak için yetersiz olmuştur (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201-202).

Ülkede faaliyet gösteren firmalar, halkın en çok talep ettiği ürünleri üretecek ve bu da bahsi geçen ürünlerin ülkenin iç pazarında çok geniş bir piyasaya sahip olacağı anlamına gelmektedir (Özel, 2012: 14).

Tercihlerde Benzerlik Teorisi üzerinde birçok deneysel test yapılmıştır. Bu teori, Linder'in anavatanı İsveç gibi küçük bir iç pazarı olan ülkeler dışında pek destek bulamamıştır (Deviren, 2004: 7).

3.5.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre, büyük iç pazarlara sahip ülkeler, ölçek ekonomileri yoluyla üretim maliyetlerini düşürmektedirler. Bu ülkeler, ölçek ekonomilerinin etkili olduğu diğer ürünleri ihraç ve ithal etmektedir. Bunun aksine dar iç pazarlara sahip ülkeler ise, ihracat pazarları için ürünler üreterek ölçek ekonomilerinden yararlanabilirler. Bu nedenle ülkeler, ölçek ekonomileri aracılığıyla daha verimli ürün üretmelerini ve her tür ürünün tüketimi için birbirleriyle ticaret yapmalarını sağlayan sınırlı bir mal yelpazesinde uzmanlaşmıştır (Deviren, 2004: 8).

Teorinin dayandığı temel bir kavram, "ölçeğe göre azalan maliyetler" ya da "ölçeğe göre artan getiri"dir. Bu, üretim ölçeği büyürken, ortalama maliyetlerin düşmesi durumudur (Dura, 2000: 11).

3.5.6. Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Geleneksel dış ticaret teorilerine göre, dış ticaretin endüstriyel ve ilkel ürünler arasında gelişeceği varsayılmıştır. Geleneksel teoriler, teknolojik veya faktör donanımları bakımından ülkeler arasındaki farklılıkların ticaretin yapısını yansıtan ticaretin ana nedeni olduğunu ve ülkelerin nispeten daha yüksek üretim faktörleri içeren ürünleri ihraç etmesi gerektiğini savunmaktadır. Layold, Grubel ve Balassa tarafından yürütülen uygulamalı araştırmalar, dış ticaretin, mamul ürünlerin birbirleriyle değiş tokuşu yönünde geliştiğini göstermiştir. Hesaplamalara göre bu, sanayileşmiş ülkeler arasındaki toplam ticaret cirosunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Endüstri içi ticaret teorisi, dış ticaretin gelişimini açıklamada geleneksel teorilerin bu eksikliğini ortadan kaldırmak amacıyla geliştirilmiştir (Öztürk, 2003: 117-118).

3.5.7. Monopolcü Rekabet Teorisi

Melitz'in, Dixit modelini ve basitleştirilmiş Stiglitz Monopolcü rekabet modelini kullanmasıyla başlayan teoriler, oligopol piyasaları da dahil olmak üzere her türlü aksak rekabet piyasalarını ele almaktadır. Hopenhein'in tekelci rekabete yaklaşımı, Krugman'ın Yeni Ticaret Modeli temelinde yeniden yapılandırmıştır. Model, dinamik bir endüstri modeli olarak tanımlanmaktadır. Modelde dış ticaret; firmalar, sektörler ve ülkeler arasındaki farklılıklar bazında açıklanmıştır. (Bakkalcı, 2013: 71-74).

Monopolcü rekabet teorisi, analizinde gerçekçi varsayımlar kullanmaktadır. Dolayısıyla; ölçeğe göre artan getiri, tekelci rekabet piyasaları ve ürün farklılaşması önem kazanmakta ve teknolojik değişim dikkate alınmaktadır. Üretim faktörlerinin ülkeler arasında hareketli olduğu varsayılmakta ve nakliye maliyetleri analize dâhil edilmektedir. Uluslararası fiyatın belirleyici faktörleri, tekelci rekabet piyasalarında faaliyet gösteren şirketlerdir. Ülkeler, endüstri içi ticaret nedeniyle malların hem

ihracatçısı hem de ithalatçısı olduklarından, karşılaştırmalı üstünlük temelinde uzmanlaşmamaktadırlar (Deviren, 2004: 10).

3.5.8. Ürün Farklılaştırması Teorisi

Geleneksel dış ticaret teorileri, uluslararası ticarete yer alan ürünlerin tam rekabet varsayımının bir sonucu olarak homojen olduğunu varsaymaktadır. Ürünler homojen ise aynı ürün hem ihraç ve hem de ithal edilememektedir. Gerçek hayatta ise, üretilen ürünlerin çoğu homojenlik varsayımını karşılamamaktadır. Bazen kalite açısından bir firma tarafından üretilen bir ürün diğerlerinden farksız olsa da, tüketicinin zihninde bu ürünün ayrıcalıklı olduğuna dair bir inanç olabilmektedir. Bu da ürün farklılaştırması için yeterlidir. Ürün farklılaştırılması ölçek ekonomileri, monopolcü rekabet ve endüstri içi ticaret teorileriyle sıkı şekilde ilişkilidir (Öztürk, 2003: 122-123).

3.5.9. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi, Michael Porter tarafından geliştirilmiştir. Bu teorinin en önemli yanı, uluslararası bir şirketin uluslararası pazarda başarılı olabilmesi için gerekli koşulları dikkate almasıdır. Porter'a göre, hizmet ve mal pazarlarında, gerçekte birbirleriyle rekabet eden ülkeler veya uluslar değil, şirketlerdir. Uluslararası rekabet edebilirlik, Ricardo günlerinden beri karşılaştırmalı üstünlüklerden farklı bir kavramdır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre, bir ülke tüm ürünlerde veya sektörlerde yabancı rakiplerine göre mutlak bir maliyet dezavantajına sahip olsa bile, bazılarında kesinlikle göreceli bir maliyet avantajına sahip olacak, ihracat yapabileceği ürün veya sektörler ver olabilecektir. Ancak uluslararası rekabet gücü olmayan firma veya sektörler er ya da geç dünya pazarından yok olacaktırlar (Öztürk, 2003: 123-124).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – RUSYA SİYASİ İLİŞKİLERİNİN TİCARİ İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin ve Rusya'nın güncel ekonomik göstergeleri incelenecek, ardından iki ülke arasındaki ticari ilişkiler değerlendirilecektir. Sonrasında iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere olumlu ve olumsuz etkileri anlatılacaktır.

4.1. Türkiye'nin ve Rusya'nın Güncel Ekonomik Göstergeleri

Türkiye ve Rusya ekonomileri, özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren yükselişe geçmiş, zaman zaman inişli çıkışlı grafikler sergileseler de genel itibarıyla belirli bir düzeyde istikrar seviyesini koruyabilmişlerdir. Bu bölümde önce Türkiye'nin, ardından ise Rusya'nın güncel ekonomik durumları ve göstergeleri ele alınacaktır.

4.1.1. Türkiye Ekonomisi

Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren dışa açık ekonomik büyüme modelini benimsemiş ve bu doğrultuda hareket ederek dış ticaretini olumlu yönde etkileyecek ve güçlendirecek politika uygulamalarına ehemmiyet vermiştir (Koçtürk ve Kocaefe, 2014: 65).

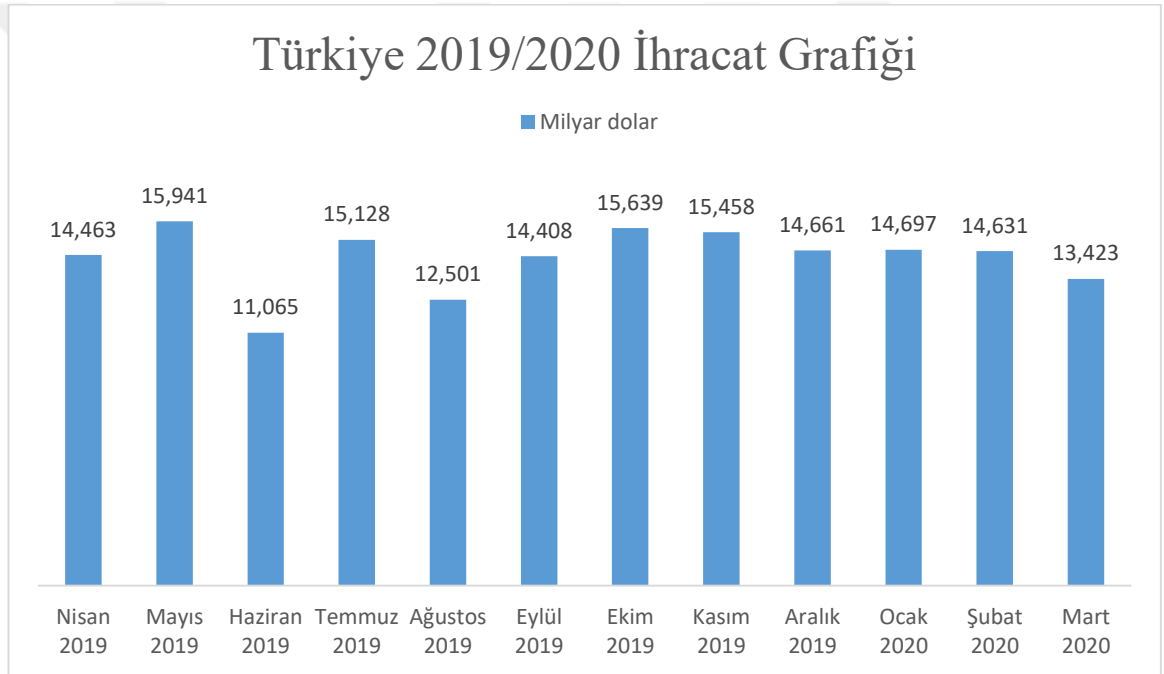
Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri (Trading Economics, 2020):

- GSYİH – 740 milyar dolar (2020)
- GSYİH Büyüme Oranı – % 0,6 (2020)
- GSYİH Yıllık Büyüme Hızı – %4,5 (2020)
- Kişi Başına Düşen GSYİH – 15.026 dolar
- SAGP – 25.286 dolar
- Enflasyon Oranı – % 11,8 (2019)
- Büyüme Oranı – % 0,9 (2019)

- İhracat – 169,8 milyar dolar (2020 Mart ayı itibarıyla son bir yıl)
- İthalat – 191,4 milyar dolar (2020 Mart ayı itibarıyla son bir yıl)
- Döviz Rezervi – 128 milyar dolar (2020)

Türkiye'nin ana ticaret ortaklarının başında Almanya, Rusya, ÇHC, ABD, Birleşik Krallık ve İtalya gibi ülkeler gelmektedir.

Türkiye'nin ana ihracat kalemlerinin başında; hazır giyim ve tekstil, demir ve çelik, motorlu kara taşıtları, kazanlar ve makineler gibi fasıllar gelmektedir (TÜİK, 2019).

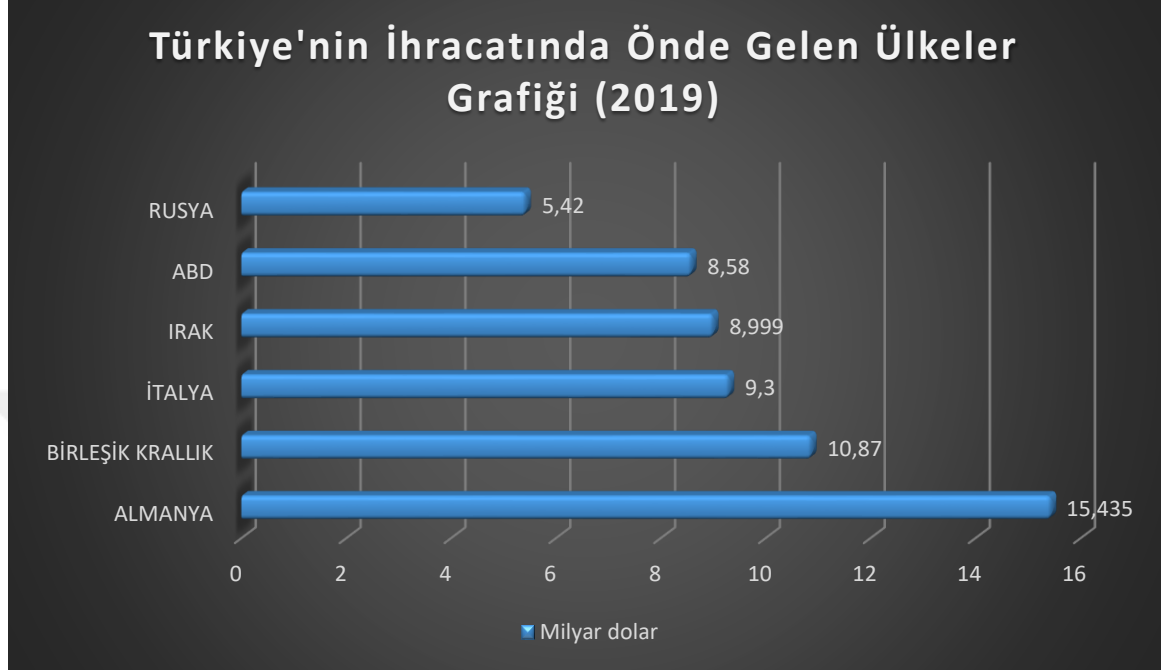

Şekil 11: Türkiye 2019/2020 İhracat Grafiği

Kaynak: Trading Economics, 2020.

Şekil 11'deki verilere göre Türkiye'nin Nisan 2019 – Mart 2020 dönemi arasındaki bir yıllık toplam ihracat hacmi yaklaşık 172 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu dönem içerisindeki en yüksek ihracat değeri miktarı yaklaşık 16 milyar dolar ile Mayıs 2019'da, en düşük ihracat değeri miktarı ise yaklaşık 11 milyar dolar ile hemen takibinde gelen Haziran 2019'da kayda geçmiştir.

Türkiye'nin ihracatta ana ticaret ortaklarının başında Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Irak, ABD ve Rusya gibi ülkeler gelmektedir.

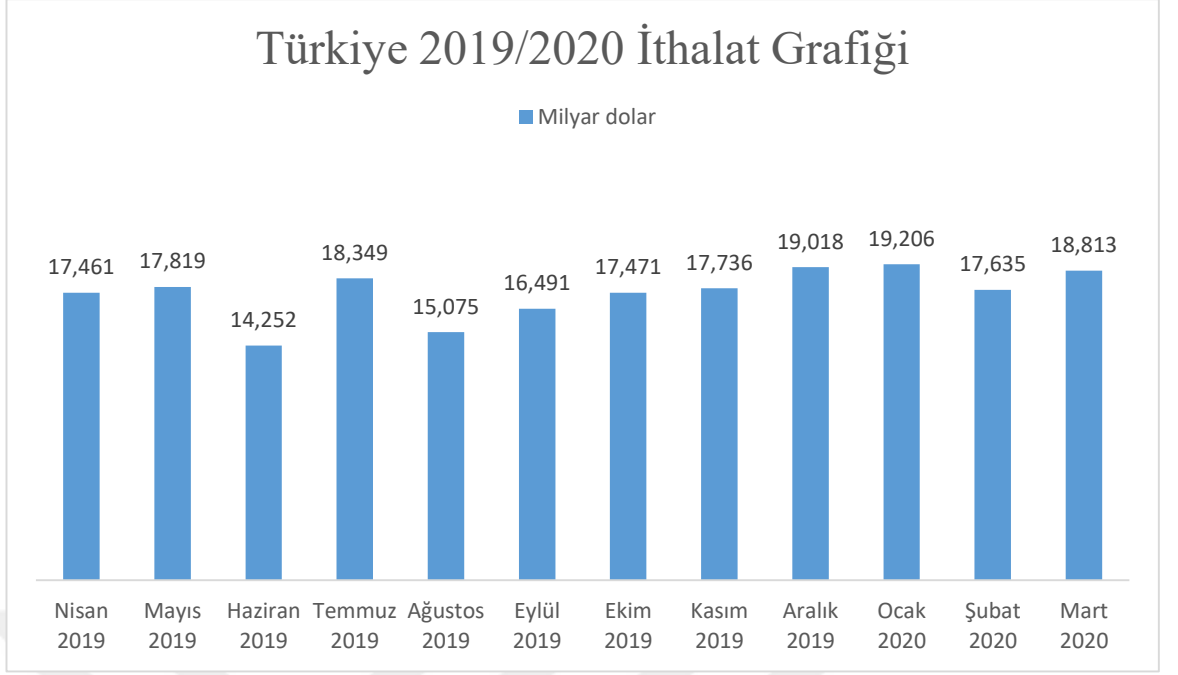

Şekil 12: Türkiye'nin İhracatında Önde Gelen Ülkeler Grafığı (2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

Şekil 12'deki verilere göre Türkiye'nin ihracatta başlıca ticaret ortakları Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Irak, ABD ve Rusya'dır. Son dönem verileri baz alındığında Türkiye, en fazla ihracat ticareti yaptığı ülkeler listesinde ilk sırada Almanya gelmektedir. Toplam ihracat hacmi yaklaşık 15,5 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Almanya'yı, yaklaşık 10,9 milyar dolar ile Birleşik Krallık, 9,3 milyar dolar ile İtalya, yaklaşık 9 milyar dolar ile Irak ve yaklaşık 8,6 milyar dolar ile ABD takip etmektedir. Rusya ile toplam ihracat hacmi ise yaklaşık 5,5 milyar dolar olarak kayırlara geçmiştir.

Türkiye'nin ana ithalat kalemlerinin başında; doğalgaz ve petrol, otomotiv ve elektronik aletler gibi fasıllar gelmektedir (TÜİK, 2019).

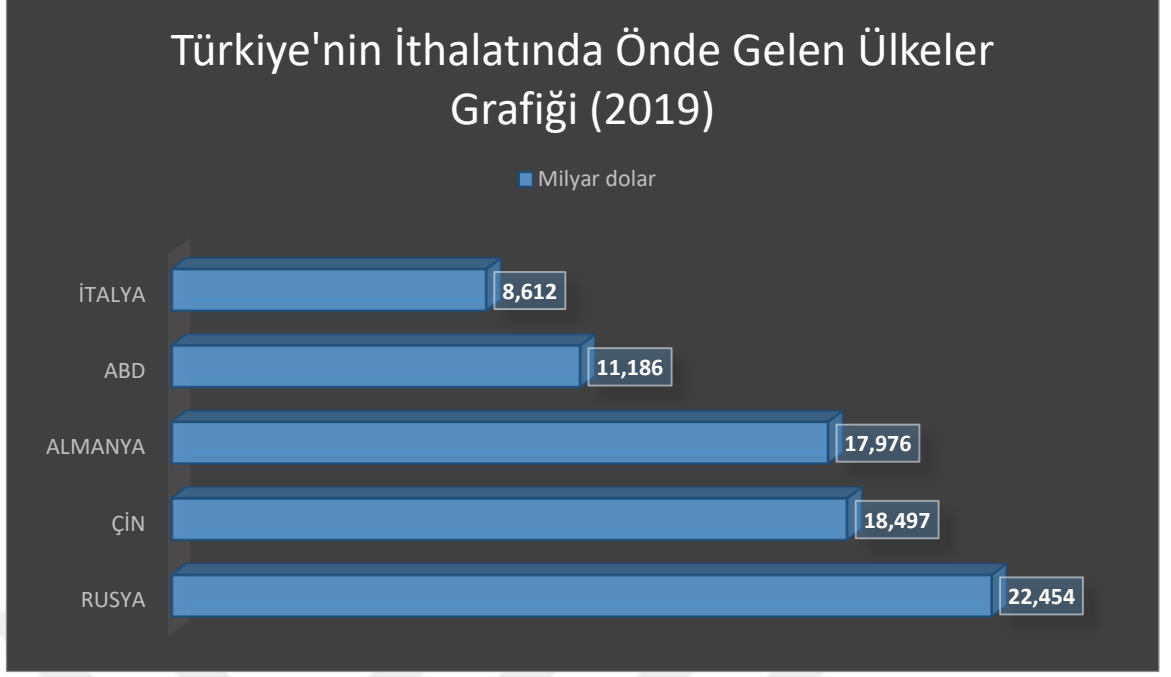

Şekil 13: Türkiye 2019/2020 İthalat Grafiği

Kaynak: Trading Economics, 2020.

Şekil 13'teki verilere göre Türkiye'nin Nisan 2019 – Mart 2020 dönemi arasındaki bir yıllık toplam ithalat hacmi yaklaşık 209 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu dönem içerisindeki en yüksek ithalat değeri miktarı yaklaşık 19,2 milyar dolar ile Ocak 2020'de, en düşük ithalat değeri miktarı ise yaklaşık 14,2 milyar dolar ile Haziran 2019'da kayda geçmiştir.

Türkiye'nin ithalatta ana ticaret ortaklarının başında Rusya, Çin ve Almanya gelmektedir.

Şekil 14: Türkiye'nin İthalatında Önde Gelen Ülkeler Grafığı (2019)

Kaynak: TÜİK, 2020.

Şekil 14'teki verilere göre Türkiye'nin ithalatta başlıca ticaret ortakları Rusya, Çin, Almanya, ABD ve İtalya'dır. Son dönem verileri baz alındığında Türkiye, en fazla ithalat ticareti yaptığı ülkeler listesinde ilk sırada Rusya gelmektedir. Rusya ile toplam ithalat hacmi yaklaşık 22,5 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Rusya'yı, yaklaşık 18,5 milyar dolar ile Çin, 18 milyar dolar ile Almanya, 11,1 milyar dolar ile ABD ve 8,6 milyar dolar ile İtalya takip etmektedir.

4.1.2. Türkiye Ekonomisinin Sektörel Yapısı

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ekonomisi; sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin yanı sıra diğer çeşitli sektörler açısından ele alınarak değerlendirilecektir.

Tablo 1: GSYİH'nın Sektörel Dağılımı

GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (%)			
Yıllar	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü	Sanayi Sektörü	Hizmetler Sektörü
1980	24,4	20,7	54,8
1985	19,4	23,7	56,9
1990	16,4	26,2	57,4
1995	14,5	28,1	57,4
2000	12,2	31,9	53,0
2001	11,9	30,8	55,6
2002	12,2	30,3	54,8
2003	11,4	31,0	54,2
2004	10,7	31,7	54,5
2005	10,6	31,8	54,6
2006	10,0	32,8	54,7
2007	8,9	33,1	55,6
2008	9,3	32,5	56,5
2009	10,1	31,2	58,3
2010	9,4	32,5	57,5
2011	9,2	32,9	57,4
2012	9,3	32,8	57,7
2013	7,6	22,4	70
2014	7,4	22,8	69,8
2015	7,8	22,5	69,7
2016	7,0	22,3	70,7
2017	6,8	23,4	69,8
2018	6,3	25,0	68,7
2019	7,1	24,8	68,1
2020/1	3,0	26,1	70,9

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 1’de gösterilen Türkiye’nin GSYİH’nın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı son 40 yıllık süreç içerisinde incelendiğinde, hizmet sektörünün payının giderek artış gösterdiği görülmektedir. 1980’li yıllardan 2010’lu yılların başlarına kadar bu sektörün payı %50-%60 civarlarında iken günümüzde %70 seviyelerine kadar yükselmiş durumdadır. Hizmet sektörünün aksine tarım sektörünün GSYİH’daki payı ise zaman içerisinde düşüşe geçtiği gözlemlenmektedir. 1980’li yılların başında GSYİH’daki payı %25 civarlarında seyreden tarım sektörü, zaman içerisinde azalarak günümüzde %6 - %7 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Tablo 2: Sektörlerin Büyüme Hızları

GSYİH’da Sektörlerin Büyüme Hızları (%)			
Yıllar	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü	Sanayi Sektörü	Hizmetler Sektörü
1980	1,3	-3,6	-3,6
1985	-0,4	6,5	4,9
1990	7,0	9,3	9,9
1995	1,3	12,5	6,3
2000	7,1	6,2	6,6
2001	-7,9	-9,0	-1,0
2002	8,8	4,7	4,7
2003	-2,0	7,7	4,1
2004	2,8	11,6	9,8
2005	7,9	9,7	8,5
2006	1,5	9,3	7,2
2007	-6,2	6,4	5,9
2008	4,5	0,7	0,7
2009	4,1	-8,6	-3,9
2010	7,7	10,3	6,2
2011	3,4	17,3	10,4

2012	2,2	3,6	6,1
2013	2,3	9,0	8,3
2014	0,6	5,6	6,1
2015	9,4	5,1	5,4
2016	-2,6	4,2	3,4
2017	4,9	9,1	7,8
2018	1,9	1,3	3,9
2019	3,3	0,2	1,1
2020/1	3,0	6,2	3,2

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 2’de 1980 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre sektörlerin büyüme hızları verilmiştir. Tabloda belirtilen yıllara göre; “Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü”nde en yüksek veriler %9,4 oranı ile 2015 yılında, en düşük veriler ise -%7,9 oranı ile 2001 yılında kayda geçmiştir. “Sanayi Sektörü”nde en yüksek veriler %17,3 oranı ile 2011 yılında, en düşük veriler ise -%9,0 oranı ile 2001 yılında kayda geçmiştir. “Hizmetler Sektörü”nde ise en yüksek veriler %10,4 oranı ile 2011 yılında, en düşük veriler ise -%3,9 oranı ile 2009 yılında kayda geçmiştir.

4.1.2.1. Sanayi Sektörü

Sanayi, hammaddeleri insan kullanımına uygun hale getirmek için, hammaddelerin işlenmesi ve üretimi olarak tanımlanmaktadır. Endüstriyel tesislerin oluşturulması ve geliştirilmesi, enerji, sermaye, pazarlama, işgücü, ulaşım ve hammadde gibi çeşitli faktörlere bağlıdır (Şenel, Koç ve Kaya: 2018: 17-18).

Sanayi, ekonominin ana kollarından biridir ve sanayi kolu esas olarak endüstriyel faaliyetleri kapsamaktadır. Endüstriyel faaliyet, hammaddelerin taşınabilir ve kullanılabilir ürünlere dönüştürülmesi olayıdır (Koç, 2017: 11).

Tablo 3: Yıllara Göre Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı

Yıllara Göre Sanayi Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	
Yıllar	Sanayi Sektörünün GSYİH içindeki miktarı (Türk Lirası)
2005	132.877.088.000
2006	156.241.117.000
2007	173.144.650.000
2008	193.015.575.000
2009	184.208.473.000
2010	214.682.560.000
2011	275.597.333.000
2012	302.833.022.000
2013	355.312.194.000
2014	410.786.015.000
2015	461.963.749.000
2016	511.805.709.000
2017	639.841.826.000
2018	823.310.347.000
2019	954.136.145.000
2020/1	250.999.367.000

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 3’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre sanayi sektörünün TL cinsinden miktar bazlı değerleri verilmiştir. Tablodaki verilerden yola çıkarak, sanayi sektörünün GSYİH içindeki miktarının giderek arttığı görülmektedir. 2005 yılında bu değer 130 milyar TL civarlarında iken, 2016 yılında yaklaşık 4 kat artarak 510 milyar TL seviyelerine yükselmiş, günümüzde ise 950 milyar TL’yi geçmiş durumdadır.

Tablo 4: Yıllara Göre Sanayi Sektörünün Büyüme Hızı

Yıllara Göre Sanayi Sektörünün Büyüme Hızı (%)	
Yıllar	Sanayi Sektörünün Büyüme Hızı (%)
2005	9,7
2006	9,3
2007	6,4
2008	0,7
2009	-8,6
2010	10,3
2011	17,3
2012	3,6
2013	9,0
2014	5,6
2015	5,1

2016	4,2
2017	9,1
2018	1,3
2019	0,2
2020/1	6,2

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 4’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre sanayi sektörünün büyüme hızları verilmiştir. Tabloda belirtilen yıllara göre; “Sanayi Sektörü”nde en yüksek veriler %17,3 oranı ile 2011 yılında kayda geçmiştir. En düşük veriler ise, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılında kayda geçmiştir ve bu oran -%8,6 olarak hesaplanmıştır.

4.1.2.2. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörleri

Ekonomik ve sosyal alanlarda geniş etkisi olan tarım sektörü; istihdam, ulusal gelir, tüketim harcamaları, diğer sektörlerle hammadde tedariki ve ihracattaki payı açısından stratejik öneme sahiptir. Küreselleşen ekonominin rekabeti ve hızla değişen piyasa koşulları nedeniyle bu önem giderek artmaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün doğal koşullarına bağlı olması risk ve belirsizliklerini artırmaktadır. İklim koşullarındaki değişiklikler arz ve talep dengesini bozmakta ve sağlanan desteğe rağmen bu olaylar tarım sektörünü olumsuz etkilemektedir (TOBB, 2019: 49).

Tablo 5: Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin GSYİH İçindeki Miktarı

Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin GSYİH İçindeki Miktarı	
Yıllar	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin GSYİH içindeki miktarı (Türk Lirası)
2005	62.349.598.000
2006	64.415.593.000
2007	66.197.107.000
2008	74.451.345.000
2009	81.234.274.000
2010	104.703.635.000
2011	114.838.169.000
2012	121.692.893.000
2013	121.709.079.000
2014	134.724.745.000
2015	161.447.917.000
2016	161.304.618.000
2017	189.000.175.000
2018	213.350.153.000
2019	275.097.015.000

2020/1	29.682.185.000
--------	----------------

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 5’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün TL cinsinden miktar bazlı değerleri verilmiştir. Tablodaki verilerden yola çıkarak, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin GSYİH içindeki miktarının giderek arttığı görülmektedir. 2005 yılında bu değer 60 milyar TL civarlarında iken, 2012 yılında yaklaşık 2 kat artarak 120 milyar TL seviyelerine yükselmiş, günümüzde ise 275 milyar TL’yi geçmiş durumdadır.

Tablo 6: Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin Büyüme Hızı

Yıllara Göre Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin Büyüme Hızı (%)	
Yıllar	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörlerinin Büyüme Hızı (%)
2005	7,9
2006	1,5
2007	-6,2
2008	4,5
2009	4,1
2010	7,7
2011	3,4
2012	2,2
2013	2,3

2014	0,6
2015	9,4
2016	-2,6
2017	4,9
2018	1,3
2019	3,3
2020/1	3,0

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tarım sektörünün faaliyetleri arasında tarım veya gıda ürünleri üretmenin yanı sıra dünyada yaşayan milyarlarca insan için geçim kaynağı olduğundan, tarım sektörü faaliyetleri bu açıdan sadece çevresel ve ekonomik yönleri ile değil, aynı zamanda sosyal yönleri ile de önem arz etmektedir (Losch, Fréguin-Gresh ve White, 2012: 1-3).

Tablo 6’da 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün büyüme hızları verilmiştir. Tabloda belirtilen yıllara göre; “Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü”nde en yüksek veriler %9,4 oranı ile 2015 yılında, en düşük veriler ise -%6,2 oranı ile 2007 yılında kayda geçmiştir.

4.1.2.3. Hizmet Sektörleri

Hizmet sektörü, küresel ekonomide giderek daha istikrarlı bir konuma yükselmektedir. Birçok ülke için, hizmet üretimindeki artış, hizmet faaliyetlerinden gelir artışı, hizmet sektörü alanında istihdam artışı, rekabetin yoğunlaşması, hizmetlerin ihracat ve ithalatında artış eğilimleri önem arz etmektedir. Hizmet sektöründe küresel ölçekte meydana gelen değişiklikler o kadar önemlidir ki modern ekonomi “hizmet” veya “hizmet ekonomisi” olarak tanımlanmaktadır. Literatürde,

hizmet sektörünün farklı konumlardan bir dizi alternatif tanımı vardır. Geleneksel olarak ise hizmet sektörünün tanımı nüfusun kişisel ve üretim ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan çok çeşitli ekonomik faaliyetler olarak yorumlanmaktadır. Bu tanıma göre bireylere veya kuruluşlara yani bir bütün olarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler sunulur. Hizmet sektörü esas olarak nüfusa hizmet sağlama öncülüne dayanmaktadır (Dmitrievna ve Nikolaevna, 2008: 248-249).

Tablo 7: Yıllara Göre Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı

Yıllara Göre Hizmet Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	
Yıllar	Hizmet Sektörünün GSYİH içindeki miktarı (Türk Lirası)
2005	393.083.685.000
2006	469.597.607.000
2007	540.914.941.000
2008	618.172.059.000
2009	625.639.683.000
2010	700.524.359.000
2011	836.260.363.000
2012	960.886.854.000
2013	1.108.303.808.000
2014	1.262.679.196.000
2015	1.437.315.123.000
2016	1.625.786.137.000

2017	1.923.799.845.000
2018	2.276.279.266.000
2019	2.625.042.350.000
2020/1	684.481.329.000

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 7’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre hizmet sektörünün TL cinsinden miktar bazlı değerleri verilmiştir.

Tablodaki verilerden yola çıkarak, hizmet sektörünün GSYİH içindeki miktarının giderek arttığı görülmektedir. 2005 yılında bu değer 390 milyar TL civarlarında iken, 2013 yılında yaklaşık 3 kat artarak 1.110 milyar TL seviyelerine yükselmiş, günümüzde ise 2.625 milyar TL’yi geçmiş durumdadır.

Hizmet sektörü, hem uluslararası hem de ulusal olarak kullanılan farklı sınıflandırmalara göre gruplandırılmış önemli sayıda etkinliği kapsamaktadır (Klikich, 2005: 22). Bu nedenle, Dünya Ticaret Örgütü sınıflandırması çerçevesinde, 150'den fazla hizmet türü olarak değerlendirilir ve on iki sektörde gruplandırılır. Bunlar (Dünya Ticaret Örgütü, 2019):

- iş hizmetleri;
- iletişim hizmetleri;
- inşaat ve ilgili mühendislik hizmetleri;
- dağıtım hizmetleri;
- eğitim hizmetleri;
- çevre koruma ile ilgili hizmetler;
- finansal hizmetler;
- sağlık ve sosyal güvenlik alanındaki hizmetler;
- turizm, seyahat ve ilgili hizmetler;
- boş zaman, kültür ve spor etkinliklerinin organizasyonu için hizmetler;
- ulaşım hizmetleri;
- listelenmeyen diğer hizmetlerdir.

Hizmet sektöründe yapılan sınıflandırmaya göre hizmetler teknolojinin içeriğine göre alt başlıklara bölünmüştür. Buna göre hizmetler, “geleneksel” ve “bilgiye dayalı” hizmet sektörleri olarak ayrılmaktadır. Geleneksel hizmet sektörlerine; ulaşım, turizm, ticaret ve sosyal hizmetler gibi hizmet sektörleri dâhildir. Bilgi hizmet sektörleri ise; danışmanlık, sigortacılık, sağlık, reklamcılık, dağıtım, eğitim, bilgi teknolojileri, müteahhitlik, teknik hizmetler, kamu hizmetleri ve bankacılık gibi hizmet sektörlerini kapsamaktadır. Hizmetleri mallardan ayıran temel özellikler şunlardır, stoklanamaz olması ve fiziksel bir varlığa sahip olmamasıdır. Hizmet ticaretinde, genellikle hizmet sağlayıcı tarafla bu hizmetten yararlanan taraf aynı anda aynı yerde bulunmalıdır (Taşkesenlioğlu, 2010: 9-11).

Tablo 8: Yıllara Göre Hizmet Sektörünün Büyüme Hızı

Yıllara Göre Hizmet Sektörünün Büyüme Hızı (%)	
Yıllar	Hizmet Sektörünün Büyüme Hızı (%)
2005	8,5
2006	7,2
2007	5,9
2008	0,7
2009	-3,9
2010	6,2
2011	10,4
2012	6,1
2013	8,3
2014	6,1

2015	5,4
2016	3,4
2017	7,8
2018	3,7
2019	1,1
2020/1	3,2

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 8’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre hizmet sektörünün büyüme hızları verilmiştir. Tabloda belirtilen yıllara göre; “Hizmetler Sektörü”nde en yüksek veriler %10,4 oranı ile 2011 yılında kayda geçmiştir. En düşük veriler ise, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılında kayda geçmiştir ve bu oran -%3,9 olarak hesaplanmıştır.

4.1.2.3.1. Turizm

Türkiye'nin sahip olduğu küresel mirası, tarihi, coğrafi konumu, iklimi ve eşsiz doğasının yanı sıra sunulan tatil seçeneklerinin uygun fiyatlı olması, onu turizm açısından çok cazip ve tercih edilen ülkeler listesinde önemli bir konumuna getirmektedir. Turizm sektörü ülke ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (TOBB, 2019: 80-82).

Tablo 9: Yıllara Göre Türkiye’den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı

Yıllara Göre Türkiye’den Çıkış Yapan Yabancı Sayısı				
Milliyetler	2016	2017	2018	2019
Rusya	683.000	3.524.000	4.500.000	5.179.000
Almanya	3.301.000	2.992.000	3.679.000	4.195.000
Bulgaristan	1.598.000	1.779.000	2.296.000	2.625.000
Gürcistan	2.178.000	2.420.000	2.077.000	1.985.000
İngiltere	1.417.000	1.404.000	1.884.000	2.158.000
İran	1.574.000	2.314.000	1.866.000	1.960.000
Ukrayna	812.000	1.023.000	1.133.000	1.228.000
Hollanda	718.000	632.000	802.000	921.000
Azerbaycan	542.000	692.000	793.000	830.000
Yunanistan	569.000	595.000	665.000	820.000
Fransa	478.000	471.000	590.000	712.000
ABD	439.000	314.000	412.000	549.000
İsrail	241.000	316.000	397.000	508.000
Belçika	314.000	322.000	382.000	437.000
İsveç	260.000	230.000	297.000	364.000
Avusturya	256.000	235.000	273.000	301.000
İtalya	209.000	200.000	264.000	365.000
Danimarka	284.000	210.000	242.000	270.000
İsviçre	187.000	177.000	222.000	279.000
İspanya	102.000	105.000	173.000	246.000

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 9’da da görüldüğü üzere; 2016 yılında jeopolitik sorunlar, güvenlik kaygıları ve özellikle Rusya ile dış politikada yaşanan çeşitli gerginlikler ve anlaşmazlıklar nedeniyle önemli bir düşüş yaşayan turizm sektörü, 2017 yılında önemli ölçüde hızla toparlanmıştır. Uluslararası turizm hareketlerinin büyümesine

bağlı olarak Türkiye’deki turizm faaliyetleri de artmıştır. 2017 yılının takibinde 2018 ve 2019 yılları da turizm sektörü için olumlu bir yıl olmuştur. Türkiye’nin en önemli turizm pazarlarımızdan biri olan Rusya ile ilişkilerdeki kademeli iyileşmeye ek olarak, İsrail, Azerbaycan, ABD ve AB'den gelen turist sayısındaki artış nedeniyle toplam turist sayısında önemli ölçüde bir artış yaşanmıştır.

4.1.2.3.2. İnşaat

İç piyasada ve yurtdışında yürütülen faaliyetler nedeniyle inşaat sektörü, Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 10: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı

Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Miktarı	
Yıllar	İnşaat Sektörünün GSYİH içindeki miktarı (Türk Lirası)
2005	37.582.564.000
2006	49.816.623.000
2007	59.796.605.000
2008	67.981.093.000
2009	56.156.969.000
2010	70.701.311.000
2011	100.016.363.000
2012	117.433.142.000
2013	145.908.413.000

2014	165.654.620.000
2015	190.619.215.000
2016	223.362.831.000
2017	265.977.449.000
2018	266.163.291.000
2019	231.908.295.000
2020/1	58.707.320.000

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 10’da, 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre inşaat sektörünün Türk Lirası cinsinden miktar bazlı değerleri verilmiştir.

Tablodaki verilerden yola çıkarak, inşaat sektörünün GSYİH içindeki miktarının 2019 yılına kadar giderek arttığı görülmektedir. 2019 yılında yaşanan düşüşün sebebi ise sektörün doygunluk noktasına ulaşması ve ekonomideki yavaşlama gibi nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat sektörünün GSYİH içindeki miktarı 2005 yılında 37 milyar TL civarlarında iken, 2013 yılında yaklaşık 4 kat artarak 145 milyar TL seviyelerine yükselmiş, günümüzde ise yaklaşık 250 milyar TL seviyelerinde seyretmektedir.

Ekonomiye hayat veren ve istihdam yaratan yapısı ile inşaat sektörü lokomotif sektör olarak önemli bir yere sahiptir. İnşaat sektörü 2016 ve 2017 yıllarında ekonomik büyümeyi destekleyen en önemli sektörlerden biri iken, sektöre en büyük katkıyı konut üretimi ve konut satışları oluşturmuştur. Bununla birlikte, sektörün doygunluk noktasına ulaşması ve ekonomideki yavaşlamaya sebebiyle 2018 ve 2019 yıllarında sektörün payı önemli ölçüde azalmıştır (TOBB, 2019: 72-73).

Tablo 11: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün Büyüme Hızı

Yıllara Göre İnşaat Sektörünün Büyüme Hızı (%)	
Yıllar	İnşaat Sektörünün Büyüme Hızı (%)
2005	15,0
2006	25,6
2007	10,6
2008	-4,7
2009	-15,9
2010	17,1
2011	24,7
2012	8,3
2013	14,0
2014	5,0
2015	4,9
2016	5,4
2017	9,0
2018	-1,9
2019	-8,6
2020/1	-1,5

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 11’de 2005 yılından günümüze kadar olan süreç içerisinde yıllara göre inşaat sektörünün büyüme hızları verilmiştir. Tabloda belirtilen yıllara göre; “İnşaat Sektörü”nde en yüksek veriler %25,6 oranı ile 2006 yılında, en düşük veriler ise - %15,9 oranı ile 2009 yılında kayda geçmiştir.

Tablo 12: Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Payı

Yıllara Göre İnşaat Sektörünün GSYİH İçindeki Payı (%)	
Yıllar	İnşaat Sektörünün GSYİH içindeki payı (%)
1998	6,6
1999	6,1
2000	5,9
2001	5,2
2002	5,1
2003	5,3
2004	6,1
2005	6,4
2006	7,2
2007	7,7
2008	7,7
2009	6,3
2010	6,9
2011	8,2
2012	8,5
2013	9,2
2014	9,2
2015	9,3
2016	9,7
2017	9,7
2018	8,0
2019	6,0
2020/1	6,0

Kaynak: TÜİK, 2020.

Tablo 12’de yıllara göre inşaat sektörünün GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Tabloda gösterilen veriler incelendiğinde, 1998 yılından günümüze %5,1 ile %9,7 arasında değişim göstermiştir. En yüksek değer olan %9,7’lik oran 2016 ve 2017 yıllarında gerçekleşmiştir. Belirtilen yıllar arasında kayıtlara geçen en düşük veri ise %5,1’lik oran ile 2002 yılında gerçekleşmiştir. 2002 yılı sonrası ekonominin başarılı bir şekilde gelişme göstermesi sonucunda inşaat sektörünün payı günümüze kadar istikrarlı bir şekilde yükselmiştir (Özorhon, 2012: 26-27).

4.1.3. Rusya Ekonomisi

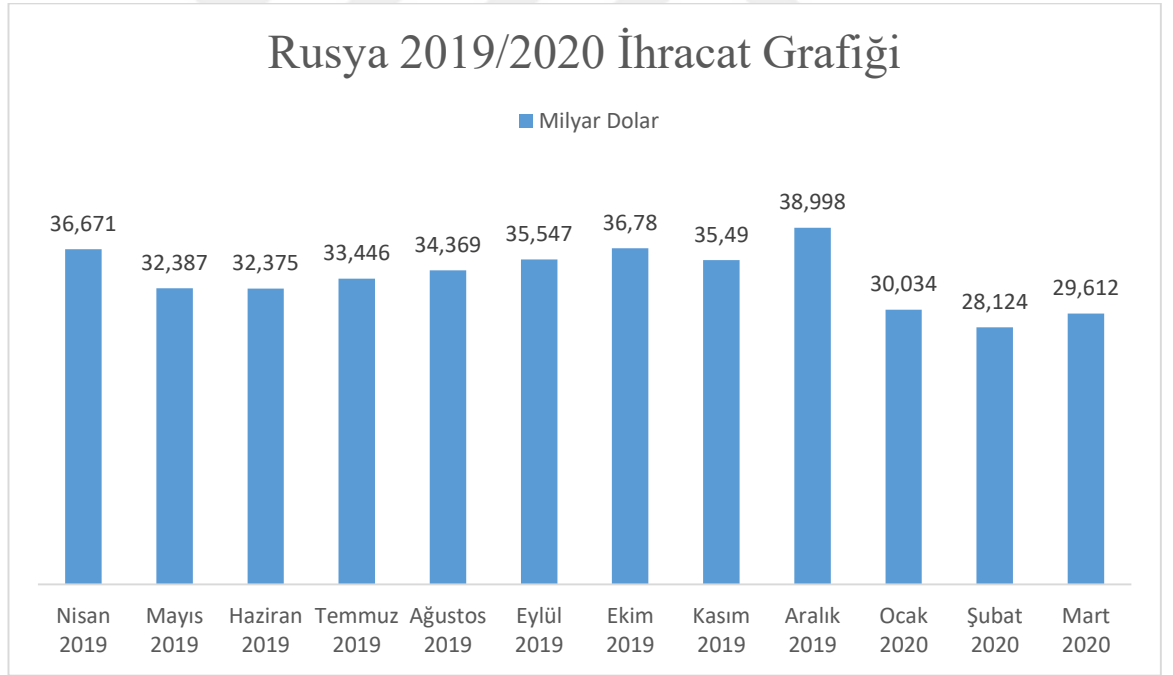
Rusya ekonomisi, 2019 yılı verileri baz alındığında satın alma gücü paritesine göre (SAGP) 27.147 dolar ile dünya ülkeleri sıralamasında 6. sırada, Avrupa ülkeleri arasında ise Almanya’dan sonra 2. sırada yer almaktadır. Rusya’nın GSYİH’sı 2019 yılı verilerine göre 1,75 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bu göstergeye göre Rusya dünyada 11. sırada kararlaşmıştır. Kişi başına düşen GSYİH açısından ise Rusya, 2020 yılı verilerine göre 11.730 dolar ile dünyada 32. konumlanmıştır. Rusya’nın nüfusu dünya nüfusunun yaklaşık %1,9’u oluşturmaya karşın, ülkenin küresel ekonomiye katkısı %3,02 seviyelerine ulaşmış durumdadır (Statistics Times, 2020).

Rusya’nın Ekonomik Göstergeleri (Trading Economics, 2020):

- GSYİH – 1.750 milyar dolar (2019)
- GSYİH Büyüme Oranı – % 0,6 (2019)
- GSYİH Yıllık Büyüme Hızı – %1,6 (2019)
- Kişi Başına Düşen GSYİH – 11.730 dolar (2019)
- SAGP – 27.147 dolar (2019)
- İşsizlik Oranı – % 4,7 (2019)
- Enflasyon Oranı – % 3,1 (2019)
- Büyüme Oranı – % 1,1 (2019)
- Dış Borç – 450 milyar dolar (2020)
- İhracat – 403,833 milyar dolar (2020 Mart ayı itibarıyla son bir yıl)
- İthalat – 254,423 milyar dolar (2020 Mart ayı itibarıyla son bir yıl)
- Döviz Rezervi – 566 milyar dolar (2020)

Rusya'nın ana ticaret ortaklarının başında ÇHC, Almanya, Hollanda, Türkiye, ABD, Belarus ve İtalya gibi ülkeler gelmektedir. Rusya, BDT ülkelerinin petrol ve petrol ürünleri, gaz, kereste, makine ve ekipman gibi ihtiyaçlarının büyük bir kısmını da karşılamaktadır. Çoğu BDT ülkeleri için Rusya ana ticaret ortağı olmaya devam etmektedir.

Rusya'nın ana ihracat kalemlerinin başında; kömür, doğalgaz, petrol ve petrol ürünleri gibi enerji kaynakları, kimyasal ürünler, çelik, demir ve demir dışı metaller ve mineraller gibi fasıllar gelmektedir. Rusya'nın ihracatının büyük bir çoğunluğu petrol ve petrol ürünleri ile gerçekleşmektedir. Yıllık ortalama 250-300 milyon ton petrol ve yaklaşık 250 milyar metreküp gaz ihraç edilmektedir. Diğer önde gelen ihracat kalemleri ise makine ve teçhizat, kereste, mineral gübreler ve silahlardır.

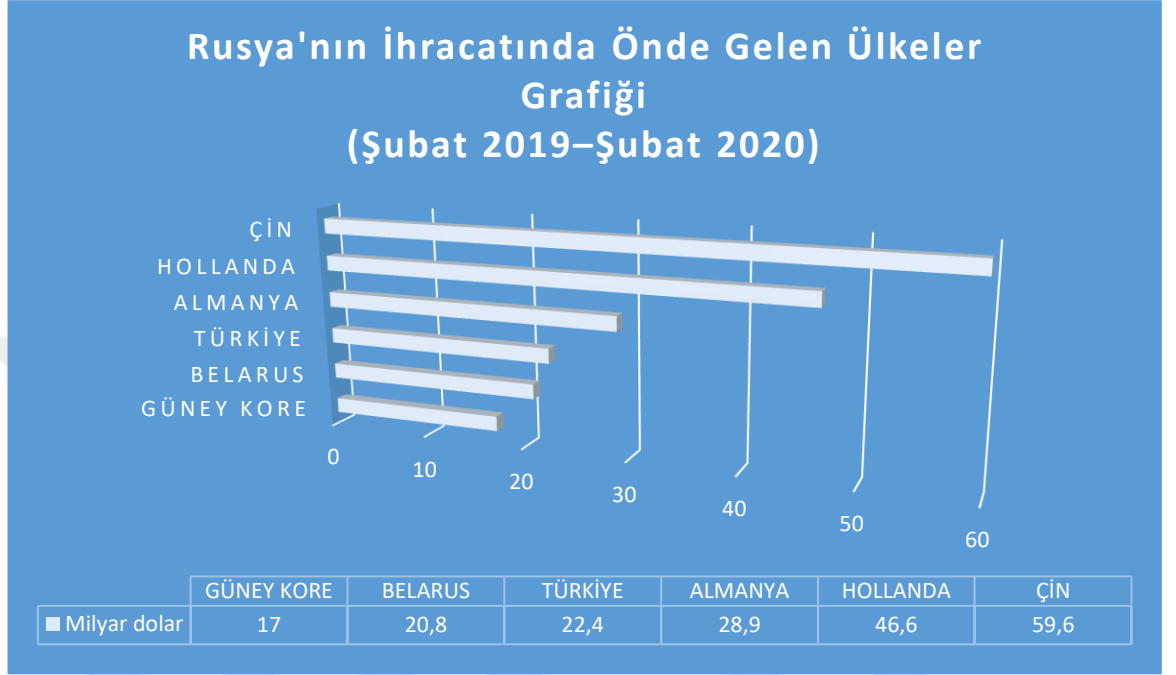
Şekil 15: Rusya 2019/2020 İhracat Grafiği

Kaynak: Central Bank Of Russia, 2020.

Şekil 15'teki verilere göre Rusya'nın Nisan 2019 – Mart 2020 dönemi arasındaki bir yıllık toplam ihracat hacmi yaklaşık 403,5 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu dönem içerisindeki en yüksek ihracat değeri miktarı yaklaşık 39

milyar dolar ile Aralık 2019’da, en düşük ihracat değeri miktarı ise yaklaşık 28 milyar dolar ile Şubat 2020’de kayda geçmiştir.

Rusya’nın ihracatta ana ticaret ortaklarının başında Çin, Hollanda, Almanya, Türkiye, Belarus ve Güney Kore gibi ülkeler gelmektedir.

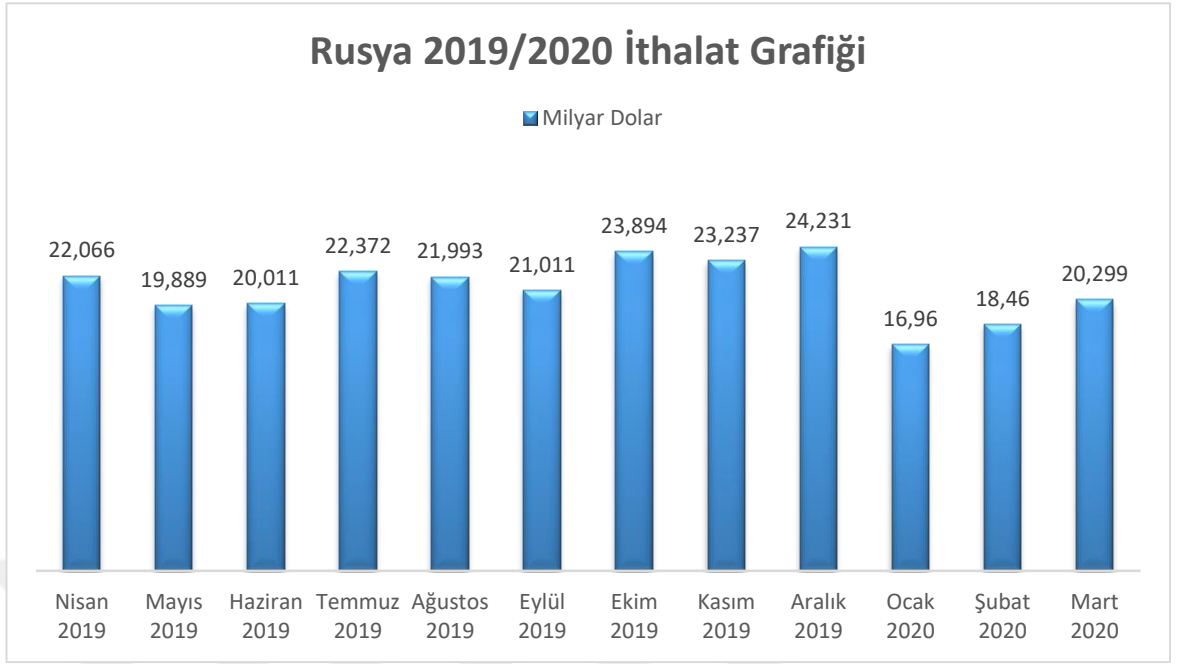

Şekil 16: Rusya’nın İhracatında Önde Gelen Ülkeler Grafiği (Şubat 2019-Şubat 2020)

Kaynak: Russia-Statistics, 2020.

Şekil 16’daki verilere göre Rusya’nın ihracatta başlıca ticaret ortakları Çin, Hollanda, Almanya, Türkiye, Belarus ve Güney Kore’dir. Son dönem verileri baz alındığında Rusya, en fazla ihracat ticareti yaptığı ülkeler listesinde ilk sırada Çin gelmektedir. Toplam ihracat hacmi 59,6 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Çin’i, 46,6 milyar dolar ile Hollanda, 28,9 milyar dolar ile Almanya ve 22,4 milyar dolar ile Türkiye takip etmektedir.

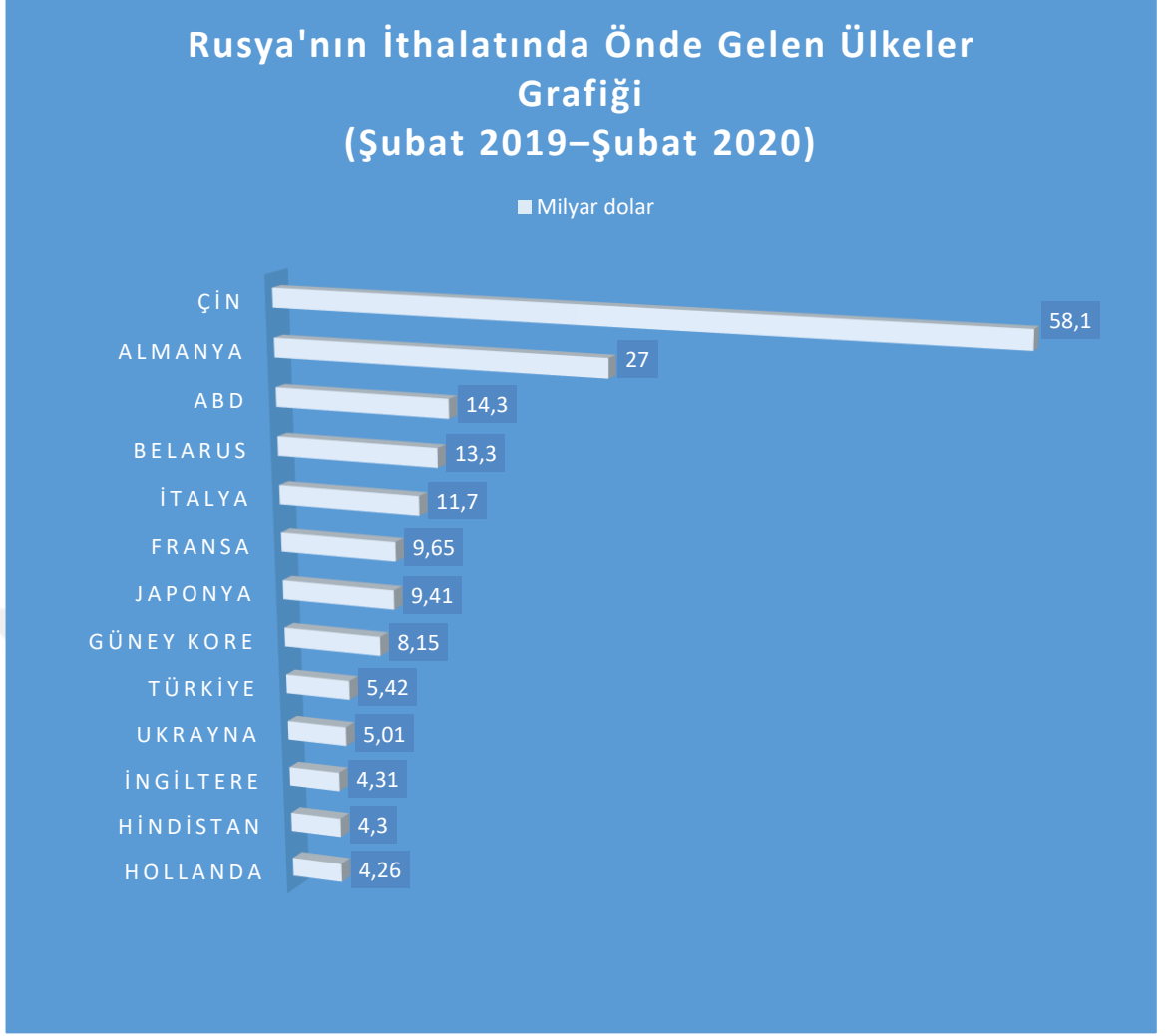
Rusya’nın ana ithalat kalemlerinin başında; gıda ve tarım ürünleri, ilaç, makine ve teçhizat, kimyasal ürünler, otomobil ve araçlar gibi fasıllar gelmektedir. Diğer önde gelen ihracat kalemleri ise sanayi tüketim malları, telefon ve telgraf için elektrik cihazlarıdır.

Şekil 17: Rusya 2019/2020 İthalat Grafiği

Kaynak: Central Bank Of Russia, 2020.

Şekil 17'deki verilere göre Rusya'nın Nisan 2019 – Mart 2020 dönemi arasındaki bir yıllık toplam ithalat hacmi yaklaşık 256,5 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bu dönem içerisindeki en yüksek ithalat değeri miktarı yaklaşık 24,2 milyar dolar ile Aralık 2019'da, en düşük ithalat değeri miktarı ise yaklaşık 16,9 milyar dolar ile hemen takibinde gelen Ocak 2020'de kayda geçmiştir.

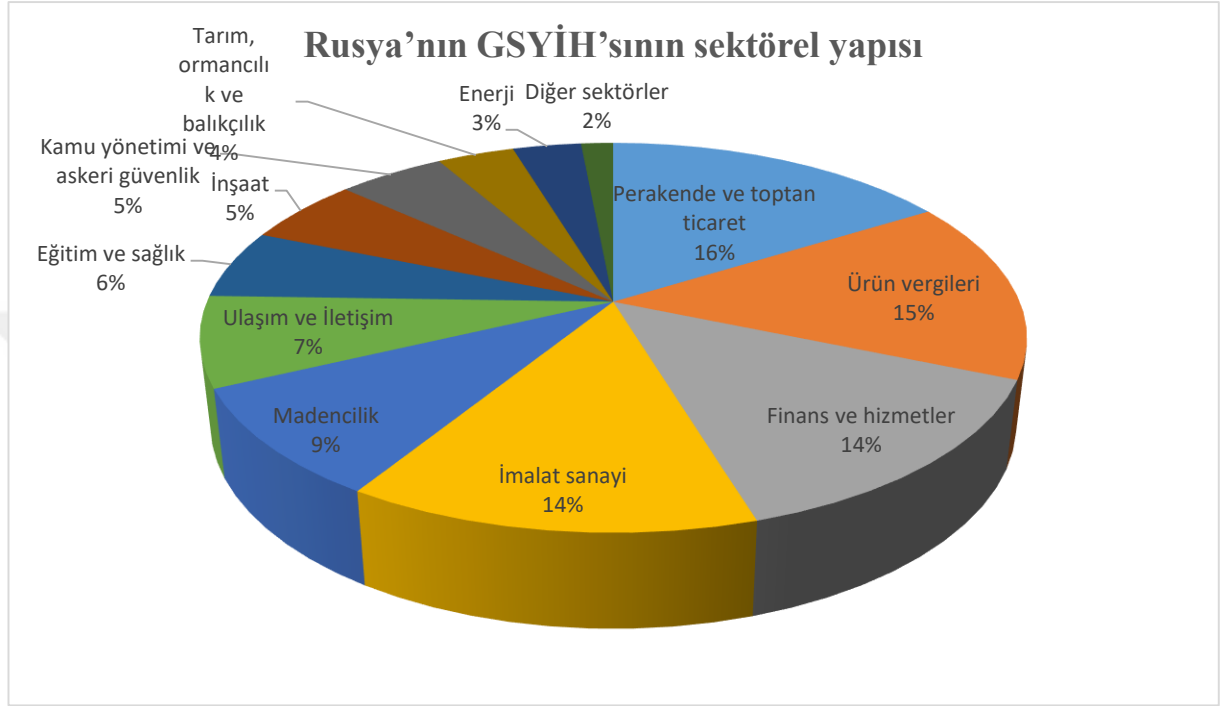
Şekil 18: Rusya'nın İthalatında Önde Gelen Ülkeler Grafığı (Şubat 2019–Şubat 2020)

Kaynak: Russia Statistics, 2020.

Şekil 18'deki verilere göre Rusya'nın ithalatta başlıca ticaret ortakları Çin, Almanya, ABD, Belarus, İtalya, Fransa, Japonya, Türkiye ve Güney Kore'dir. Son dönem verileri baz alındığında Rusya, en fazla ithalat ticareti yaptığı ülkeler listesinde ilk sırada Çin gelmektedir. Toplam ithalat hacmi 58,1 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Çin'i, 27 milyar dolar ile Almanya, 14,3 milyar dolar ile ABD, 13,3 milyar dolar ile Belarus ve 11,7 milyar dolar ile İtalya takip etmektedir. Türkiye bu listede 5,42 milyar dolar toplam ithalat ticaret hacmi ile dokuzuncu sırada yer almaktadır.

4.1.4. Rusya Ekonomisinin Sektörel Yapısı

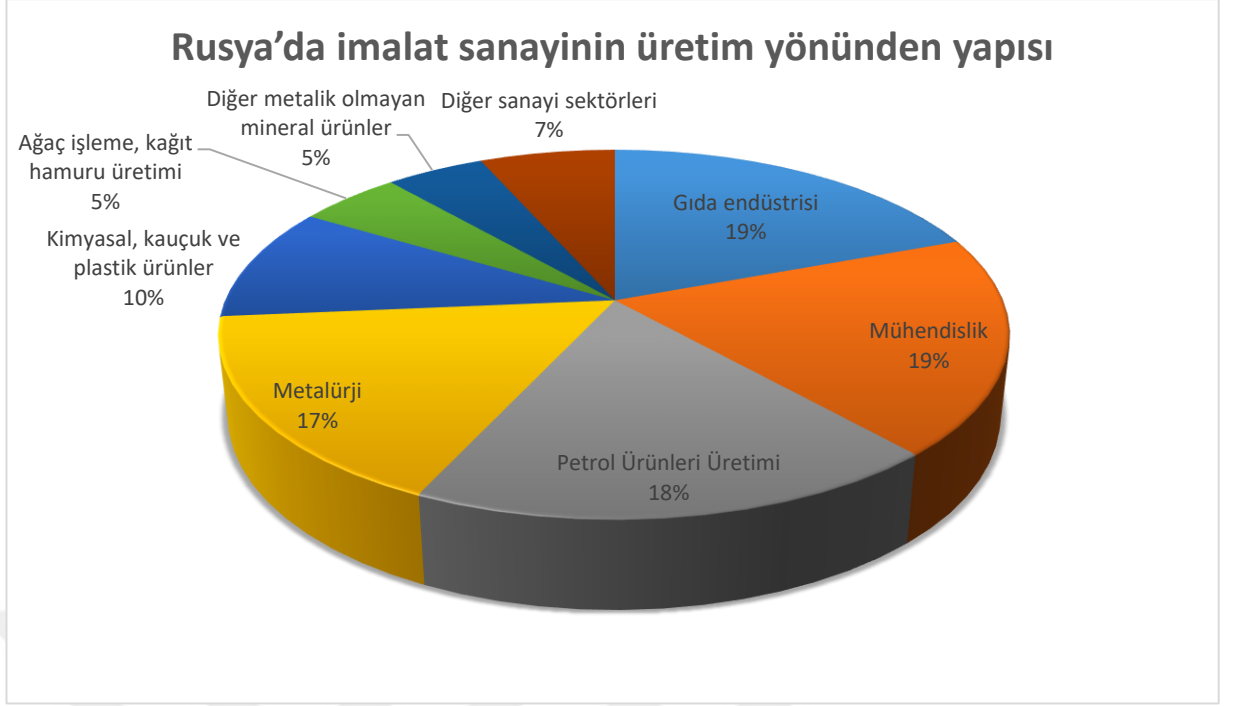
Çalışmanın bu bölümünde Rusya ekonomisinin sektörel yapısı ve sanayi sektörünün imalat yönünden yapısı incelenecektir.

Şekil 19: Rusya'nın GSYİH'sinin sektörel yapısı

Kaynak: Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi, 2014.

Şekil 19'daki verilere göre Rusya'nın GSYİH'sinin sektörel yapısı incelendiğinde, %16'sını perakende ve toptan ticaret, %15'ini ürün vergileri, %14'ünü finans ve hizmetler, %14'ünü imalat sanayi, %9'unu madencilik, %7'sini ulaşım ve iletişim, %6'sını eğitim ve sağlık, %5'ini inşaat ve geri kalan %14'lük kısmını ise diğer sektörlerin oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 20: Rusya’da imalat sanayinin üretim yönünden yapısı

Kaynak: Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi, 2014.

Şekil 20’deki verilere göre Rusya’nın GSYİH’sının %14’lük bir bölümünü oluşturan imalat sanayinin üretim yönünden yapısı incelendiğinde ise, %19’unu gıda endüstrisi, %19’unu mühendislik, %18’ini petrol ürünleri üretimi, %17’sini metalürji, %10’unu kimyasal, kauçuk ve plastik ürünler, %5’ini ağaç işleme, kâğıt hamuru üretimi ve geri kalan %12’lik kısmını ise diğer sektörlerin oluşturduğu görülmektedir.

4.2. Türkiye – Rusya Ticari İlişkileri

Türkiye ve Rusya (SSCB dönemi) arasındaki ekonomik ilişkilerin temelleri 8 Ekim 1937 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması” ve 25 Şubat 1991 tarihinde imzalanan “Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması”na dayanmaktadır. Doğal gaz alımı ile ilgili anlaşma ise, 17 Eylül 1984 tarihinde imzalanan Doğalgaz Anlaşması’dır. Bu anlaşmanın imzalandığı tarihten 3 yıl sonra, yani 1987 yılında fiilen doğal gaz ticareti başlamıştır. Bu anlaşma Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik işbirliği bağlamında gerçek bir kilometre taşı olmuş ve adeta bir dönüm noktası niteliğindedir (Kalaycı, 2013: 40).

Bu bölümde Türkiye ile Rusya'nın ticari ilişkileri kronolojik olarak üç kategoride incelenmiştir. İlk bölümde 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile başlayıp, SSCB'nin dağıldığı 1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başlarına kadar olan sürece değinilmiş, ardından ikinci bölümde Soğuk Savaş dönemi sonrası Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla birlikte başlayan süreç incelenmiş ve son olarak üçüncü bölümde ise mevcut ekonomik ve ticari ilişkiler ele alınmıştır.

4.2.1. Soğuk Savaş Öncesi Türkiye-SSCB Ticari İlişkileri

16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da, iki genç ülke olan Sovyet Rusya ve Türkiye arasında "Rus ve Türk halkları arasında dostluk ve kardeşlik hakkında anlaşma" imzalanmıştır (Reznikov, 2014: 2).

11 Mart 1927 tarihinde Sovyet-Türk "Ticaret ve Transit Taşımacılık Anlaşması" Ankara'da imzalandı. Türkiye Cumhuriyeti açısından bu anlaşmanın önemi, özellikle Batum Limanı'nın kullanımında Türkiye'ye tanınan öncelik ve ayrıcalıkların prosedürünün belirtilmesiydi (Kalugin, 2014: 27).

1987 yılında SSCB Türkiye'ye doğal gaz tedarik etmeye başladı. 1980'ler Türk-Sovyet ticaretinde hızlı bir büyüme dönemi idi. 1980 ve 1990 yılları arasında, SSCB'ye yapılan Türk ihracatı yıllık 169 milyon dolardan yıllık 532 milyon dolara yükselirken, Türkiye'ye Sovyet ihracatı daha da belirgin bir artışla yıllık 168 milyon dolardan yıllık 1,15 milyar dolara yükseldi (Kalugin, 2014: 30-34).

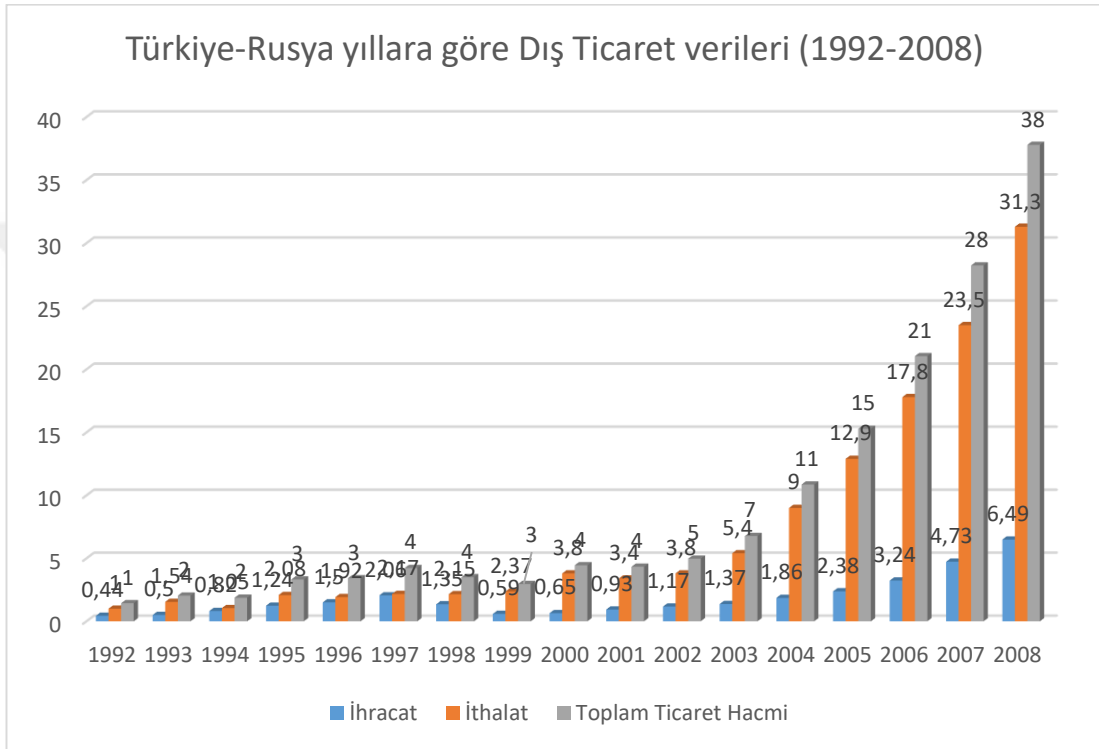
1980'li yılların sonu Türk-Sovyet ticaretinin en parlak dönemi olarak kayıtlara geçmiştir.

4.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Ticari İlişkiler

1991 yılından bu yana, ülkeler arasındaki ticari ilişkiler yükselen bir grafik çizmiştir. Özellikle ikili ticari ve ekonomik anlaşmaların imzalanması ile 1990'lı yılların sonlarına doğru iki ülke arasındaki ticari ilişkiler giderek iyileşmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye ile Rusya arasında ekonomik alanda birçok ikili ticari anlaşmalar imzalanmıştır.

15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan üç anlaşma ile ikili ticari ilişkilerin hızla gelişmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu tarihte imzalanan üç anlaşma ise şu şekildedir:

- 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren “Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması”,
- 17 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma”,
- “Ticari, Ekonomik, Sınai ve Bilimsel-Teknik İşbirliğinin Geliştirilmesi Hakkında Uzun Vadeli Program”.

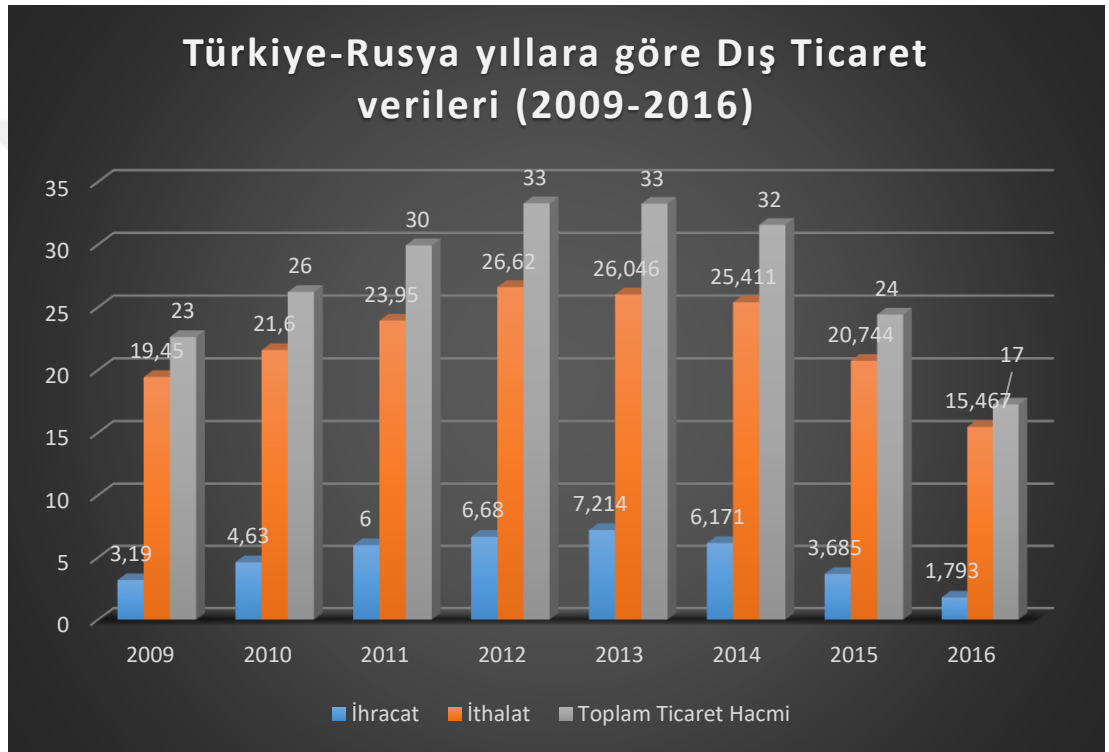
Şekil 21: Türkiye-Rusya yıllara göre Dış Ticaret verileri (1992-2008)

Kaynak: TÜİK, 2020.

Şekil 21’de görüldüğü üzere, SSCB dağıldıktan sonra da Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ticari ilişkiler ilerleyen yıllarda da kademeli olarak gelişmiştir. 1992 yılında yaklaşık 1,5 milyar dolar olan toplam ticaret hacmi, 2000’li yılların başlarına gelindiğinde yaklaşık 5 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2000-2008 yılları arasında ise ülkeler arasındaki ticaret hacmi hızla yükselerek yaklaşık 5 milyar dolardan 38 milyar dolara çıkarılmıştır.

Zamanla Türkiye’deki doğal gaz kullanımının giderek yaygınlaşması ile birlikte doğal gaza olan talep de haliyle artmıştır. Bu nedenle ithal edilen doğal gaz miktarının artırılması yönünde çalışmalara başlanmış ve Rusya’dan ithal edilecek doğal gazın Karadeniz’in altından geçerek Türkiye’ye getirilmesine karar verilmiştir.

Bu doğrultuda 1997 yılında “Mavi Akım” anlaşması imzalanmıştır. Bahsi geçen bu anlaşma ile Türkiye’ye Karadeniz’in altından 16 milyar metreküp doğal gaz sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Genel olarak ise Türkiye, 1990’lı yılların sonundan itibaren enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya’dan sağlama konusunda bir tercih yapmıştır. Bu tercih iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine öncülük etmiş ve ikili ilişkilerin esas yapı taşlarından birini teşkil etmiştir (Benli, 2011: 30).

Şekil 22: Türkiye-Rusya yıllara göre Dış Ticaret verileri (2009-2016)

Kaynak: TÜİK, 2020.

2009 yılına gelindiğinde dünyada yaşanan küresel finansal kriz her iki ülkenin ekonomik ilişkilerini derinden etkilemiştir. Şekil 22’de görüldüğü üzere, küresel finansal krizin bir sonucu olarak, 2008 yılında yaklaşık 38 milyar dolar olan toplam ticaret hacmi, 2009 yılında ortalama %40’lık bir düşüş yaşayarak yaklaşık 23 milyar dolara kadar gerileme göstermiştir.

12 Mayıs 2010 tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev’in Ankara’ya resmi ziyareti sırasında, Türkiye ile Rusya arasındaki vize rejiminin kaldırılması konusunda bir anlaşma imzalandı. Bahsi geçen bu anlaşma 16 Nisan 2011

tarihinde yürürlüğe girdi. Bu anlaşmanın sonucu olarak her yıl Rusya'dan Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı katlanarak artmış ve bu sayede iki ülke arasında turizm sektörü de gün geçtikçe yükselmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi takip eden 2010-2014 yılları arasında ise 30-35 milyar dolar arası bir istikrar yakalanmıştır. Fakat 2015 yılında bu rakam tekrardan düşüş yaşayarak 24 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerilemenin en önemli sebepleri arasında ekonomik kriz, enerji sektöründe fiyatların düşmesi ve Rus para birimi Rublenin piyasalarda göz ardı edilemeyecek ölçülerde değer kaybederek zayıflaması gösterilmektedir. Bununla birlikte uygun koşullarla, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği hızla gelişme göstermeye devam etmiş ve birçok yönden birbirini tamamlamıştır.

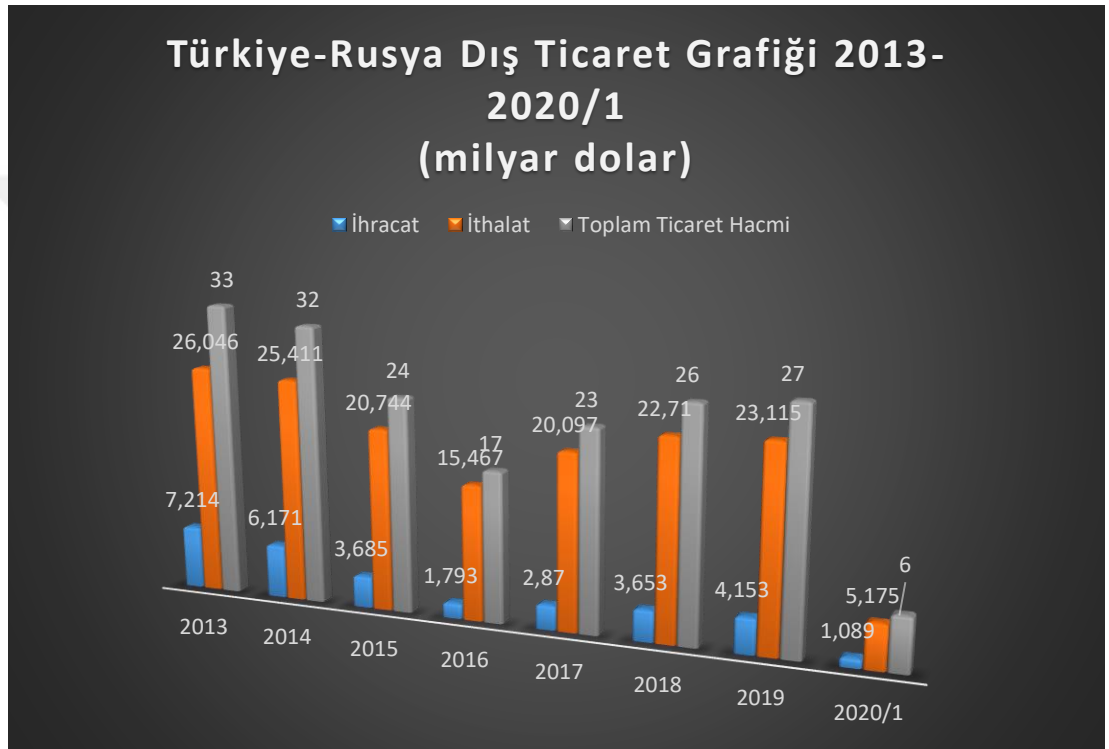
4.2.3. Türkiye ile Rusya'nın Mevcut Ticari ve Ekonomik İlişkileri

Son yirmi yılda, Rusya ve Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri yükselen bir grafik çizerek gelişmiştir. Emtia dolaşımı büyümüş, karşılıklı yatırımlar artmış, çok sayıda Rus turist her yıl Türkiye'ye ziyareti gerçekleştirmiş, enerji alanında işbirliği genişlemiş ve iki ülke arasındaki kültürel bağlar giderek güçlenmiştir.

Türkiye-Suriye sınırındaki yaşanan olaylar nedeniyle sadece siyasi ilişkiler değil, ekonomik ilişkiler de önemli ölçüde zarar görmüştür.

Rusya ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik modelleri 20. ve 21. yüzyıllarda önemli dönüşümlere uğradı. 1980'lerin başında Türkiye modern bir ekonomik sistem kurmaya başladı ve liberal kalkınma yoluna girdi. Bugün Türkiye, İslam âleminin en gelişmiş ülkelerinden birisi olmasının yanı sıra, bölgesel bir siyasi ve ekonomik liderdir. Aynı zamanda Avrupa pazarıyla yakından bağlantılıdır ve AB'nin tam üyesi olma yolunda ilerlemektedir. Türkiye bu sonuçları büyük ölçüde, pazar reformları ve ihracata yönelik kalkınma modeli sayesinde elde etmiştir. SSCB'nin çöküşüyle RF, ekonomik modelini, sosyalist modelden piyasa modeline dönüştürmeyi amaçlayan radikal piyasa reformlarının yolunu seçti. Ekonomik modeldeki keskin bir değişiklik devamında ekonomik bir felakete yol açtı ve ülkenin birçok makroekonomik göstergesinin bozulması ile sonuçlandı. Bu süreç 1990'lı yılların başlarından 2007 yılına kadar sürdü. Ancak 2008 yılına gelindiğinde Rusya, önceki GSYİH hacmini geri kazanmayı başardı. Çok kısa bir sürede Türkiye, bir tarım-sanayi ülkesinden yüksek teknoloji ürünleri üreticisine dönüştü. SSCB'nin çöküşü, Rusya ile Türkiye arasında

çeşitli ekonomik faaliyet alanlarında daha da yakın işbirliğine olanak sağladı. İkili ilişkiler niteliksel olarak yeni bir gelişme seviyesine ulaştı. Bu süreçte Rusya, Türkiye ekonomisinin en büyük yatırımcılarından, Türkiye'nin ana ticari ve ekonomik ortaklarından biri haline gelmiştir. Bilimsel, teknik, kültürel ilişkiler, turizm, yabancı yatırımlar ve ticaret gibi birçok alanda hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin stratejik çıkarlarını karşılayan yeni işbirlikleri oluşturuldu (İvanov, 2016: 4-6).

Şekil 23: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Grafiği (2013-2020/1)

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret grafiğine bakıldığında (Şekil 23) ilk dikkatleri çeken husus, ihracat ile ithalat arasında oluşan orantısızlıktır. Bunun esas sebebi Türkiye'nin Rusya'dan ağırlıklı olarak doğalgaz, petrol ve petrol ürünleri gibi değeri yüksek ürünler ithal etmesidir. Türkiye ile Rusya arasındaki son 7 yıllık dış ticaret grafiğine baktığımızda en yüksek ticaret hacmi miktarının yaklaşık 33 milyar dolar ile 2013 yılında, en düşük ticaret hacmi miktarının ise yaklaşık 17 milyar dolar ile 2016 yılında kayda geçtiğini görüyoruz. Bunun sebebi o tarihlerde iki ülke arasında yaşanan siyasi krizler ve bu siyasi krizlerin akabinde iki ülkenin birbirlerine karşılıklı olarak ticarete çeşitli ambargolar ve kısıtlayıcı ek yaptırımlar uygulamasıdır.

Şekil 24: Türkiye’den Rusya’ya en çok ihraç edilen ürünler (2017-2020)

Kaynak: Trade Map, 2020.

Şekil 24’deki verilere göre 2017-2020 yılları arası Türkiye’den Rusya’ya en çok ihraç edilen ürünler incelendiğinde, 2,41 milyar dolarlık ihracat hacmi ile ilk sırada “Yenilen meyve ve kabuklu meyveler” ürün grubunun geldiği görülmektedir. Ardından yaklaşık 1,4 milyar dolarlık ihracat hacmi ile “Makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar”, 1,31 milyar dolarlık ihracat hacmi ile “Motorlu kara taşıtları, bunların aksam ve parçaları”, ve Şekil 24’de belirtilen diğer ürün grupları takip etmektedir. Bahsi geçen ürün gruplarının dışında kalan diğer ürün ve ürün gruplarının toplam ihracat hacmi ise yaklaşık 5,15 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.

12 Şubat 2020 tarihinde DKİB Yönetim Kurulu Başkanı Saffet Kalyoncu, Türk ihracatçıların Rusya’ya domates tedarikinde zorluk yaşadıklarını söylemiştir. Kalyoncu yaptığı açıklamada, “*Domates ihracatımızda Rusya’nın ülkemize tanıdığı olduğu 150 bin ton kotanın dolmuş olması nedeniyle domates ihracatımız şu anda yapılamamaktadır. Kotanın 200 bin tona çıkarılması kararı Rusya tarafından imzaya açıldı ancak ilave verilen bu 50 bin kota dahi sektör tarafından yeterli*

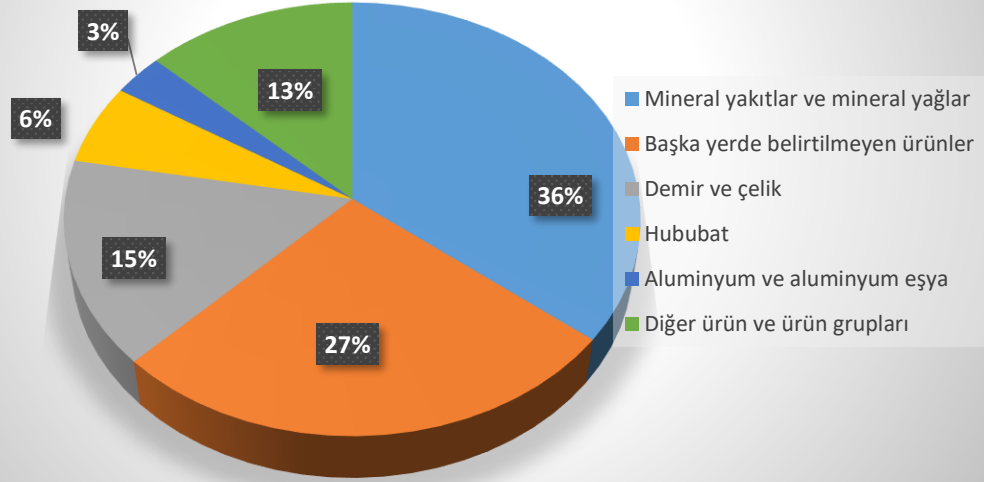
bulunmamaktadır. İhracatçılar olarak kota uygulamasının tamamen kaldırılmasını Rusya'dan bekliyoruz.” sözlerine yer verdi (Milliyet, 2020). Bu açıklamalardan yola çıkarak Kalyoncu'ya göre asıl sorun kota süresinin sona ermesinden kaynaklanmaktadır. Yaşananların ardından Rusya Tarım Bakanlığı, ithalat kotasının henüz işlenmediğini, ancak artırılması için bir emrin imzalandığını bildirmiştir.

Domates tedarikinde yaşananların aksine, Rusya'ya mandarin ihracatı yükselen bir grafik çizmiştir. 2020 yılının Ocak ayında Türkiye'den Rusya'ya toplam 55 bin tondan fazla yaş sebze ve yaş meyve ihraç edilerek, bu ihracattan 34 milyon dolara yakın kazanç elde edilmiştir. Geçtiğimiz yılın aynı dönemine kıyasla %53,6 oranında yükseliş göstermiştir.

Genel olarak ise, 2020 yılının Ocak ayında Türkiye'den Rusya'ya toplam 130 bin tondan fazla yaş sebze ve yaş meyve ihraç edilerek, bu ihracattan 86 milyon dolara yakın kazanç elde edilmiştir. Böylece geçen yılın aynı dönemine oranla %46,6'lık miktar ve %59,3'lük değer artışı gözlemlenmiştir. DKİB Yönetim Kurulu Başkanı Saffet Kalyoncu; *“Özellikle son aylarda Çin'de ortaya çıkan virüs nedeniyle Rusya'nın kapılarını Çin ürünlerine kapatması, ülkemiz ürünlerine talebi artırdı ve önümüzdeki aylarda bu durum ihracatımıza olumlu yansıyacaktır.”* şeklinde açıklama yapmıştır (Milliyet, 2020).

İhracatın yanı sıra, ithalatta da bazı altı çizilmesi gereken hususlar kayda geçmiştir. Bunların başında Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz ithalatındaki veriler dikkat çekmektedir. Şöyle ki, 2020 yılının Şubat ayında Türkiye'nin Gazprom'dan doğalgaz alımlarının 2004 yılından bu yana en düşük seviyeye indiği ortaya çıkmıştır. Yani %35 oranında gerileyerek 15,51 milyar metreküp olduğu belirlenmiştir (Avatkov ve Sbitneva, 2020).

Rusya'dan Türkiye'ye en çok ihraç edilen ürünler (2017-2020)

Şekil 25: Rusya'nın Türkiye'ye en çok ihraç ettiği ürünler (2017-2020)

Kaynak: Trade Map, 2020.

Şekil 25'deki verilere göre 2017-2020 yılları arası Rusya'dan Türkiye'ye en çok ithal edilen ürünler incelendiğinde, 21,55 milyar dolarlık ithalat hacmi ile ilk sırada “Mineral yakıtlar ve mineral yağlar” ürün grubunun geldiği görülmektedir. Ardından 16,55 milyar dolarlık ithalat hacmi ile “Belirtilmeyen ürünler”, 9,3 milyar dolarlık ithalat hacmi ile “Demir ve çelik”, 3,63 milyar dolarlık ithalat hacmi ile “Hububat” ve yaklaşık 1,9 milyar dolarlık ithalat hacmi ile “Alüminyum ve alüminyum eşya” ürün grupları takip etmektedir. Bahsi geçen ürün gruplarının dışında kalan diğer ürün ve ürün gruplarının toplam ithalat hacmi ise 7,88 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.

4.3. Türkiye – Rusya Arasında Siyasi Durumun Ticari İlişkilere Etkisi

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde soğuk rüzgârlar eserken veya bir siyasi kriz yaşandığında ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Ama siyasi ilişkiler istikrarlı ve dengeli bir şekilde seyir ettiğinde bu stabil durum ticari ilişkilere de pozitif bir hava

getirmekte ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi değerleri sorunsuz siyasi ilişkiler ile doğru orantılı olarak yükselmektedir.

Ekonomik ve politik alanlarda uygulanan politikalar ülkelerin dış ticaretlerini dolaylı olarak etkilemektedir (Metin ve Akcan, 2017: 266). 2020 yılının Şubat ayında Türkiye-Rusya ilişkileri, her iki ülkenin Suriye’deki faaliyeti ve İdlib’deki gerginliğin artması nedeniyle önemli ölçüde karmaşıktı. Analistlere göre İdlib’deki gerilim, sadece Türk-Rus siyasi diyaloguna değil, aynı zamanda ekonomik sektöre de yansdı. 3 Şubat 2020 tarihinde Suriye’deki durumu görüşmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile meslektaşısı Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov arasında telefon görüşmeleri yapıldı. Görüşmenin sonuçlarına göre, bölgedeki durumu normalleştirmek adına her iki taraf eylemlerini koordine bir şekilde sürdürmeye karar vermiştir.

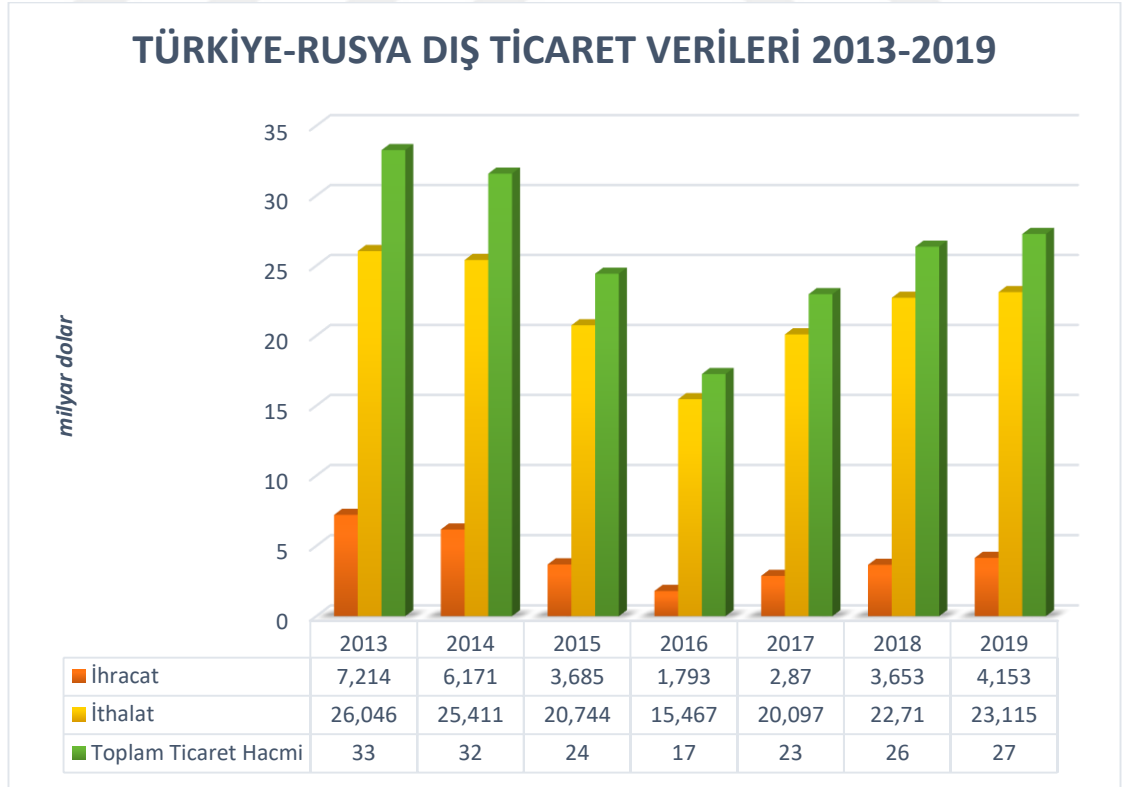
4.3.1. Uçak Krizi Örneği Üzerinde Türkiye – Rusya İlişkileri

Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen en büyük krizlerden birisi 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanmıştır. Türkiye, kendi hava sahası sınırlarının ihlal edildiği gerekçesiyle, SU-24 tipi Rusya’ya ait savaş uçağını Hatay-Suriye sınırlarında düşürmüştür (Özlük, 2015: 2). Yaşanan bu olay iki ülke arasındaki ilişkileri kopma aşamasına sürüklemiştir. Olayın ardından Türkiye, kendi hava sahasının Rus savaş uçağı tarafından ihlal edildiğini ve yapılan tüm gerekli uyarılardan sonra uçağın düşürdüğünü belirtmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise olay ile ilgili olarak “sırtımızdan bıçaklandık” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bu olay tarihte ilk kez NATO üyesi bir ülkenin Rus savaş uçağını düşürmesi olarak da kayıtlara geçmiştir (Çopuroğlu ve Karpuzcu, 2017: 477-478).

Yaşanan uçak düşürme olayı, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde keskin bir bozulmaya yol açmıştır. Her iki ülkenin karşılıklı ithamları hem ikili ilişkileri hem de bir bütün olarak bölgedeki durumu etkileyen sonuçlara neden olmuştur. İki ülke arasında uzlaşmaya varılamamış ve olay geri dönüşü olmayan bir noktaya gelmiştir. İkili ilişkilerin normalleşmesi süreci yaşanan olaydan 7 ay sonra başlamıştır.

4.3.1.1. Uçak Krizinin İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkilere Etkisi

Yaşanan uçak krizinin ardından Rusya tarafı Karadeniz’de askeri çalışmalar, Türkiye’ye karşı ise çeşitli ekonomik ve sosyal yaptırım kararları aldıklarını duyurmuşlardır. Bu yaptırımlar; 2016 yılının başından itibaren uygulanmak üzere, Türkiye’den Rusya’ya yapılan bazı gıda ürünlerinin ithalatının durdurulması, Türk vatandaşlarının işe alımlarına kısıtlama getirilmesi ve daimi ikametgâhı olmayanlara ise vizesiz seyahat izninin verilmemesi gibi kararlar alınmıştır. Ayrıca bu yaptırımlara; Türkiye’den Rusya’ya ithal edilen ürünlerin ve Rusya’ya taşımacılık yapan araçların da sıkı kontrolden geçmesi ve denetlenmesi, Azak denizi ve Karadeniz’deki güvenlik önlemlerinin artırılması gibi konular dâhil edilmiştir. Yaptırımlar arasında iki ülke arasındaki güçlü turizm ilişkilerini de zayıflatacak yaptırımların uygulanmasına karar verilmiştir. Rusya’daki turizm ve seyahat şirketlerine Türkiye için ziyaret paketlerinin satışının durdurulması yönünde çağrı yapılması ve Rusya’dan Türkiye’ye yapılan tarifersiz uçuşların iptal edilmesi gibi alınan kararlar o dönem iki ülke arasındaki turizm sektörünü derinden etkilemiştir (Yenişehirlioğlu vd., 2016: 77-78).

Şekil 26: Türkiye-Rusya Dış Ticaret Verileri 2013-2019

Kaynak: TÜİK, 2020.

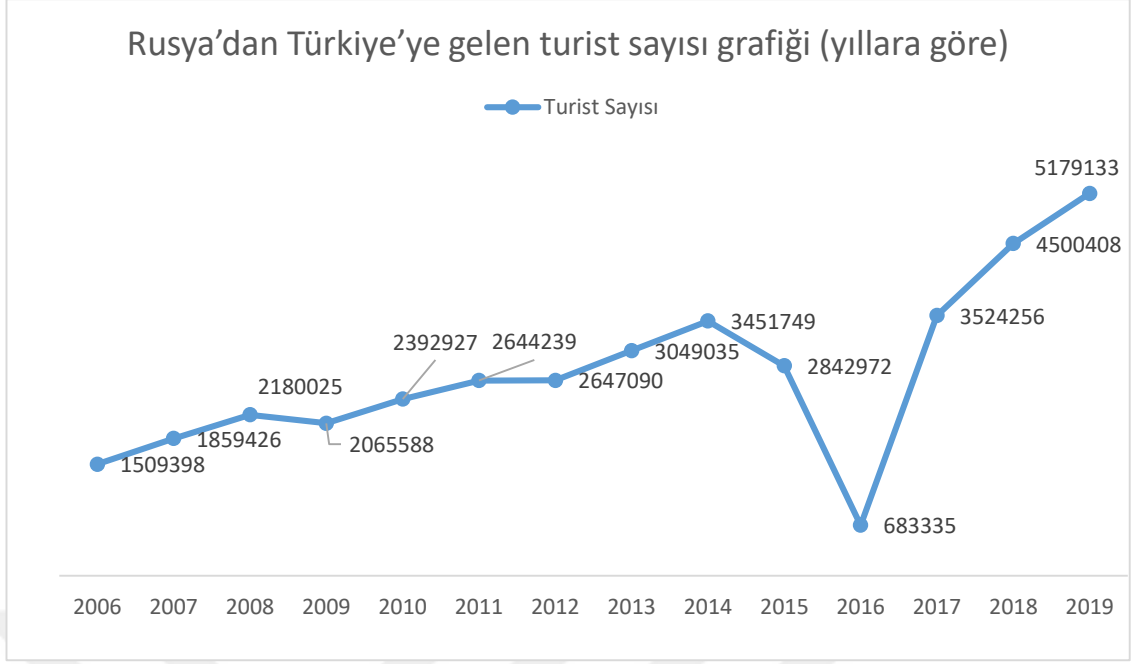
Türkiye ile Rusya arasındaki 2013-2019 yıllarını kapsayan Şekil 26'ya bakıldığında, yaşanan uçak krizinin iki ülke arasındaki ticari ilişkilere ne ölçüde zarar verdiği görülmektedir. Siyasi kriz yaşanmadan önceki 2014 yılına baktığımızda Türkiye'nin Rusya'ya ihracatının yaklaşık 6,2 milyar dolar, ithalatının yaklaşık 25,4 milyar dolar, iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin ise yaklaşık 32 milyar dolar civarlarında olduğunu görmekteyiz. Fakat yaşanan siyasi kriz ve bu siyasi krizin akabinde iki ülkenin karşılıklı olarak ticarete çeşitli ambargolar ve kısıtlayıcı ek yaptırımlar uygulaması sonucu bu rakamlar takip eden 2015 ve 2016 yıllarında hızla düşmüştür. Şöyle ki, 2015 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı yaklaşık 3,6 milyar dolara, 2016 yılında ise en düşük seviyeye, yani yaklaşık 1,7 milyar dolara kadar düşmüştür. Benzer bir durum ithalatta da yaşanmıştır. 2015 yılında yaklaşık 20 milyar dolara, 2016 yılında ise yine en düşük gösterici olan yaklaşık 15 milyar dolara gerilemiştir. Genel olarak baktığımızda ise, 2014 yılında yaklaşık 32 milyar dolar olan iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi, 2016 yılına gelindiğinde neredeyse yarı yarıya azalarak 17 milyar dolara gerilemiş ve her iki ülke yaşanan siyasi krizden ekonomik ve ticari anlamda zarar görmüştür.

Siyasi krizin çözüme kavuşmasının ardından ise ikili ticarete rakamlar hızla yükselişe geçmiştir. Toplam ticaret hacmi 2016 yılına kıyasla 2017'de yaklaşık %40 artarak 23 milyar dolar olmuştur. Bu değer 2018 yılında yaklaşık 26 milyar dolara, 2019 yılında ise yaklaşık 27 milyar dolara çıkarak hızla artmaya devam etmektedir.

4.3.1.2. Uçak Krizinin İki Ülke Arasındaki Turizm Sektörüne Etkisi

Rusya Dışişleri Bakanlığı, Rusya vatandaşlarının Türkiye'yi ziyaret etmelerini önermediğini belirterek, bunun sebebini “Türkiye'deki terörist tehditler” adı altında açıklamıştır (Seliverstova, 2015). Buna ek olarak ülkenin Federal Turizm Ajansı'nın da buna benzer tavsiyeleri üzerine turizm şirketleri ve tur operatörleri Türkiye'ye tur biletleri, tatil seyahat paketleri gibi her tür hizmeti iptal etmiştir (İnterfax, 2015).

27 Kasım 2015 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye ile vizesiz rejimin askıya alındığını ve alınan bu kararın 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe gireceğini duyurmuştur (Fomichev, 2015).

Şekil 27: Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı grafiği (yıllara göre)

Kaynak: TÜİK, 2020(b).

Şekil 27'ye bakıldığında iki ülke arasında yaşanan uçak krizinin, turizme ve dolaylı olarak da iki ülke arasındaki ticari ilişkilere ne derece negatif tesir gösterdiği görülmektedir.

2015 yılına kadar istikrarlı bir şekilde yükselmekte olan ziyaret sayıları 3,5 milyon civarına ulaşmış, fakat yaşanan krizin ardından önce 2015 yılı sonlarında 2,85 milyon, vizesiz rejimin askıya alındığı 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren ise keskin bir şekilde inişe geçerek 680 bin civarlarına kadar gerilemiştir. Uçak krizi yaşanmadan önce 3,5 milyon civarlarında seyreden turist sayısı, olayın ardından yaklaşık %80 oranında düşüş yaşayarak 680 bin civarlarına inmesiyle son dönemlerin en düşük istatistikleri kayda geçmiştir.

4.3.2 Türkiye – Rusya Arasında S-400 Hava Savunma Sistemi Anlaşması

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili siyasi ilişkilerin gelişmesi ve Suriye'de ortak çalışmalara başlanması, askeri ticari ortaklığı da beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Rusya, 29 Aralık 2017 tarihinde S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye'ye satılması konusunda Ankara'da anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye, S-400 hava savunma sistemine sahip olacak ilk NATO üyesi olarak da tarihe geçmiştir. Türkiye

S-400 hava savunma sistemi ile askeri gücünü artıracak, teknoloji transferi sağlayacak ve kendi sistemini geliştirebilecektir (Abbas, 2019: 202).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 25 Temmuz 2017 tarihinde yaptığı bir konuşmada S-400 anlaşmasının imzalandığını duyurmuştur (Göksedef, 2019).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, S-400 hava savunma sistemi ile ilgili gelen sorulara şu şekilde cevap vermiştir (Özdemir, 2020):

"Nükleer enerji meselemiz var, rakamlar orada çok ciddi. Türk Akım projesi var. Doğalgazımızı çok ciddi bir oranda Rusya'dan alıyoruz. S-400 konusu var. 20 ile 25 milyar dolar arasında bir ticaret hacmi var. Turizm noktasındaki ilişkilerimiz de iyi bir noktada, birinci sırada Rusya geliyor. Bunları görmezlikten gelemeyiz. Onun için de tabii her şeyi oturacağız konuşacağız. Çünkü öfke ile kalkan zararlar oturur."

Bu anlaşma iki ülke arasındaki pozitif yönde gelişen siyasi ilişkilerin, ticari ilişkilere olumlu yansımalarıdır.

4.3.3. İdlib Askeri Gerilimi

28 Şubat 2020 tarihinde Suriye'nin İdlib eyaletinde düzenlenen hava saldırısında 33 Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Bu olay Türkiye ile Rusya arasında siyasi gerilime neden olmuştur. Türkiye'de Rusya ile ilgili önceden planlanmış birçok üst düzey etkinlikler ve toplantılar iptal edilmiştir. Örneğin, iki ülke üniversite rektörlerinin Ankara'daki buluşması ve üniversitelerde Rusya ile ilgili bilimsel ve kültürel toplantılar bir anda iptal edilmiştir.

Bu yaşanan olay uçak krizinden sonraki ikinci bir krize dönüşmek üzereydi. Ancak ilk krizden sonra iki ülke arasında yaşanan gerilim ve bu gerilimin başta ticari olmak üzere birçok alana olumsuz etkilerini tecrübe eden iki ülke siyasi çözüm arayışına girmiştir. İki ülke arasında üst düzey yetkililerin karşılıklı ön görüşmeleri sonucunda, 5 Mart 2020 tarihinde Moskova'da, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin arasında yapılan görüşme sonucunda İdlib'de ateşkes üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu görüşmede imzalanan protokolün metninin bir bölümü aşağıdaki şekildedir (Sputnik News, 2020):

"Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu, Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki ateşkes rejiminin uygulanmasının garantörleri olarak (bundan sonra taraflar olarak anılacaktır),

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Gerginliği Azaltma Bölgeleri Oluşturulmasına İlişkin 4 Mayıs 2017 tarihli Muhtıra ve İdlip Gerginliği Azaltma Bölgesindeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin 17 Eylül 2018 tarihli Muhtıra'yı hatırla tutarak,

Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne olan kuvvetli taahhütlerini yineleyerek,

Terörizmin tüm tezahürleriyle mücadele ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından terörist olarak tanımlanan tüm grupların ortadan kaldırılması yönündeki kararlılıklarını yinelerken, sivillerin ve sivil altyapının hedef alınmasının hiçbir şekilde mazur görülemeyeceğini kabul ederek,

Suriye ihtilafının askeri çözümünün olamayacağını ve ihtilafın yalnızca Suriyelilerin öncülüğünde ve sahipliğinde, Birleşmiş Milletler'in kolaylaştırıcılığında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararıyla uyumlu siyasi süreç yoluyla sona erdirilebileceğinin altını çizerek,

İnsani krizin daha da kötüleşmesinin önlenmesinin, sivillerin korunmasının, ihtiyaç sahibi tüm Suriyelilere önkoşulsuz ve ayırım gözetmeksizin koruma ve insani yardım sağlanmasının, keza ülke içinden yerinden edilmelerin önlenmesi ile mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilen kişilerin güvenli ve gönüllü olarak Suriye'deki asıl ikamet yerlerine geri dönüşlerinin kolaylaştırılmasının önemini vurgulayarak,

İşbu Protokol, imzalandığı anda yürürlüğe girer.

Türkçe, Rusça ve İngilizce üç örnek olarak ve eşit yasal geçerliliği olacak şekilde 5 Mart 2020 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır."

Bu anlaşma diplomatik ilişkilerin önemini göstermiş ve iki ülke arasında yaşanan bu gerilimin siyasi bir krize dönüşmeden, dolayısıyla ticari, turistik gibi farklı alanlara sıçramadan da çözülebileceğine dair bir örnek teşkil etmiştir.

SONUÇ

Türkiye ve Rusya arasındaki komşuluk ilişkilerinin durumuna bağlı olarak, tarih boyunca iki ülke arasında değişen siyasi ve ticari ilişkiler mevcut olmuştur. Bu ilişkiler, kimi zaman savaşlarla, kimi zaman barış dönemlerinde inişli çıkışlı bir seyir izleyerek günümüze kadar gelmiştir. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye – Rusya arasındaki yüzyıllardır süre gelen ilişkiler yeni bir boyuta taşınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, SSCB'nin dağılmasının ardından, 1991 yılından günümüze Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında gerçekleşen siyasi ilişkilere bağlı olarak, bu siyasi ilişkilerin iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, özellikle de Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini incelemektir.

Günümüz siyasi arenasında Rusya, önemli stratejik komşularımızdan biridir. İki ülkenin liderleri Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in iyi dostane ilişkiler içinde olması, her iki ülkenin lehine olan bir durumdur. 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 100.000 civarında Rus ikamet etmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu, T.C. vatandaşları ile yapılan evlilikler sonucu Türkiye'de ikamet eden Rus vatandaşlarıdır. Rusya'da ise, 2020 yılı verilerine göre 40.000 civarında Türk vatandaşı ikamet etmektedir. Türk ve Rus vatandaşları arasındaki bu yakın ilişkiler, SSCB'nin dağılmasının ardından, son 30 yılda iki ülke arasındaki entegrasyonun sonucudur.

24 Kasım 2015 tarihinde, tarih boyunca Türkiye ile Rusya arasındaki en büyük siyasi krizlerden birisi yaşanmıştır. Türkiye, hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle, SU-24 tipi bir Rus savaş uçağını Türkiye-Suriye sınırına yakın bir konumda düşürmüştür. Yaşanan bu olay, her iki ülke arasındaki siyasi, diplomatik ve ticari ilişkileri kopma aşamasına getirmiştir. Olayın ardından Türkiye, kendi hava sahasının Rus savaş uçağı tarafından ihlal edildiğini ve yapılan tüm uyarılardan sonra uçağın düşürüldüğünü belirten bir açıklama yapmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise olay ile ilgili olarak “sırtımızdan bıçaklandık” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bu olay, tarihte ilk kez NATO üyesi bir ülkenin Rus savaş uçağını düşürmesi olarak da kayıtlara geçmiştir. Yaşanan uçak düşürme olayı, Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerde keskin bir bozulmaya yol açmıştır. Her iki ülkenin karşılıklı ithamları; hem ikili ilişkileri, hem de bir bütün olarak bölgedeki stratejik durumu olumsuz etkileyen sonuçlara neden olmuştur. İki ülke arasında bir süre uzlaşmaya

varılamamış ve olay geri dönüşü olmayan bir noktaya sürüklenmiştir. Bunun sonucunda da her iki ülke birbirlerine karşılıklı olarak ticarette çeşitli ambargolar ve kısıtlayıcı ek yaptırımlar uygulamıştır. İkili ilişkilerin normalleşmesi süreci yaşanan olaydan 7 ay sonra başlamıştır.

Uçak krizinden sonra her iki ülke de, aralarındaki siyasi ilişkileri bozacak herhangi bir adım atmamaya gayret etmektedir. Çünkü siyasi ilişkilerde yaşanan olumsuzluğun, anında ticari ilişkileri de olumsuz olarak etkilediği tecrübe edilmiştir. Bu nedenle, her iki ülkenin liderleri ve üst düzey yöneticileri, uçak krizinden sonra siyasi ilişkilerin bozulmaması için daha dikkatli politikalar yürütmektedirler.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ikili siyasi ilişkilerin gelişmesi ve Suriye’de ortak askeri faaliyetlere başlanması, askeri ve ticari ortaklığı da beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında, 29 Aralık 2017 tarihinde, S-400 hava savunma sistemlerinin Türkiye’ye satılması konusunda Ankara’da anlaşma imzalanmıştır. Böylece Türkiye, S-400 hava savunma sistemine sahip olacak ilk NATO üyesi olarak da tarihe geçmiştir. Bu anlaşma, iki ülke arasında gelişen siyasi ilişkilerin, ticari ilişkilere olumlu yansımalarının bir örneğidir.

28 Şubat 2020 tarihinde, Suriye’nin İdlib şehrinde düzenlenen hava saldırısında, 34 Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Sonraki bir aylık süreçte, şehit sayısı 59’a yükselmiştir. Hava saldırısını gerçekleştiren uçakların Rus yapımı savaş uçakları olması ve Türk birliklerinin koordinatlarının bir çatışma olmaması için önceden Rusya’ya bildirilmesi nedeniyle, bu olay Türkiye ile Rusya arasında siyasi gerilime neden olmuştur. Türkiye’de Rusya ile ilgili önceden planlanmış birçok üst düzey etkinlik ve resmi toplantılar iptal edilmiştir. Yaşanan bu olay, uçak krizinden sonraki ikinci bir siyasi krize dönüşmek üzereydi. Ancak, yaşanan ilk krizden sonra iki ülke arasında yaşanan gerilim ve bu gerilimin başta ticari olmak üzere birçok alana olumsuz etkilerini tecrübe eden iki ülke, hemen siyasi çözüm arayışına girmiştir. İki ülke arasında üst düzey yetkililerin karşılıklı ön görüşmeleri sonucunda, 5 Mart 2020 tarihinde Moskova’da, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında yapılan görüşme sonucunda, İdlib’de ateşkes üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin önemini göstermiş ve yaşanan bu gerilimin siyasi bir krize dönüşmeden, dolayısıyla ülkeler arasındaki ekonomik, ticari, kültürel, turistik ilişkileri etkilemeden de çözülebileceğine dair bir örnek teşkil etmiştir.

Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi ilişkilerde soğuk rüzgârlar eserken veya bir siyasi kriz yaşandığında, bu durum ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Ama siyasi ilişkiler istikrarlı ve dengeli bir şekilde seyrettiğinde, bu stabil durum ticari ilişkilere de pozitif bir hava getirmekte ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi, sorunsuz siyasi ilişkiler ile doğru orantılı olarak yükselmektedir.

İki ülke arasında, 1992 yılında yaklaşık 1,5 milyar dolar olan toplam ticaret hacmi, 2000’li yılların başlarına gelindiğinde yaklaşık 5 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2000-2008 yılları arasında ise ülkeler arasındaki ticaret hacmi hızla yükselerek yaklaşık 5 milyar dolardan 38 milyar dolara çıkarılmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise dünyada yaşanan küresel finansal kriz her iki ülkenin ekonomik ilişkilerini derinden etkilemiş ve bu finansal krizin bir sonucu olarak, 2008 yılında yaklaşık 38 milyar dolar olan toplam ticaret hacmi, 2009 yılında ortalama %40’lık bir düşüş yaşayarak yaklaşık 23 milyar dolara kadar gerileme göstermiştir. Takip eden 2010-2014 yılları arasında ise 30-35 milyar dolar arası bir istikrar yakalanmıştır. Fakat 2015 yılında bu rakam tekrardan düşüş yaşayarak 24 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerilemenin en önemli sebepleri arasında ekonomik kriz, enerji sektöründe fiyatların düşmesi ve Rus para birimi Rublenin piyasalarda göz ardı edilemeyecek ölçülerde değer kaybederek zayıflaması gösterilmektedir.

Yaşanan uçak krizinin ardından 2016 yılında keskin bir şekilde 17 milyar dolara gerilemiştir. 2016 yılının ikinci yarısında iki ülke ilişkilerinin düzelmesi ile toplam dış ticaret hacmi, 2017 yılında 22 milyar dolar, 2018 yılında 25 milyar dolar, 2019 yılında 26 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ticaret hacmine bakıldığında, Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret hacmi, Türkiye’nin toplam ticaret hacminin %7’sini oluşturmaktadır. Türkiye’nin 2019 yılındaki toplam ihracatının %2.2’si, Rusya’ya gerçekleştirdiği ihracat oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, iki ülke arasındaki ticaret hacmini 100 milyar dolara yükseltme hedefini ortaya koymuştur.

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler, Türkiye’nin Rusya’dan doğalgaz temin etmesi nedeniyle de gelişme göstermiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) verilerine göre, 2018 yılı rakamları baz alındığında, Türkiye’nin satın aldığı doğalgazın en büyük tedarikçisinin Rusya Federasyonu olduğu bilinmektedir. Türkiye, 2018 yılında toplam 50 milyon metreküp doğalgaz ithalatı gerçekleştirmiş, bunun 23 milyon metreküpü Rusya’dan temin edilmiştir.

Çalışmada son yılların siyasi gelişmeleri (olumlu/olumsuz) incelenmiş ve bu gelişmeler sonrası iki ülke arasındaki ticari ilişkiler rakamlarla ortaya konmuştur. Ortaya konan bu rakamsal verilerden yola çıkarak iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkiler üzerinde önemli etkileri olduğu saptanmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler istikrarlı ve olumlu bir şekilde geliştiğinde, bu durum ticari ilişkilere de olumlu yansımakta ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi artmaktadır. Ancak, ülkeler arasında bir siyasi kriz yaşandığında, bu durum ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ve Rusya arasında yıllar boyunca süregelen inişli çıkışlı ilişkiler sebebiyle iki ülke arasında güven sorununu oluşturmuştur. Ayrıca birkaç önemli siyasi konuda fikir ayrılığı da mevcuttur. Bu nedenlerle iki ülke arasında siyasi sorun çıkma olasılığı her zaman yüksektir. Bu sorunların da ülke ekonomilerine olumsuz etkileri göz önünde bulundurularak iki ülke liderleri son yıllarda hassas bir dış politika yürüterek yaşanabilecek krizleri önlemeyi başarmaktadırlar.

Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ilişkiler, sorunsuz dış siyasi ilişkiler zemininde her yıl bir önceki yıla nazaran istikrarlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Ancak iki ülke arasındaki yaklaşık 27 milyar dolarlık 2019 yılı toplam dış ticaret hacmi göz önüne alındığında, bu rakamın potansiyelinin çok altında olduğu da gözlemlenmektedir. Potansiyelinin çok altında seyir eden ikili ticaret hacmini gerçek potansiyeline ulaştırmak için her iki ülke tarafından karşılıklı olarak bir dizi önlemler alınması gerekmektedir. Arzu edilen hedefe ulaşmak adına öncelikli olarak iki ülke arasındaki ticarete en çok etki eden ikili siyasi ilişkiler sağlam bir zemine oturtulmalıdır. Siyasi alanda yaşanan inişli çıkışlı ilişkiler iki ülke arasındaki ticari ilişkileri derinden etkilemektedir. Bunun dışında, ithal edilen petrol ve doğalgaz gibi ürünlerin karşılığında otomotiv, tekstil, yaş meyve ve sebze gibi ürünlerde yaşanan kota, kısıtlama ve gümrük kapısından geri gönderilme gibi sıkıntıların yaşanmadan ihraç edilmesi, ikili dış ticaret hacmi rakamlarının pozitif yönde etkileyecektir. Ayrıca iki ülke karşılıklı olarak Ticaret Odaları heyetleri göndermesi ve sanal fuarlar gibi çeşitli alanlarda iki ülke arasındaki ticareti teşvik edecek etkinlikler düzenlemesi, dış ticaret rakamlarının gerçek potansiyeline ulaşması yolundaki önemli yapı taşlarına örnek teşkil etmektedir. İki ülke arasındaki ticari ilişkileri potansiyelinin üzerine çıkarmak için ortaya konulan öneriler, karşılıklı güven çerçevesinde sağlam ve sorunsuz siyasi ilişkiler zemininde uygulandığı takdirde, ikili ticari ilişkilerde yeni bir

boyuta geçilerek istenilen seviyeye yükselecek, toplam ticaret hacmi rakamları da potansiyelinin çok üzerine çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Abbas, K. M. (2019). Türkiye'nin Rusya'dan S400 Hava Savunma Sistemi Temin Etmesinin ABD ve NATO Açısından İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(91): 191-203.

Al Jazeera. (2020). *Sırbistan-Kosova İlişkileri*. <http://www.aljazeera.com.tr/konular/sirbistan-kosova-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 21.03.2020)

Alkin, E. (1975). *Gelir ve Büyüme Teorileri*, İstanbul Üniversitesi. İktisat Fakültesi. İstanbul.

Aslanlı, A. (2019). *Karabağ sorunu: 'Barış Görüşmeleri' barış getirecek mi?*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabag-sorunu-baris-gorushmeleri-baris-getirecek-mi/1457523>, (Erişim Tarihi: 08.03.2020)

Avatkov, V. ve Sbitneva, A. (2020). *Турция: февраль 2020 г. (дайджест) (Türkiye: Şubat 2020 (özet))*. Uluslararası İlişkiler ve Kamu Diplomasisi Doğu Araştırmaları Merkezi. <http://vostis.ru/analiticheskie-materialy/turciya-fevral-2020-g-dajdzhest.html>, (Erişim Tarihi: 17.05.2020)

Bağ, M. (2020). *Libya'da kim kiminle savaşıyor? Türkiye ve uluslararası güçler hangi tarafı destekliyor?*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/06/10/libya-da-neler-oluyor-kim-kiminle-neden-savasiyor>, (Erişim Tarihi: 17.06.2020)

Bakkalcı, A. C. (2013). *Yeni Yeni Ticaret Teorileri'nin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi*. Yönetim Bilimleri Dergisi. Cilt 11, Sayı 22: 69-98.

Bashkistrova, N. V. ve Kuznetsova, E. B. (2016). *Русско-турецкие отношения: вчера и сегодня (Rus-Türk İlişkileri: Dün ve Bugün)*. Voronej: Voronej Devlet Pedagoji Üniversitesi. ss. 81-83.

BBC. (2020). *Libya'daki en önemli siyasi aktörler hangi ülkeler ve kim, ne istiyor?*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809>, (Erişim Tarihi: 25.03.2020)

Benli, A. O. (2011). *Rusya Federasyonu Ülke Raporu*. Ankara: İGEME Yayını.

BİK. (2019). *Türkiye ve Rusya arasındaki Mutabakat Muhtırası*. Ed. Ferhat Esnek. <https://www.bik.gov.tr/iste-turkiye-ve-rusya-arasinaki-mutabakat-muhtirasi/>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020)

Chernyavskiy, S. (2002). *Новый путь Азербайджана (Azerbaycan'ın yeni yolu)*. Moskova: Azer-Media Basımevi.

CIA. (2018). The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/370.html>, (Erişim Tarihi: 14.02.2019)

CNN. (2019). *Libya ile mutabakat ne anlama geliyor?*. <https://www.cnnturk.com/video/dunya/libya-ile-mutabakat-ne-anlama-geliyor>, (Erişim Tarihi: 28.03.2020)

Coğrafya Harita. (2020). *Türkiye'nin Komşu Ülkeler Haritası*. <http://cografyaharita.com/haritalarim/3g-turkiyenin-komsu-ulkeler-haritasi.png>, (Erişim Tarihi: 27.04.2019)

Çakır, M. Ö. ve Palabıyık, D. Ç. (2020). *Türkiye'nin nüfusu 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaştı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-nufusu-83-milyon-154-bin-997-kisiye-ulasti/1723520>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020)

Çalışkan, B. (2018). *Güney Osetya ve Abhazya Sorunu*. İNSAMER. https://insamer.com/tr/guney-osetya-ve-abhazya-sorunu_1557.html, (Erişim Tarihi: 13.03.2020)

Çopuroğlu, Ö. ve Karpuzcu, T. (2017). Krizlerin Yön Verdiği Türk Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış: 2004-2016, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.22, S.2, s.465- 483.

DEİK. (2016). *Rusya Ülke Bülteni*. İstanbul. <https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-infografik.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.04.2019)

Demidova, L. (2008). *Сфера услуг России: трудный путь модернизации (Rus hizmet sektörü: modernleşmenin zor yolu)*. Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler. (2): 38-50

Deviren, N. V. (2004). *Yeni Dış Ticaret Teorileri*. Mevzuat Dergisi. Cilt 7, Sayı 81.

Dmitrievna, M. P. ve Nikolaevna, O. B. (2008). *Развитие сферы услуг в России (Rusya'da Hizmet Sektörünün Gelişiminin Temelleri)*. Moskova Ekonomi Üniversitesi Yayınları. Moskova. ss: 248-256

Dura, C. (2000). *Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış*. Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı 16: 1-16.

Efimova, M. R. ve Dolgikh, E. A. (2016). *Статистическая оценка грамотности населения России: от умения читать до ученых степеней (Rusya nüfusunun okuryazarlığının istatistiksel değerlendirmesi: okuma becerisinden ileri derecelere)*. Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi. (9): 77-84.

Ezgin, B. (2010). *Türkiye-Rusya İlişkileri: 2007-2010*. Hazar Strateji Enstitüsü.

Falyakhov, R. (2019). *В нацпроект не вписываются (Ulusal projeye uymuyor)*.

Gazeta Haber Ajansı. <https://www.gazeta.ru/business/2019/04/29/12329983.shtml>, (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

Fomichev, M. (2015). *Россия приостанавливает безвизовый режим с Турцией с 1 января (Rusya 1 Ocak'tan itibaren Türkiye ile vizesiz rejimi askıya aldı)*. RIA Haber Ajansı. <https://ria.ru/20151127/1329903129.html>, (Erişim Tarihi: 25.05.2020)

Göksedef, E. (2019). *S-400 hava savunma sistemi: Rusya ile yapılan anlaşmada teknoloji transferi ve ortak üretim garanti altına alındı mı?*. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49204696>, (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

Göksedef, E. (2020). *Türkiye-Rusya ilişkilerinde sorunlu alanlar*. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51389034>, (Erişim Tarihi: 01.04.2020)

Güngör, K. (1998). *İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler*. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Afyon.

Hill, F. (2014). *Brookings Institution: действия Запада не застали Россию врасплох (Brookings Institution: “Batılı eylemler Rusya'yı şaşırtmadı”)*. RIA Haber Ajansı. <https://ria.ru/20141213/1038065855.html>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020)

Hüseyin, T. H. ve Coşkun, A. E. (2018). *Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore Üçlüsünün Sektörel Bazda Uygulamalı Bir Analizi*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 10, Sayı 25: 671-685.

İnterfax. (2015). *Все крупнейшие туроператоры приостановили продажи путевок в Турцию (Tüm büyük tur operatörleri Türkiye'ye tur biletleri satışlarını askıya aldı)*. <https://www.interfax.ru/russia/481411>, (Erişim Tarihi: 23.05.2020)

İvanov, İ. S. (2016). *Российско-турецкие экономические отношения на новом этапе (Rusya-Türkiye Ekonomik İlişkileri Yeni Bir Aşamada)*. Russian Council. Moskova. No: 28/2016: 4-39.

Jukov, K. A. (2009). *Некоторые Узловые Моменты Русско-Турецких Отношений В Конце XVII - Начале XX ВВ. (XVII-XX Yüzyılları Arasında Rus-Türk İlişkilerinin Önemli Noktaları)*. Saint-Petersburg Üniversitesi Dergisi. 13(2): 10-22.

Kalaycı, C. (2013). *Rusya Federasyonu İle Ticarete Türkiye'nin Açmazları*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, VIII/1, s. 37-57.

Kalugin, P. E. (2014). *Современное стратегическое сотрудничество Российской Федерации с Турцией в сфере энергетики (Rusya Federasyonu'nun Türkiye ile Enerji alanında modern stratejik işbirliği)*. Irkutsk. ss. 27-34.

Kandemir, E. (2013). *Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Ekseninde Enerji ve Jeopolitik* (ss. 1-17). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataş, Z. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi. Cilt 1, Sayı 1: 62-80

Karluk, S. R. (1973). *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Geçerliliği Üzerine Düşünceler*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 221-238.

Klikich, L. M. (2005). *Эволюция сферы услуг: особенности, закономерности, формы государственного регулирования (Hizmet Sektörünün Evrimi: Yönetmelikler, Özellikler ve Devlet Düzenlemeleri)*. Moskova Tarım Akademisi Yayınevi. Moskova. (4): 1-39

Koç, E. 2017. *Temel Göstergeler Işığında Sanayileşme ve Türkiye, Türk Ocağı Samsun Şubesi Yayınları*, 1. Baskı, s. 402, Samsun.

Koçtürk, O. M. ve Kocaefe, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri, *Tarım Ekonomisi Dergisi* 2014; 20(2): 65-77

Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk- Rus İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Losch, B., Fréguin-Gresh, S., ve White, E.T. (2012). *Structural Transformation and Rural Change Revisited. Challenges for Late Developing Countries in a Globalizing World*. The World Bank.

Lyons, J. ve White, S. (2014). *Libya civil war: Royal Navy evacuates more than 100 Britons as Embassy closes*. <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/libya-civil-war-royal-navy-3972105>, (Erişim Tarihi: 11.04.2020)

Maps Russia. *Rusya komşu ülkeler haritası*. <https://tr.maps-russia.com/rusya-kom%C5%9Fu-%C3%BClkeler-haritas%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 04.04.2019)

Menyutkova, S. (2020). *По итогам 2019 года продолжительность жизни в РФ увеличилась до 73,4 лет (2019 yılının sonuçlarına göre, Rusya Federasyonu'ndaki yaşam beklentisi 73,4 yıla yükseldi)*. RG Haber Ajansı. <https://rg.ru/2020/05/21/po-itogam-2019-goda-prodolzhitelnost-zhizni-v-rf-uvelichilas-do-734-let.html>, (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

Metin, İ. ve Akcan, A. T. (2017). *The Effect of Globalization on Foreign Trade: Turkey Case*. Journal of Current Researches on Business and Economics. 7(2): 257-268.

Milliyet. (2020). *Rusya'ya en çok mandarin ihraç edildi*. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/rusyaya-en-cok-mandarin-ihrac-edildi-6143135>, (Erişim Tarihi: 15.05.2020)

Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, Bilge Strateji, Cilt: 3, Sayı: 4: ss. 37-82

Özdemir, M., Çalışkan, S. ve Öztürk, F. (2017). Türkiye ile Rusya Arasında Yaşanan Uçak Krizi Türkiye'nin Doğalgaz Tedarikini Orta ve Uzun Vadede Nasıl Etkiler?. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi. Cilt 5. Sayı 2: 31-61

Özdemir, Ö. (2020). *Türkiye ekonomisi açısından Rusya ile ticari ilişkiler ne kadar önemli?*. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51385834>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020)

Özel, H. A. (2012). *Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri*. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1).

Özlük, E. (2015). Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve Özür Meselesi, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No. 35: 1-12.

Özorhon, B. (2012). *Türkiye'de İnşaat Sektörü ve Dünyadaki Yeri*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. İstanbul. (31): 1-108

Öztürk, N. (2003). *Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları. Cilt 5. Sayı 19: 109-126.

Posner, M. V. (1961). *International Trade and Technological Change*. Oxford Economic Papers. Cilt 13, Sayı 3: 323-341.

Reznikov, A. B. (2014), *Советская Россия Турция: От Первых Контакттов До Заключения Московского Договора (16 Марта 1921 г.) (Sovyet Rusya-Türkiye: İlk Temaslardan, Moskova Anlaşmasına (16 Mart 1921))*. Sosyal Kalkınma Teorisi ve Pratiği. (3): 1-5.

Ricardo, D. (1817). *The Principles of Political Economy and Taxation*.

Rogers, P. (2013). *War in Syria: The Proxy Element*.
https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/briefing_papers_and_reports/war_syria_proxy_element, (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

Russia Statistics. (2020). *Экспорт и импорт России по товарам и странам (Rusya'nın ürünlere ve ülkelere göre ihracatı ve ithalatı)*. <https://ru-stat.com/>, (Erişim Tarihi: 03.05.2020)

Rusya Federasyonu Anayasası. (1993). *Российская Федерация: Закон О Языках Народов Российской Федерации (Rusya Federasyonu: Rusya Federasyonu halklarının dilleri hakkında)*. <https://www.internet-law.ru/law/smi/iazyk.htm>, (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi. (2014). *Отраслевая структура ВВП России (Rusya'nın GSYİH'sinin sektörel yapısı)*.
https://www.gks.ru/free_doc/new_site/vvp/tab10.xls, (Erişim Tarihi: 10.05.2020)

Rusya Federasyonu Federal Devlet İstatistik Servisi. (2014). *Структура обрабатывающей промышленности России по объему производства (Rusya'da imalat sanayinin üretim yönünden yapısı)*.
https://www.gks.ru/bgd/regl/b10_48/IssWWW.exe/Main.htm, (Erişim Tarihi: 12.05.2020)

Rusya Federasyonu İstanbul Başkonsolosluğu. *История российско-турецких отношений (Rus-Türk İlişkilerinin Tarihi)*.
https://istanbul.mid.ru/ru/rossiya_i_turtsiya/istoriya_rossiysko_turetskikh_otnosheniya/, (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

Rybczynski, T. M. (1955). *Factor Endowments and Relative Commodity Prices*. *Economica*, New Series. Cilt 22, Sayı 88: 336-341.

Sağlam A. (2019). Türkiye'de beklenen yaşam süresi 78,3 yıl. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyede-beklenen-yasam-suresi-78-3-yil/1592175>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020)

Savaş, V. F. (1986). *Keynezyen İktisat Yıkılırken*. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. İkinci Baskı, İstanbul.

Savaş, V. F. (1997). *İktisadın Tarihi*, Liberal Düşünce Topluluğu, Avcıol Matbaacılık, İstanbul.

Seliverstova, N. (2015). *МИД РФ не рекомендует россиянам посещать Турцию* (Rusya Dışişleri Bakanlığı Rusların Türkiye'yi ziyaret etmesini önermiyor). RİA Haber Ajansı. <https://ria.ru/20151124/1327620883.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020)

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat*. Güzem Yayınları. İstanbul.

Sputnik News. (2020). *Mutabakat Metni: Rus-Türk ortak devriyeleri başlatılacak*. <https://tr.sputniknews.com/rusya/202003051041540341-mutabakat-metni-idlibde-ateskes-bu-gece-basliyor-rus-turk-ortak-devriyeleri-baslatilacak/>, (Erişim Tarihi: 03.06.2020)

Statistics Times. (2020). *Projected GDP Ranking: International Monetary Fund World Economic Outlook*. <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>, (Erişim Tarihi: 28.04.2020)

Stolper, W. F. ve Samuelson, P. (1941) *Protection and Real Wages*, Review of Economic Studies. Oxford University Press. ss. 58-73.

Suleymanov, E. ve Evoyan, L. (2012). *Karabağ Savaşı'nda iki pozisyon: Rusya ve Türkiye*. Orta Asya ve Kafkasya Dergisi. 25/4: 1-18.

Şenel, M. C., Koç, E., Kaya, K. (2018). Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi. Mühendis ve Makine. Cilt: 59, Sayı: 692: ss. 17-34.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2016). “*Türkiye Kırım’ın Gayrimeşru İlhakını Tanımamıştır, Tanımayacaktır*”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/40098/turkiye-kirimin-gayrimesru-ilhakini-tanimamistir-tanimayacaktır.html>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). “*Türkiye ve Rusya, Suriye topraklarında ayrılıkçı hiçbir gündeme izin vermeyecektir*”. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112255/-turkiye-ve-rusya-suriye-topraklarinda-ayrilikci-hicbir-gundeme-izin-vermeyecektir->, (Erişim Tarihi: 20.04.2020)

T.C. Cumhurbaşkanlığı. *Görev ve Yetkiler*. https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/, (Erişim Tarihi: 09.03.2019)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020). *No: 74, 16 Mart 2020, Kırım’ın Yasadışı İlhakının Altıncı Yıldönümü Hk.* http://www.mfa.gov.tr/no_74_-kirim-in-yasadisi-ilhakinin-altinci-yildonumu-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020). *Rusya Federasyonu'nun Ekonomisi*. <http://www.mfa.gov.tr/rusya-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020)

T.C. Dışişleri Bakanlığı. *Rusya Federasyonu Siyasi Görünümü*. <http://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 01.03.2020)

T.C. Dışışleri Bakanlığı. *Rusya Federasyonu Ülke Kúnyesi*.
<http://www.mfa.gov.tr/rusya-kunyesi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019)

Taşkesenlioğlu, Z. (2010). *2009 Hizmet Sektörü Raporu*. MÜSİAD Araştırma Raporları. İstanbul. (63): 1-48

TBMM. (16 Nisan 2017). *Yargı yetkisi*.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (Erişim tarihi: 04.03.2019)

TBMM. (16 Nisan 2017). *Yürütme yetkisi ve görevi*.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (Erişim tarihi: 04.03.2019)

TBMM. (7 Kasım 1982). *Yasama Yetkisi*.
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (Erişim tarihi: 04.03.2019)

Tekeoğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Çukurova Üniversitesi Basımevi. Adana.

Trade Map. (2020). *Russian Federation - Turkey Exports*.
[https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cT](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1)
[OTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cT), (Erişim tarihi: 02.07.2020)

Trade Map. (2020). *Russian Federation - Turkey Imports*.
[https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cT](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1)
[OTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c792%7c%7cT), (Erişim tarihi: 02.07.2020)

Trading Economics. (2020). *Rusya'nın GSYİH Büyüme Oranı*.
<https://tr.tradingeconomics.com/russia/gdp-growth>, (Erişim Tarihi: 06.05.2020)

Trading Economics. (2020). *Türkiye İhracat İstatistikleri*.
<https://tr.tradingeconomics.com/turkey/exports>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

Trading Economics. (2020). *Türkiye İthalat İstatistikleri*.
<https://tr.tradingeconomics.com/turkey/imports>, (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

TÜİK. (2020a). *Dış Ticaret İstatistikleri (2013-2020)*.
<https://web.tuik.gov.tr/tr/classification-categories/sub-categories-sub-components/>,
(Erişim Tarihi: 30.06.2020)

TÜİK. (2020b). *Milliyetlerine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayısı (2006-2019)*.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, (Erişim Tarihi: 30.05.2020)

TÜİK. (2020c). *Ülkelere Göre İhracat ve İthalat İstatistikleri*.
<https://iz.tuik.gov.tr/#/showcase/SC-2851FY777F34D2R/db-s3abkab1c517y82?filters=18792%3D2013%2618792%3D2014%2618792%3D2015%2618792%3D2016%2618792%3D2017%2618792%3D2018%2618792%3D2019%2618792%3D2020%2619283%3D75%20-%20Rusya%20Federasyonu&token=8d79727fff862a891ce574d27220bfebbf66fecfd>,
(Erişim Tarihi: 19.05.2020)

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2019). *Ekonomik Rapor - 2018*. TOBB Yayınları.
2019/329: 1-280

UNESCO. *Endangered languages by degree of endangerment and by number of speakers*. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>, (Erişim Tarihi: 19.03.2019)

Yenigün. (2020). *Kırım'ın ilhakının 6. Yılı*. <https://gazeteyenigun.com.tr/kirim-in-ilhakinin-6-yili/72820>, (Erişim Tarihi: 17.03.2020)

Yenişehirlioğlu, E. & Salha, H. & Şahin, S. (2016). *Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusyanın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin*

Türkiye Turizmine Etkileri. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3): 74-83.

Yüksel E. ve Sarıdoğan, E. (2011). *Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R.Krugman'ın Katkıları*. C. 9. S. 35: 199-206.

